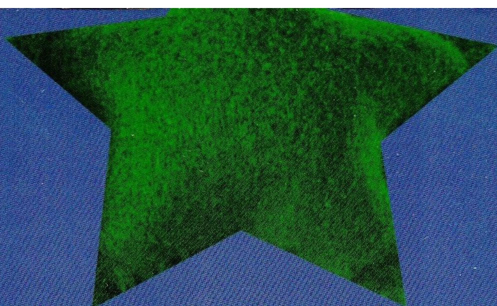
RÂSUL
LUMII

THOMAS CATHCAR
DANIEL KLEI

HEIDEGGER
ȘI UN HIPOPOTAM

INTRĂ P
PORȚIL
RAIULU

Thomas Cathcart (n. 1940) este absolvent al Harvard College în 1961, secţia de filozofie. Trece prin mai multe seminare teologice (Uni- versity of Chicago, McCormick, Bangor). Se ocupă de reintegrarea socială a delincvenţilor din bandele stradale din Chicago, colabo- rează cu medicii din Blue Cross şi Blue Shield, după care ajunge în conducerea Mercy Hospital din Portland, Mâine. Petrece o perioadă ca manager al unui centru de tratament al persoanelor infectate cu HIV din acelaşi oraş. Trăieşte cu soţia în Cape Cod.

Daniel Klein (n. 1939) absolvă secţia de filozofie a Harvard College în acelaşi an cu Thomas Cathcart, 1961. Scrie scenarii pentru seriale comice şi întrebări pentru concursuri de televiziune, colaborând cu Flip Wilson, Lily Tomlin şi David Fry. Se numără printre scenariştii celebrei emisiuni *Camera ascunsă.* Este autorul a treizeci de cărţi de ficţiune şi de non-ficţiune, printre care o serie de literatură poliţistă în care Elvis Presley apare în ipostaza unui detectiv particular. Trăieşte cu soţia în Berkshire Mountains.

În afară de *Heidegger şi un hipopotam intră pe Porţile Raiului,* Thomas Cathcart şi Daniel Klein au scris împreună alte două cărţi, ambele bestselleruri: *Platon şi un omitorinc intră într-un bar (mic tratat de filoz- dotică)* şi *Aristotel şi un furnicar merg la Washington.* Thomas Cathcart este, de asemenea, autorul volumului *Meditaţii macho.*

THOMAS CATHCART • DANIEL KLEIN

HEIDEGGER ȘI UN HIPOPOTAM INTRĂ PE PORȚILE RAIULUI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cum folosim filozofia (şi bancurile!) pentru a explora viaţa, moartea, viaţa de după moarte şi tot ce se mai întâmplă între timp

Traducere din engleză de O ANA DOROBANŢII

Coperta: Ioana Nedelcu
Thomas Cathcart, Daniel M. Klein
Heidegger and a Hippo Walk Through Those Pearly Gates

Pentru mentorul nostru filozofic, WOODY ALLEN, a cărui subtilă analiză fenomenologică rămâne valabilă până în zilele noastre: „Este imposibil să-ţi trăieşti obiectiv propria moarte şi să nu devii complet afon. „

introducere

Scuze de deranj, ai un moment? Facem un sondaj şi vrem să-ţi punem o întrebare. Nu durează decât un minut şi răspunsul tău va rămâne complet anonim, OK? Deci, iată ce ne interesează:

Chiar crezi că o să mori ?

Pe bune şi cu adevărat?

Chiar crezi că viaţa ta va lua sfârşit într-o bună zi ?

Gândeşte-te cât vrei. Nu te grăbi să răspunzi. Mă rog, cu menţiunea că fiecare moment < are trece înseamnă un moment mai puţin din viaţa ta.

Dacă semeni cât de cât cu noi, probabil că *nu* crezi cu adevărat că într-o bună zi se va lăsa cortina peste toate. Putem într-un fel să concepem moartea în general, dar în particular? Nu chiar atât de bine. Suntem ca scriitorul armeano-american William Saroyan, care spunea, într-o scrisoare către cei care-i voi supravieţui: „Fiecare din noi trebuie să moară, dar am crezut tot timpul că se va face o excepţie în cazul meu."

Pe de altă parte, nu putem nici să ne scoatem complet moartea din cap. Pe cât încercăm să reprimăm
toate gândurile legate de mortalitatea noastră, pe atât ele apar, ca animăluţele alea păroase de la Whack-a-Mole. Asta probabil pentru că moartea este una dintre caracteristicile imuabile ale vieţii

umane.

Suntem singurele creaturi care înţeleg că vor muri şi, de asemenea, suntem singurele creaturi care-şi pot imagina că vor trăi veşnic. Combinaţia asta ne scoate din minţi. Moartea ne sperie rău de tot. Iar o viaţă care nu are o destinaţie clară – decât dacă te arunci de pe o stâncă – pare lipsită de sens. Iată de ce mortalitatea umană este, fără îndoială, strâns legată de întrebările fundamentale ale filozofiei.

întrebări de genul: Care este sensul vieţii – şi mai ales dacă se va sfârşi într-o bună zi? Cum ar trebui conştiinţa morţii noastre să ne afecteze modul în care ne trăim viaţa? Ar avea viaţa o cu totul altă semnificaţie dacă am trăi veşnic? După un mileniu sau două, am fi copleşiţi de plictiseală existenţială şi ne-am dori să se termine totul?

Avem oare suflet – şi dacă da, supravieţuieşte el corpului nostru? Din ce este făcut sufletul? E sufletul tău mai bun decât al meu?

Există o altă dimensiune temporală care sparge ciclul naşterii şi morţii? Este posibil să „trăieşti veşnic" dacă trăieşti mereu în prezent?

Este raiul un loc în spaţiu şi timp? Dacă nu, unde şi când îl găsim? Şi care sunt şansele să ajungem acolo?

Iată genul de întrebări care ne-au îndemnat să ne înscriem la primele noastre cursuri de filozofie

cam cu cincizeci de ani în urmă. Dar, din păcate sau din fericire, am fost deturnaţi de profesori, care ne-au spus că, înainte de-a aborda Marile întrebări, ar trebui să rezolvăm nişte nimicuri tehnice, care ne dau bătăi de cap. întrebări de genul: Oare Bertrand Russell a confundat „necesitatea posibilă[44] cu „posibilitatea necesară[44]?

Ceeee?

De atunci, timpul a trecut şi noi tot o să murim. în- tr-un târziu, ne-am regăsit drumul către Marile întrebări în cursuri de metafizică şi teologie, etică şi existenţialism.

Dar a apărut imediat un nou obstacol: contemplarea onestă a propriei morţi ne speria de moarte. Nu puteam s-o privim pe Doamna cu Coasa drept în ochi fără, ei bine, da, fără frică şi fără să ne tremure genunchii. Dar nici nu ne puteam lua ochii de la ea. Moartea: nu poţi trăi cu ea, nu poţi trăi fără ea.

Ce să facem?

Ce-ar fi să spunem un banc? N-are cum să strice.

Millie se duce cu soţul ei, Maurice, la doctor. După ce-l examinează amănunţit pe Maurice, doctorul o cheamă pe Millie în cabinet, singură. Şi îi spune:

— Maurice suferă de o afecţiune gravă, provocată de stresul extrem. Dacă nu faci exact

cum îţi spun, soţul tău o să moară. în fiecare dimineaţă, trezeşte-l încet cu un sărut, apoi pregăteşte-i un mic dejun sănătos. Fii plăcută în orice moment şi asigură-te că e tot timpul binedispus. Găteşte-i doar felurile lui preferate şi lasă-l să se odihnească după masă. Nu-l încărca deloc cu treburi casnice, şi mai ales nu discuta problemele tale cu el; asta n-o să facă decât să-i agraveze stresul. Nu te certa cu el, chiar dacă te critică sau te ia peste picior. încearcă să-l relaxezi seara făcându-i masaj. încu- rajează-l să se uite la cât mai multe emisiuni sportive la televizor, chiar dacă asta înseamnă să nu te mai uiţi tu la emisiunile preferate. Şi, cel mai important, în fiecare seară, după cină, fă tot ce trebuie ca să-i satisfaci orice capriciu. Dacă poţi să faci toate astea, în fiecare zi, timp de şase luni, cred că Maurice o să-şi revină complet.

în drum spre casă, Maurice o întreabă pe Millie:

— Ce-a zis doctorul?

— A zis c-o să mori.

Intr-un fel, mortalitatea prin gura lui Millie devine mai uşor de suportat. Iată de ce sunt distractive bancurile: pot să demonstreze ceva înfricoşător fără să creeze anxietate. De-asta există atât de multe bancuri despre sex sau despre moarte – ambele ne sperie groaznic.

Din fericire, ştim o mulţime de bancuri. De

fapt, la un moment dat am descoperit că bancurile sunt o modalitate uşoară de-a clarifica ideile filozofice generale, ba chiar am scris o carte despre asta. Ar putea deci bancurile să ne lumineze în privinţa conceptelor filozofice ale vieţii şi morţii, Fiinţei şi Nefiinţei, sufletului etern şi damnării eterne, facându-ne în acelaşi timp să ne simţim mai puţin angoasaţi în faţa morţii?

Ba bine că nu!

Iar asta e bine, căci a venit timpul (ambii am atins de curând vârsta biblică de şaptezeci de ani) să aruncăm o privire cutezătoare către Moarte şi către lucrurile pe care marii gânditori le-au spus despre ea, aşa că vom avea nevoie de orice porţie de râs pe care ne-o putem provoca. O să dăm la o parte toate pietrele de mormânt de pe această chestiune şi n-o să ne uităm doar la Doamna M, ci şi la predecesoarea ei, Viaţa, precum şi la succesoarea ei, Dulcea Viaţă de Apoi. O să căutăm indicii.

Vom începe prin a ne uita puţin la modurile fascinante pe care societăţile civilizate le-au inventat pentru a-şi nega propria mortalitate, în special prin acea perenă găselniţă care e religia organizată. În special, vom verifica teoria lui Freud despre modul în care creăm religii – precum şi devastatoare confuzii – pentru a ne susţine iluzia de nemurire.

Mai departe, vom analiza spusele unor filozofi

din secolul al nouăsprezecelea, din nişte ţări din nordul Europei. (Oare de ce nu există pe Riviera italiană filozofi care să scrie despre moarte?) Vom ajunge imediat şi la melancolicul danez Spren Kierkegaard, care ne-a învăţat că singurul mod” de-a transcende anxietatea morţii este de-a trece *prin* ea. Pentru Kierfcgaaid, toate" încercările[7]noastre de-a ne suprima gândurile despre moarte sunt de fapt contraproductive. Singurul mod de-a intra în contact cu eternitatea este de-a accepta anxietatea nimicului. Hai nu zău, Sp!

Apoi vom vedea ce are de spus acel sumbru filozof german, Arthur Schopenhauer. Practic, el e cel care-a brevetat conceptul de *Weltschmerz* (în traducere liberă: „Lumea mă face să vomit”). Poate credeţi că atitudinea e, — lui faţă de moarte e superschmerzească, dar Schopenhauer, care n-a fost un fan al Vieţii, a privit Moartea cu o apatie totală. El a scris că „moartea miei persoane nu are absolut nici o consecinţă" şi, prin urmare, „morţile noastre ar trebui... să provoace indiferenţă".*

Indiferenţă faţă de moarte? Asta nu ne ajută prea mult, Arlie, iar acul indicatorului nostru de

* Arthur Schopenhauer, „On Dcatli and Its Relationship to the Indestructibility of Our Inner Nature" în Wolfgang Schir- macher, ed., *Philosophical Writing* (Continuum, London, 1994), p. 287.

anxietate

o ia razna. Repede, ne trebuie un banc bun despre

indiferenţa faţă de moarte.

Ole moare, iar nevasta lui, Lena, merge la ziarul local ca să dea un anunţ la secţiunea Necrologuri. După ce-i transmite condoleanţe, angajatul de la ghişeu o întreabă pe Lena ce doreşte să spună despre Ole.

Lena răspunde:

— Scrieţi doar „Ole a murit".

Cu gura căscată, omulîntreabă:

— Doar atât? Trebuie să mai fie ceva ce doriţi să spuneţi despre Ole. Aţi trăit împreună cincizeci de ani, aveţi copii şi nepoţi. în plus, dacă vă îngrijorează cât aveţi de plată, să ştiţi că primele şase cuvinte sunt gratis.

— OK, răspunde Lena. Atunci scrieţi aşa: „Ole a murit. Barcă de vânzare".

Nici o analiză a filozofiilor morţii n-ar putea fi completă fără o vizită la existenţialiştii secolului douăzeci, care au văzut nonexistenţa ca pe o piesă componentă a existenţei – ca pe un fel de set de piese care se îmbină una într-alta. O să ne ocupăm deci de Martin Heidegger şi de Jean-Paul Sartre, care au încercat să arunce priviri cutezătoare către mortitudine. Heidegger pretinde chiar că *avem nevoie* de anxietatea morţii pentru a nu cădea în „obişnuitul de zi cu zi", o stare în care nu suntem decât pe jumătate vii, trăind într-o iluzie care ne omoară. Iar Sartre ne-a sfătuit să ne gândim la alternativă: singurelejhnţe cariimu

suferă de anxietatea morţii sunt cele care sunt deja moarte şi îngropate— de-exerrrplu, cei de sub cruci. Să ne trezim la realitate, ne avertizează ei. Am vrea noi, dar ar trebui mai întâi să ne oprim din tremurat.

Aşa că vom lua o pauză de la filozofia grea, pentru a arunca o privire la o formă populară de negare a morţii: asigurarea că vom trăi veşnic în inimile celor care ne-au cunoscut. Această strategie presupune un anumit sentimentalism din partea celor iubiţi, care, să fim realişti, poate să existe sau poate să *nu* existe.

Bătrânul Sol Bloom zăcea pe patul de moarte, când a simţit dintr-odată aroma ştrudelului său preferat urcând pe scări. Şi-a adunat toate puterile care-i rămăseseră şi s-a ridicat din pat. Sprijinindu-se de perete, a ieşit cu greu din dormitor şi s-a chinuit să coboare scările, ţinându-se cu ambele mâini de balustradă. Cu răsuflarea tăiată, s-a sprijinit de tocul uşii, uitându-seîn bucătărie.

Dacă nu l-ar fi durut îngrozitor în piept, ar fi putut crede că ajunsese deja în rai. Pe masa din bucătărie, etalate pe şervete din hârtie, erau sute de bucăţi din plăcintele lui preferate. Sol a zâmbit; iată un ultim gest de dragoste nemărginită din partea iubitei lui soţii, Sophie, care avea grijă ca el să părăsească lumea asta fericit.

Aîntins o mână tremurătoare ca să ia o bucată de ştrudel, dar a simţit o lovitură bruscă peste mână.

— Nu te atinge de-astea, a spus Sophie. Sunt

pentru *după.*

De aici ajungem la profunzime, pe măsură ce ne luptăm cu răspunsul teologului Paul Tillich din secolul douăzeci la întrebarea „Gândeşte eternitatea?" (Se pare că este acum.) Dar „acum" se tot transformă în „atunci". Deci cum rămâne cu *acum?* Alunecoasă treabă.

Simţim nevoia să ne agăţăm de ceva mai solid, aşa că vom inspecta argumentele vechilor greci pentru nemurirea sufletului. Dar, mai întâi, trebuie să clarificăm ce înseamnă sufletul, prin ce este el diferit de

minte, în ce fel sunt mintea şi sufletul diferite de corp, iar toate de mai sus sunt diferite de un zombi.

După ce-i lăsăm în pace pe greci, ca să spunem aşa, vom arunca o privire în rai şi în alte destinaţii pentru viaţa de apoi.

Fred şi Clyde avuseseră multe conversaţii despre viaţa de apoi de-a lungul timpului. Conveniseră că acela care va muri primul va încerca să-l contacteze pe cel rămas în viaţă ca să-i spună cum este în rai.

Fred a fost primul care a trecut în viaţa de dincolo. S-a scurs un an. într-o zi, a sunat telefonul, iar când Clyde a ridicat receptorul, l-a auzit pe Fred.

— Eşti chiar tu, Fred? a întrebat el.

— Normal, Clyde. Sunt chiar eu.

— Ce mă bucur că te-aud! Credeam c-ai uitat, la spune-mi, cum e acolo?

— Ei bine, nici n-o să-ţi vină să crezi, Clyde. Totul e absolut minunat. Avem legumele cele mai bune, care cresc pe nişte câmpuri îmbelşugate cum n-ai văzut niciodată. Dormim dimineaţa până târziu, apoi luăm un mic dejun fabulos, după care facem dragoste tot restul dimineţii. După un prânz consistent, ieşim pe câmp, unde facem dragoste din nou. Apoi se face vremea cinei, după care facem dragoste din nou până la culcare.

— 0, Doamne, a spus Clyde. Pare excepţional în rai!

— Rai? a zis Fred. Sunt un iepure în Arizona.

Apoi vom trece la concluzii, trăgând cu ochiul şi în direcţia experienţelor de moarte clinică, a şedinţelor de spiritism, a suicidului, precum şi în direcţia unor idei noi şi bizare despre cum să evităm moartea cu totul.

Staţi puţin, băieţi. începe să sune ca mult zgomot pentru neant.

Cine spune asta ?

Eu, eu. Daryl Frumkin din blocul vecin. îmi plimbam câinele, pe Binx, când v-am auzit vorbind. Şi tot ce am de spus e că treaba asta cu moartea e de fapt foarte simplă, nu-i aşa ? Mai întâi eşti viu, apoi eşti mort. Asta-i tot.

Serios, domnuleFrumkin? Asta-i tot?Putem, în acest caz, să vă punem o întrebare?

Chiar credeţi c-o să muriţi?

I
ai murit!
ce te faci?

ü!

trebuie să fie o greşeală, cu siguranţă

Aăă, Daryl, încă îţi aşteptăm răspunsul. Chiar crezi c-o să mori ?

Păi, normal, ştiu că toată lumea moare. Frank Sinatra a murit. Şi Norman Mailer. Ca să nu mai zic de Napoleon, Harry Truman şi Ginghis Han, plus mătuşa soţiei mele, Edna. Deci e logic c-o să mor şi eu într-o zi. Ştiu asta aşa cum ştiu că merele cad în jos şi nu în sus.

Bun, Daryl, Bine spus. Dar să fm foarte clari, nu vorbim de gândirea ta ştiinţifică de secolul al douăzeci şi unulea, care crede că lucrurile sunt aşa cum le vedem, Nu, vorbim despre conştiinţa ta obişnuită, care stă de vorbă cu noi aici, În momentul ăsta, chiar crezi că zilele tale sunt, numărate, că fiecare clipă care trece se scade din clipele care ţi-au. /ost sortite ca fiinţă umană? Că atunci când o să ajungi la ultima clipă, o să încetezi să exişti în toate sensurile posibile ale existenţei?

Ce spui? Nu mormăi, Daryl. Ştim că-i o întrebare descura- jantă, dar poate că reuşim să te-ajutăm.

Suntem de părere că, în adâncul inimii tale, nu crezi cu adevărat c-o să mori. Iar motivul e că eşti o persoană civilizată. Nu-i nimic ruşinos în asta – cel puţin, nu deocamdată. Noi, oamenii, avem o

problemă cu acceptarea şi asimilarea acestui fapt evident în conştiinţa noastră. Aşa că, în fiecare moment, în fiecare zi, ne *negăm* mortalitatea. De fapt, facem asta destul de uşor, cu tot ajutorul pe care-l primim de la structurile sociale şi de la obiceiurile civilizaţiei în care se întâmplă să trăim.

în opera sa capitală, *Negarea morţii,* Ernest Becker, un antropolog cultural din secolul douăzeci, scria că, deşi ştim *obiectiv* că suntem muritori, ne construim tot felul de scheme pentru a evita acest adevăr devastator. (Becker a murit cu doar două luni înainte de-a primi Premiul Pulitzer pentru cartea sa – o moarte cum nu se poate mai prematură.)

De ce dorim să ne negăm mortalitatea este evident: gândul morţii ne înspăimântă! Ne creează angoasa supremă. Numai ideea că suntem aici doar pentru o perioadă scurtă de timp şi că, atunci când plecăm, plecăm pentru totdeauna ne dă fiori. Cum putem să ne bucurăm de viaţă când ceasul ne bate atât de tare în urechi?

După Becker, singurul mod în care majoritatea facem faţă situaţiei este amăgirea – de fapt, Marea Amăgire. M.A., este motorul principal al omului – mult mai primar decât instinctul sexual, spune el – şi dă naştere „sistemelor nemuririi", nişte structuri de credinţe iraţionale, care ne oferă o cale prin care să credem că suntem nemuritori. Mai există şi strategia oricând la modă de-a ne identifica

mereu cu un trib, cu o rasă sau cu o naţiune care trăieşte la nesfârşit în viitorul nedefinit, noi făcând intr-un fel sau altul parte din ea. Apoi avem sistemul nemuririi-prin-artă, în care artistul îşi vede opera trăind la nesfârşit, şi prin urmare se vede
şi pe sine imortalizat – în panteonul Marilor Artişti sau cel puţin ca semnătură în partea de jos a unui apus de soare atârnat în colţul mansardei unde stau nepoţii.

Apoi avem sistemele premium de nemurire, prezente ca promisiuni pe altarele religiilor lumii, de la nemurirea ca parte din energia cosmică, în est, până la o călătorie pe apă pentru reunirea cu Isus, în vest. La un nivel mai mic de semeţie, există sistemul nemu- ririi-prin-bogăţie. Acesta ne oferă un scop straşnic în viaţă, cu care ne putem trezi în fiecare dimineaţă: să câştigăm mai mulţi bani. în felul ăsta, nu mai trebuie să ne gândim la Linia de Finiş.

Bogăţia ne ajută să devenim şi membrii unui trib care va dăinui: clubul exclusivist al celor care mişcă lumea. Avem parte şi de un bonus – putem să transmitem o parte din noi, din bănuţii noştri, către generaţia următoare.

Dar *caveat emptor!* (Sau, dacă nu eşti din Roma antică, „Fă-l pe cumpărător să se ferească!")

Când Bob a aflat că urma să moştenească o avere după moartea tatălui său bolnav, a decis că

avea nevoie de-o femeie cu care să se bucure de ea. Aşa că, într-o seară, a intrat într-un bar şi a văzut cea mai frumoasă femeie pe care şi-o imaginase vreodată.

Frumuseţea ei i-a tăiat răsuflarea.

— Poate că arăt ca un tip oarecare, i-a spus el, în timp ce se îndrepta spre ea, darîn maximum o săptămână-două tata o să moară şi o să moştenesc douăzeci de milioane de dolari.

Impresionată, femeia s-a dus cu el acasă în seara respectivă. După trei zile, îi devenise deja mamă vitregă.

„Arfi trebuit să cumpăr mai multe rahaturi. „

Calea „alege-banii" oferă şi o altă metodă foarte populară de-a simula nemurirea: donaţiile către o instituţie nemuritoare, de preferat una care să-ţi afişeze numele pe faţada clădirii, sau pur şi simplu eliminarea intermediarilor şi construirea unui monument pentru propria faimă.

Dar înainte să presupui că jurământul sărăciei (sau cel puţin al unui salariu mediu) te va scoate din impas, mai gândeşte-te, spune Becker. în continuare, probabil că urmăreşti vreun obiectiv pământesc care te face să crezi că eşti aici pentru totdeauna. Să zicem că încerci să fii „la modă" sau „un ascet" sau un „iniţiator de stiluri" – e totuna. în continuare, te laşi sedus de Marea Amăgire că o păcăleşti pe Doamna cu Coasa adoptând un rol care-ţi transcende individualitatea nesemnificativă

şi de speriat şi te face „mai mare decât viaţa"... şi moartea.

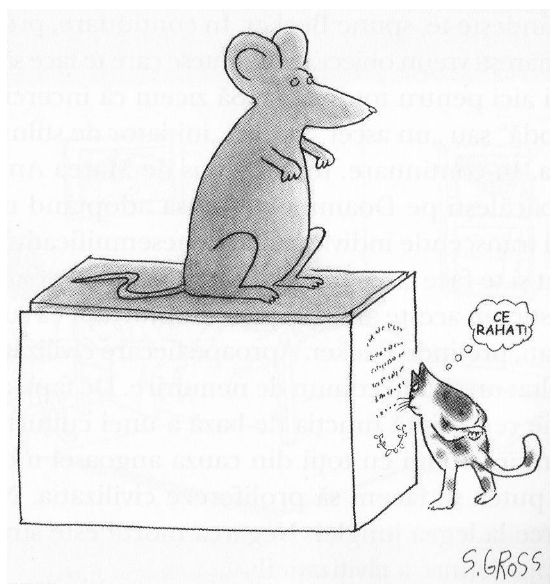
Susţinem aceste amăgiri prin simplul fapt că suntem civilizaţi, pretinde Becker. Aproape fiecare civilizaţie şi-a dezvoltat un sistem comun de nemurire. De fapt, aceste sisteme reprezintă funcţia de bază a unei culturi. Fără ele, am înnebuni cu toţii din cauza angoasei morţii şi n-am putea să facem să prolifereze civilizaţia. Ne-am întoarce la legea junglei. Negarea morţii este strategia de supravieţuire a civilizaţiei!

E mai uşor să susţinem o iluzie dacă e împărtăşită cu alţii din aceeaşi cultură, sau, şi mai bine, cu cei din propria casă. Gândiţi-vă puţin la iluzia comună a Clarei şi a soţului ei.

Clara se duce la psihiatru şi spune:

— Domnule doctor, trebuie să faceţi ceva în legătură cu soţul meu – crede c-a devenit frigider!

trebuie să fie o greşeală, cu siguranţă

— Nu m-aş îngrijora prea tare, zice psihiatrul. Mulţi oameni suferă de iluzii inofensive. 0 să treacă.

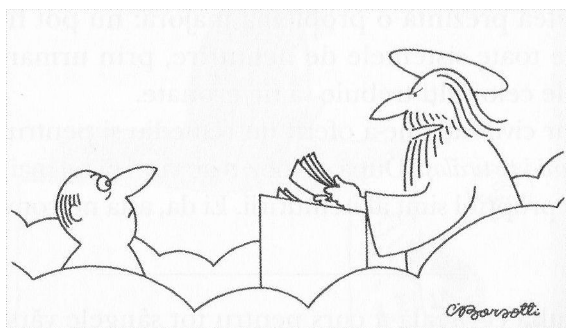
— Dar, domnule doctor, nu înţelegeţi, insistă Clara. Doarme cu gura deschisă şi nu pot să dorm din cauza luminii.

Din păcate, sistemele de nemurire ne fac să ne purtăm rău. Atunci când ne identificăm cu un sistem de nemurire şi investim în el înţelesuri personale la cel mai înalt nivel, avem o problemă să ne confruntăm cu alte popoare care au sisteme diferite. Vedem asta adeseori în înfruntările dintre religiile lumii, iar toată povestea prezintă o problemă majoră: nu pot fi adevărate toate sistemele de nemurire, prin urmare sistemele celorlalţi trebuie să fie eronate.

Dar civilizaţia ne-a oferit im remediu şi pentru asta: *Omoară-ipe ticăloşi!* După < e mor, n-au cum să ne mai ameninţe propriul simţ al nemui ii ii. Ei da, asta ne convine.

Multă cerneală a curs pentru tot sângele vărsat în numele unei anumite doctrine religioase şi a propriului său sistem de nemui ire. Iu *(iod Is Noi Great: How Religion Poisons Everylhing (Dumnezeu nu este mare: cum otrăveşte religia totul),* biblia mişcării „Noul Ateism", Christophei 1 litchens face un inventar complet al crimelor împotriva umanităţii comise pentru menţinerea

supremaţiei propriei religii. Dar actorul de comedie suprarealistă Emo Phillips are o scenetă care surprinde pe scurt întreaga situaţie.

„Ai ales religia greşită, şi cu asta, basta. N-are rost să ne certăm. „

Treceam pe un pod într-o zi, când am văzut un om care stătea pe margine, gata să sară. Aşa că am alergat spre el şi-am strigat:

— Opreşte-te! Nu face asta!

— De ce nu? a întrebat el.

.— Păi, sunt o mulţime de lucruri pentru care merită să trăieşti!

— Cum ar fi?

— Păi... eşti un om religios?

Bărbatul a spus că da.

La care i-am răspuns:

— Şi eu! Vezi? Avem deja foarte multe în comun, aşa că hai să discutăm despre asta. Eşti creştin sau budist?

— Creştin.

— Şi eu! Eşti catolic sau protestant?

— Protestant.

— Şi eu! Eşti adept al bisericii episcopale sau baptiste?

— Baptiste.

— Uau! Şi eu! Şi eşti adeptul bisericii baptiste a Domnului sau al bisericii baptiste a lui Dumnezeu?

— Al bisericii baptiste a Domnului!

— Şi eu! Eşti baptist evanghelic sau baptist reformat?

— Baptist reformat!

— Şi eu! Eşti baptist reformat după reforma din 1879 sau după reforma din 1915?

Bărbatul a răspuns:

— Baptist reformat după reforma din 191b!

Atunci i-am spus: „Mori, eretic nenorocit" şi l-am împins de pe pod.

Phillips are şi o versiune mai scurtă (dacă n-ai timp de pierdut):

Probabil că momentul cel mai greu din viaţa ta survine când eşti nevoit să omori pe cineva pe care-l iubeşti pentru

că este diavolul.

iluzia unui gânditor este înţelepciunea altuia

Afirmaţia lui Becker conform căreia negarea morţii este Marea Iluzie a omenirii are un pedigri impresionant. în scurtul său tratat *Viitorul unei iluzii,* părintele psihanalizei şi mama inconştientului, Sigmuhd Fre~ucF a nonTÎTializat frica de moarte prmfrc~ pf îhci- palii factori carc-i conduc pe oameni la crearea şi la apărarea iluziei zeilor şi a religiei. Deoarece suntem neajutoraţi în faţa iminenţei morţii, inconştientul nostru inventează o figură-paternă-în-ceruri care să ne ajute să rezistăm. În mod convenabil, TăţÎ£id-din Ceruri ne răsplăteşte şi buna purtare, aşa că, spune Siggy, avemTmotive inipoitaiiLe să opuncnrTezîstenţă instinctelor noastrejcele mai antisociale – „incestul, canibalismul, plăcerea de-a ucide", genul ăsta de lucruri. Dar, mai important, Figura Paternă cea mai Importantă ne alină frica de moarte, oferind promisiunea vieţii eterne pentru cei care se conformează cerinţelor societăţii.

Pe scurt, Freud consideră că credinţa în Dumnezeu şi promisiunea Lui de viaţă eternă reprezintă un

trebuie să fie o greşeală, cu siguranţă basm cultural conceput pentru a ne scăpa de sinistra umbră a morţii.

Adept al contradicţiilor, Freud a inventat ulterior *Tod- triebe,* sau atracţia *faţă de* moarte (adeseori tradus greşit prin „instinct mortal[1]*). Ipoteza originală a lui Freud a fost că principiul plăcerii, *Eros*- instinctul de-a maximiza viaţa, dragostea, plăcerea şi productivitatea a fost motivul primordial al omenirii. Dar, pe măsură ce-a îmbătrânit, Freud a dobândit o altă viziune asupra umanităţii şi, iată, a găsit şi altceva care avea un rol acolo, ceva care nu era la fel de drăguţ. Căci toate războaiele şi vărsările de sânge nu puteau fi doar rezultatul acţiunilor Eresului. Aşa a apărut Atracţia faţă de Moarte.

În forma sa cea mai puţin dăunătoare, Atracţia faţă de Moarte se exprimă în nevoia noastră de repliere din faţa stimulilor şi de căutare a păcii şi a liniştii; e un fel de repetiţie generală pentru moarte. Freud a numit asta „principiul Nirvana**, nevoia de-a „duce agitaţia vieţii către stabilitatea materiei anorganic <■”. Să-ţi devii propriul compost. Orice persoană caic s-a uitat la bowling la televizor dintr-un fotoliu cu masaj poate să spună asta.

Deci asta înseamnă că trebuie să ne întoarcem *Tod- triebe-|A* spre interior, nu? Ei bine, nu, spune Freud. *Todtriebe*este o atracţie puternică, pe < are, dacă o lăsăm să iasă din cuşcă, o putem

transforma într-un monstru: ea nu se va mulţumi să se uite la *Howling for Dollars,* ci va vrea masochism şi acte suicidale.

Atunci trebuie să ne întoarcem Atracţia faţă de Moarte *spre exterior,* nu? *Nein!* spune Siggy. De acolo apar crimele, vărsările de sânge şi războaiele. Hait! Păi ce mai poate face bietul om în acest caz?

„N-am cum să te fac fericit, dar pot să-p creez o poveste tulburătoare pentru depresia ta. „

Să meargă la psihiatru, spune Freud. Scopul terapiei – şi al vieţii – este să armonizeze Atracţia faţă de Moarte şi Erosul, să le echilibreze.

un jung(hi) în inimă

Doar pentru că pachetul Dumnezeu—religie-viaţă eternă vine din inconştient nu înseamnă că e de aruncat, argumentează însă fostul discipol al lui Freud, psihanalistul elveţian Cari Gustav Jung. Poate că inconştientul nostru e pur şi simplu *mai înţelept* decât mintea noastră conştientă. Poate că ceea ce Sigmund numeşte invenţii ale inconştientului sunt, de fapt, confirmări in-conştiente. Poate că nu inventăm religii, poate le descoperim în interiorul nostru. Şi poate că, pe măsură ce inconştientul trece de la o generaţie la alta, evoluează de la sine, devenind mai deştept , în timp ce mintea noastră conştientă continuă pur şi simplu să şchiopăteze.

Ce se întâmplă de fapt, spune Cari Gustav, este-că- religiile vorbescpentru suflet, oloi indu-i simboluri care vin „din inimă". Motivul pentru care aceste simboluri au o putere revelatorie este că sunt produse ale minţii noastre adânci, inconştiente, un depozit de înţelepciune instinctuală care nu poate fi accesat de mintea noastră conştientă decât prin intermediul viselor, miturilor culturale şi religiilor. Iar când mintea conştientă nu mai păstrează legătura cu acest suflet adânc – şi se înstrăinează de el –, atunci dezvoltăm simptome nevrotice, ca atunci când ne copleşeşte depresia pentru lipsa totală de sens a

tuturor lucrurilor.

psychedelicios!

Dacă Jung ar fi trăit puţin mai mult – a murit în 1961 ar fi putut să adauge psihedelicul Ia lista sa de căi de acces către sufletul mai adânc şi mai iluminat al fiecăruia. Ciupercuţele magice şi dozele de LSD au oferit multor doritori din anii şaizeci o imagine transcendentală a ceea ce părea a fi – cel puţin la vremea respectivă—o Realitate Superioară.

Dar, după cunoştinţele noastre, nici una dintre aceste stări induse de droguri n-a oferit mărturii la fel de şocante sau de clare ca observaţiile meticuloase ale luijill Boite Taylor, în timp ce se privea având un grav atac cerebral. În 1996, această femeie neurolog de la Harvard a privit cu fascinaţie cum emisfera stângă a creierului său s-a oprit pur şi simplu. În acest timp, doctorul Taylor a cunoscut o realitate spirituală la care Jung nu putea decât să viseze.

Taylor explică felul în care emisfera dreaptă a creierului procesează ceea ce se întâmplă de fapt. Ea gândeşte prin imagini, preluând toate imaginile,wneteTF^mTrosurileTarfTne înconjoară *în acest moment* şi mtegrândmte'TTnnr~înTFegl~în creierul nostru drept, suntem ..perfecti„întregi, şi frumoşi". Ne percepem ca fiind o „fiinţă energetică" branşată la toată energia universului şi la energia întregii familii umane.

Din contră, emisfera stângă este lineară şi

meto- dică. Aceasta ia prezentul şi alege detalii pe care le conectează la învăţăturile trecute şi asupra cărora proiectează posibilităţi viitoare. Ea gândeşte prin limbaj, nu prin imagini, iar.mm.1 dintre Ijicrwilc pe care le spune este „Eu sunt". Se percepe pe sine ca distinctă de fluxul de energie din jurul său şi separat de celelalte fiinţe umane. În timpul atacului, Taylor şi-a pierdut funcţionalitatea acestei emisfere stângi.

În timp ce emisfera stângă se oprea din funcţionare, Taylor s-a perceput pe sine ca fiind fără limite şi făcând parte din întreaga energie din univers. S-a simţit împăcată şi euforică. În acelaşi timp, emisfera sa stângă – creierul *anxios* – intervenea intermitent cu mesajul „Eşti în pericol de moarte! Trebuie să ceri ajutor!". Dar să ceară ajutor fără aportul susţinut al emisferei stângi era aproape imposibil. Chiar şi după ce a reuşit să dea telefon după ajutor, în timp ce încerca să explice în ce stare se afla, tot ce-a putut să facă a fost să latre ca un câine.

Mai târziu, la spital, Taylor a perceput lumea din jurul său ca fiind haotică şi zgomotoasă, dar şi-a simţit dintr-odată spiritul plutind într-o „mare de euforie".

Concluzia ei? Lumea e plină de oameni iubitori, paşnici, care pot „ajunge în dreapta emisferei lor stângi". Devenim dintr-odată fiinţe care sunt „puterea vitală a universului", dar şi fiinţe separate de lume şi de ceilalţi. Şi, mai ales, într-o

anumită măsură, putem să alegem să fim în oricare din aceste locuri în orice moment.[†]

Ce a simţit Taylor în emisfera dreaptă a creierului său este ceea cejung numea sursa adâncă, inconştientă a experienţei religioase. Jung a emis doar speculaţii cu

† Jill Boite Taylor, *My Stmke oflnsight* (Viking, New York, 2008).

privire la originea acestei experienţe; Taylor i-a identificat localizarea. Experienţa percepută de Taylor în emisfera sa dreaptă a făcut să explodeze conceptele de timp şi spaţiu ale emisferei sale stângi. Experienţa ei a fost transcendentală şi a ajutat-o să se integreze în întregul Nemuritor.

Jung spune că sufletul inconştient nu este doar conştient instinctual de faptul că urmează să murim, ci acceptă acest lucru. Sufletul se pregăteşt^îde-moailejjdg obicei cu mulţi aniînainţede momentul efectiv al morţii. În timp ce mintea noastră raţională, conştientă priveşte moartea ca pe un final sumbru, provocator de angoase, sufletul nostru – emisfera cerebrală dreaptă? – o acceptă.

Uau, se pare că moartea înseamnă mai mult decât cuiele din coşciug, nu-i aşa ?

Da, Daryl, şi ne temem că lucrul care urmează o să fie şi mai înspăimântător

{2}
fie ca angoasa să-ţi servească drept umbrelă

Daryl, avem o veste bună şi una proastă. Pe care vrei să ţi-o spunem prima.?

începeţi cu vestea proastă.

Bun, iată vestea proastă — toată tărăşenia o să se transforme în ceva mult mai înfricoşător.

Minunat. Şi vestea bună?

Vestea bună este că, după ce termin,ăm cartea, plecăm în vacanţă în sudul Franţei cu soţiile!

Dar mai întâi să revenim la Becker. El spune că, în final, nici psihologia, nici religia nu ne oferă adăpost în faţa enunţului „viaţa n-are sens şi pe urmă mori”. Nici una dintre acestea nu ne poate scăpa de angoasa de-a sta faţă în faţă cu moartea, sau de revers, adică angoasa de-a sta faţă în faţă cu o viaţă care este finită şi nu ne poate satisface niciodată dorinţa de infinit.

Aceste angoase fac parte din condiţia umană, indiferent dacă ne place saunu (personal, nu prea ne place). Dacă adăugăm faptul că suntem singurele creaturi care plătesc impozite pe deces, iată cum ne-am procurat repejor un butoi cu pulbere al angoasei.

Insă nu trebuie să ne îngrijorăm; Becker spune că există un mod în care putem să ne acceptăm şi să transcendem mortalitatea într-o manieră autentică, în care să intrăm în contact cu Marea Realitate fără să interferăm cu sistemul de

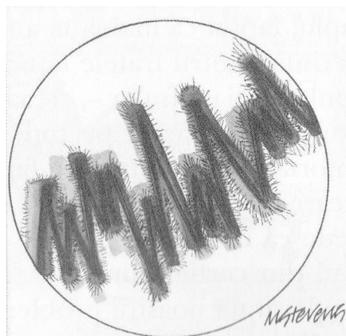
nemurire al nici unei alte persoane. Pentru a înţelege această cale, trebuie să ne întoarcem la jumătatea secolului al nouăsprezecelea, cu mult înainte de Freud sau de Jung, la filozoful şi gânditorul danez S0ren Kierkegaard, părintele existenţialismului.

Majoritatea dintre noi ar prefera să treacă peste angoasa ideii de moarte şi să intre imediat intr-un sistem de nemurire în care să trăiască fericiţi pentru totdeauna – de exemplu, să aibă un loc în primele rânduri în Ceruri. Dar această scurtătură e de fapt un drum spre Nicăieri, conform lui Becker şi celui care l-a inspirat, Kierkegaard. Dacă sărim peste pasul în care ne confruntăm direct cu Moartea şi în care rezistăm pe poziţii în timp ce ne lovim de posibilitatea Neantului Etern, dacă ne refuzăm întreaga încărcătură de frică şi teroare care acompaniază viaţa în faţa „Nicio- datei”, atunci vom rata şi singura noastră şansă de-a trăi transcendenţa. Şi asta pentru că, spune S0ren, angoasa este principalul nostru profesor!

Staţi puţin, băieţi! Danezul ăsta pare cam scrântit! Mai întâi, se ştie că înveţi mai bine dacă eşti binedispus decât dacă eşti prost dispus. Şi, serios vorbind, simt cum mă apucă cea mai proastă dispoziţie din lume când ascult balivernele astea.

Ştim ce spui, Daryl. Ar fi fost imposibil să nu observăm că tremuri tot, cu lacrimile şiroindu-ţi pe

obraji, în timp ce încerci să te concentrezi asupra faptului de necontestat că Viaţa e scurtă, iar Moartea e sigură. Şi, trebuie să fim de acord, nu pare-a fi

Anxietate în circutaţie (la o scară de 200 000 000:1)

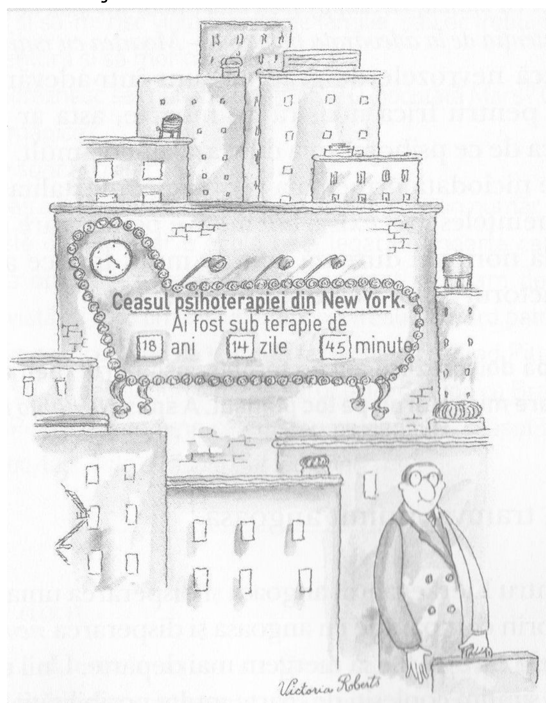
cea mai bună stare în care să înveţi ceva. Dar să-i dăm lui S0ren o şansă să-şi susţină punctul de vedere. Ce zici, măcar din respect pentru cei plecaţi dintre noi?

Mai întâi, trebuie să recapitulăm câteva lucruri despre condiţia umană. în *Conceptul de angoasă* şi în *Boala de moarte* (titlurile astea tari l-au propulsat pe S.K. în topul vânzărilor în Danemarca), Kierkegaard a descoperit înţelesul angoasei şi al disperării prmtr-o combinaţi e7îFfiIoz<5fiF5riTitrospecţie psihologică. Dar problemele"psihologice de care era interesat S0ren nu erau de tipul celor născute din istoria personală – cum ar fi, de exemplu, faptul că mama ta a manifestat tot timpul o preferinţă pentru fratele tău, iar tatăl tău a crezut tot timpul că eşti un fraier –, ci mai degrabă din problemele care ne afectează pe toţi, ca urmare a umanităţii şi mortalităţii noastre. De fapt, suspectăm că, în cazul în care Kierkegaard ar fi fost în viaţă astăzi, ar fi putut crede că nevrozele pe care vi le tratează psihoterapeutul din cartier sunt pur şi simplu sub-stitute pentru adevărata noastră problemă: responsabilitatea de-a trăi o viaţă plină de sens, pe marginea abisului morţii.

Pauză, băieţi! Ştiu totul despre terapie. Am mers şi eu la terapeut o vreme, ca să-mi tratez o problemă de controlul furiei. Şi s-a dovedit că aveţi dreptate — totul se datorează faptului că mama pur şi simplu îl adoră pe frate-meu, Skippy, iar

tata, hm, ştiţi voi... Mi-am ascuns furia asta ani de zile. Şi n-a avut nimic de-a face cu moartea, cu abisul sau cu alte baliverne de-ale voastre.

Posibil, Daryl. Dar Kierkegaard ar putea spune că toată problema cu nevoia de dragoste maternă nu e decât o perdea defum. Există angoase şi depresii care apar doar ca urmare a faptului că suntem oameni, indiferent cât de mult ne-a iubit mama şi

cât de mult ne-a anihilat tatăl personalitatea. Iar aceste angoase şi depresii stau la baza tuturor

angoaselor şi depresiilor de care te plângi pe canapeaua psihoterapeutului. Conform celor spuse de S. K., toată acea angoasă despre ceea ce ne înconjoară apare mult înain te de minorele plângeri de pe canapea – ea vine din faptul că ştii că urmează să mori. Şi poate că simpla rezolvare a problemelor cu mama, cu Skippy şi cu tata e doar un mod de a-ţi distrage atenţia de la adevărata problemă—Moartea cu majusculă!

Dacă nevrozele de grădină sunt într-adevăr doar măşti pentru frica noastră de moarte, asta ar putea explica de ce psihoterapia durează atât de mult. Ea nu atinge niciodată principala problemă: mortalitatea.

Bineînţeles, pot exista *alte* motive pentru care psihoterapia normală durează atât de mult. Iată ce are de spus actorul de comedie Ronnie Shakes:

După doisprezece ani de terapie, psihiatrul meu a spus ceva care mi-a stârnit pe loc plânsul. A spus *No hablo ingtes.*

un tramvai numit angoasă

Pentru Kierkegaard, angoasa şi disperarea umană de bază, prin comparaţie cu angoasa şi disperarea *nevrotică,* sunt cele care ne fac să mergem mai departe. Unii dintre noi ne simţim copleşiţi de foarte multe posibilităţi: eurile noastre limitate în timp nu pot gestiona opţiunile nelimitate care ni se oferă, atât în viaţa noastră de zi cu zi, cât şi în fanteziile noastre. Atât de puţin timp şi atât de multe lucruri pe care *aş putea* să le fac.

Să ne uităm puţin la un muritor anxios, care dârdâie în faţa unor posibilităţi extrem de diverse:

fie ca atigoasa să-ţi servească drept umbrelă

O să sărut vreodată la fel de bine ca Brad Pitt? Ar trebui să renunţ la cabinetul de avocatură şi să mă fac artist stradal? Ce să fac cu viaţa mea? Ar trebui să las femeia din mine să se manifeste mai mult? Dar pe Tarzanul din mine?

Ar trebui să încerc să fiu în acelaşi timp şi supermămică, şi directorul unei firme de construcţii? Ar trebui să am o aventură cu poştaşul şi să-mi risc viaţa fericită de familie, sau ar trebui să-mi refuz aventura şi să mor nesatisfăcută?

Să îndrăznesc să mănânc o piersică? 0 ciocolată Marş? 0 ciu- percuţă magică?

Oare sunt un ratat?

Dac-aş avea timp nelimitat, aş putea să încerc un număr infinit din aceste opţiuni. Dar e acolo ceva legat de moarte care-mi limitează opţiunile personale. Din moment ce n-am decât o singură viaţă, şi asta Limitată în timp, nu vreau să pierd patruzeci de ani din ea încercând să sărut La fel de bine ca Brad Pitt. Sau, mai rău, stând pe gânduri dacă să sărut la fel de bine ca Brad Pitt sau nu. Pentru că, în timp ce eu stau pe gânduri, ceasul ticăie. Tic-tac, tic-tac. *Ăsta e răspunsul tău final?*

just do it

Exact dilemele astea au făcut ca existenţialiştii zilelor noastre care sunt oamenii de marketing de la Nike Corporation să pună în cuvinte jurământul de credinţă al mărcii lor: **Just Do It.**

Dar tipii de la Nike s-au lovit de nişte bariere culturale în Africa. Ei au filmat o reclamă pentru pantofi de drumeţie în Kenya, folosind băştinaşi din tribul Samburu. Camera se apropie de unul dintre aceşti băştinaşi, care intonează câteva cuvinte în limba lui maternă, în timp ce sloganul *Just Do It* este afişat pe ecran. Gând reclama a fost

difuzată la televizor în America, un antropolog de la Universitatea din Cincinnati a remarcat că băştinaşul spunea de fapt „Nu-i vreau pe ăştia! Vreau unii mai mari!”.

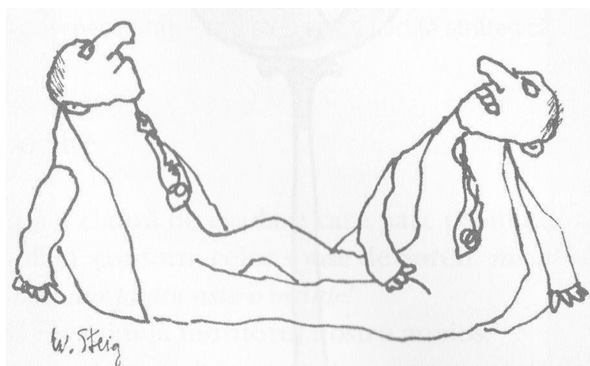
Un purtător de cuvânt ruşinat de la Nike a recunoscut că oamenii au avut probleme în a găsi echivalentul lui *Just Do It* în limba Maa, aşa că au filmat reclama cu ce a avut băştinaşul chef să spună. Cu toate acestea, din punctul de vedere al lui Kierkegaard, omul este un exemplu excelent de fiinţă care nu ezită în ceea ce priveşte propriile opţiuni.

Hopa! Presiunea de-a fi responsabil pentru o viaţă limitată în timp e suficientă pentru a face pe cineva s-o ia razna. Şi, potrivit lui Kierkegaard, întrebările existenţiale de tip Cine-sunt? şi Ce-pot-să-devin? ne pot arunca în prăpastia angoasei şi ne pot face chiar schizofrenici, ca pe tipul care a venit la psihiatru spunând: „Am o problemă de identitate... şi eu la fel”.

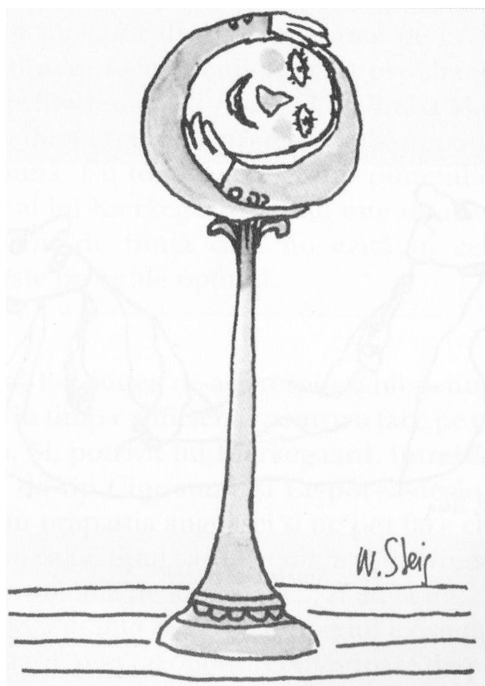
O cale tentantă de-a ieşi din iadul existenţial al lui Kierkegaard, plin de opţiuni copleşitoare despre ce-pu- tem-deveni, este să *tragem, pur şi simplu obloanele.* Pentru a evita angoasa unor posibilităţi prea numeroase, mă retrag complet din lume.

Să revenim la muritorul nostru anxios:

Mai întâi, mă amorţesc singur. Pare o strategie anti-angoase foarte bună, iar pe termen scurt chiar dă roade. Dar acum mă simt izolat, deconectat de familie, de prieteni, de câinele meu, Moise, de

Şinele ineluctabil

Şinele este interesul primar al persoanei.

maşina John Deere de tuns gazonul, de Cavalerii lui Columb. Şi nu prea găsesc drumul înapoi! Nu pot să ies din starea asta. *Just Do It* pur şi simplu nu funcţionează dacă strategia mea e să nu fac nimic. Ce a început ca o modalitate de-a scăpa de frica de inadec- vare a ajuns acum să mă facă să mă simt şi mai inadecvat. Mai demult mă simţeam prost pentru că nu sărutam la fel de bine ca Brad Pitt? Doamne, ce zile frumoase erau alea! De când am intrat în amorţire, nu am destulă energie nici să exist ca persoană, darămite ca om care sărută bine.

Darîncă simt durerea de-a fi eu însumi. Nu mai am decât două opţiuni: să opresc durerea definitiv – să zicem, cu o supradoză de acizi graşi nesaturaţi – sau să încerc o portiţă strategică.

portiţe

Iată o clauză ele evadare care pare promiţătoare la suprafaţă, conform celor spuse de S0ren: *rămâi înăuntrul tău, dar fă din asta o virtute!*

Să revenim la muritorul nostru anxios:

Bun, sunt *extrem* de conştient. Am imaginea globală şi nu mă preocupă detaliile. Viaţa e o paradă, iar eu am prins un loc în faţă. Acum mă duc la întâlnirile Cavalerilor lui Columb, dar păstrez o oarecare distanţă ironică. De fapt, găsesc că totul e uşor amuzant.

Aţi putea să vă întrebaţi, pe bună dreptate, de ce îmi comand atunci al treilea martini cât încă e Lumină afară?

Iată încă una dintre înşelătoarele portiţe ale lui Spren pentru a scăpa de disperare: *să mă pierd, în mărunţişurile vieţii.* Să mă tranchilizez, ancorându-mă în „viaţa de zi cu zi”. *Pas de probleme!*

Iată ce zice anxiosul nostru:

Mă simt chiar bine. Mi-am încărcat BlackBerry-uLÎmi pot contabiliza fiecare moment din viaţă. 6:00-6:15, primul *latte;* 6:15-6:45, alergat pe bandă; 6:45-7:00, e-mailşi Facebook; 7:00-8:00, drumul până la psihoterapeut, timp în care ascult audiobookulcu Deepak; 8:00-8:50, discuţii despre problema privind identitatea cu psihiatrul meu, dr. Gonzales; 9:00, mă aşez la birou şi deschid Inbox-ul...

Oho! lată o viaţă plină! Un carusel care se învârte nonstop.

Dar stai puţin. Ce văd acolo, în oglinda retrovizoare? Pare-a fi un tip într-un halat negru, călare pe un cal alb. Un poliţist călare ieşit din tură? 0, Doamne, este chiar Moartea! Ciudat, nu era trecută în BlackBerry.

Iată acum încă una dintre portiţele lui Kierkegaard: *Să mă arunc cu curaj în acte de „autoformare sfidătoare". Să fac ceva din mine însumi.*

îmi umplu noptiera de cărţi de dezvoltare personală scrise de Wayne Dyer, Eckhart Toile şi Marianne Williamson. Gândeşte pozitiv! îndrăzneşte să visezi visul imposibil! Vizualizează-ţi obiectivele importante! Stăpâneşte puterea secretă a legii atracţiei! După asta, viaţa mea va avea sens şi va transcende moartea, voi deveni nemuritor. Ca Lawrence Luellen. Un nume care va trăi pentru totdeauna.

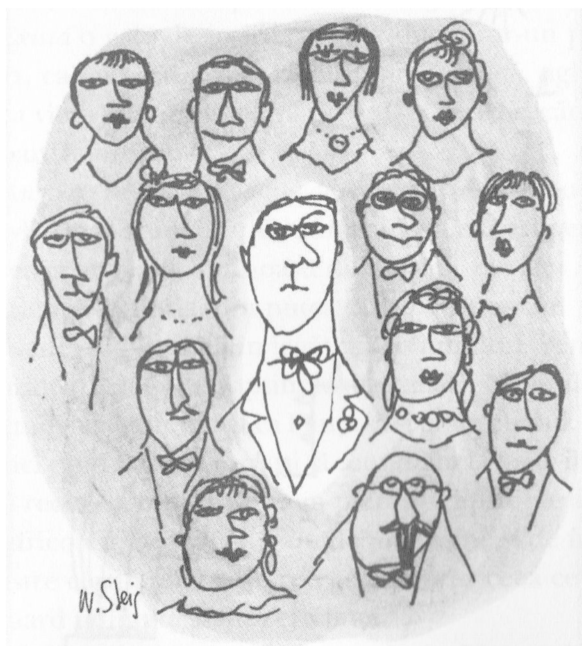
Cum, nu-l mai ţineţi minte pe Larry?! Inventatorul Cupei Dixie?

Lily Tomlin identifică una dintre problemele practice ale încercării de-a face ceva din tine însuţi:

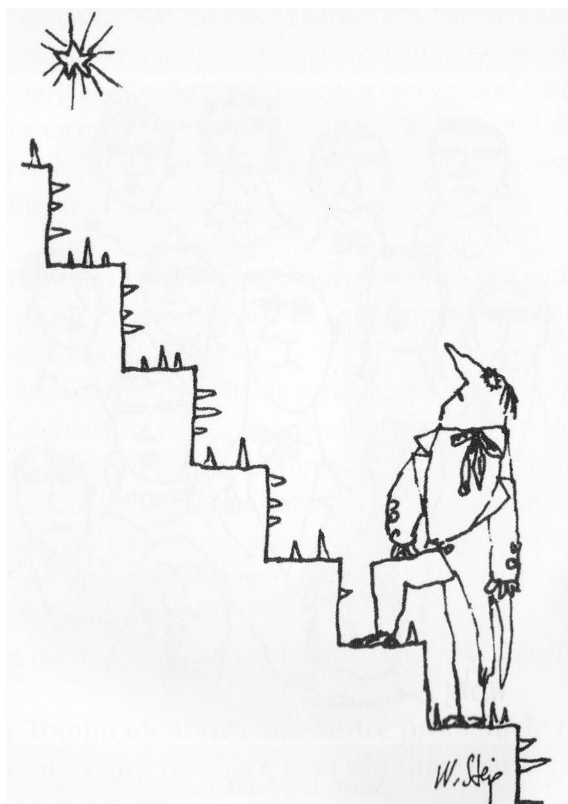
Mereu am vrut să fiu cineva. Acum îmi dau seama c-ar fi trebuit să fiu mai precisă.

Deci, Daryl, probabil că te întrebi, ce dacă eşti

confuz ? Ce dacă ai atât de multe strategii de viaţă, încât nici nu mai ştii

Şinele la o întâlnire.

Şinele ca un lucru care poale // îmbunătăţit

cine eşti? Ce dacă eşti în acelaşi timp hiperactiv şi deprimat? La fel ca maniaca-depresivul care a plecat în vqcanlăjţi i-a trimis un mesaj psihiatrului: „Mă simt excelent. Vreau să mor. „

Nu, nu la asta mă gândesc! încă mă gândesc că de fapt Kierkegaard mai are mult până la pauza aia de cafea. În plus, mă deprimă cumplit.

Bine, Daryl. Iată Răspunsul Final – argumentul lui Spren.

Există o cale de ieşire care nu duce într-un punct mort, ca autoanestezia, izolarea solipsistică, aglomerarea vieţii sau autopreamărirea. Dar te avertizăm, nu e floare la ureche.

Angoasa în sine este portiţa de ieşire! Supertare, nu-i aşa, Daryl? Doar atunci când îndrăznim să experimentăm întreaga angoasă a cunoaşterii faptului că viaţa nu va continua la infinit vom putea să experimentăm transcendenţa şi să intrăm în legătură cu infinitul. Pentru a utiliza o analogie din psihologia *geştalt*‡*,* Nefiinţa este terenul necesar pentru ca Fiinţa să-şi arate chipul. Doar atunci când suntem dispuşi să renunţăm la toate iluziile şi să recunoaştem că

‡ Psihologia *geştalt,* o abordare holislii ă a conştiinţei umane de la începutul secolului douăzeci, susţine că mintea noastră interpretează informaţiile senzoriale prin distingerea datelor semnificative de fond. Ceva de genul „Hei, aia e o perucă într-un castron de spaghete! Nu sunt nişte mâzgăleli fără sens!”

suntem pierchiţi, lipsiţi de ajutor şi înfricoşaţi, ne vom elibera de noi înşine şi de falsele noastre certitudini, şi vom fi gata pentru ceea ce Kierkegaard numeşte „saltul credinţei".

Nu ne putem abţine să spunem bancul ăsta vechi încă o dată. (Diavolul însuşi ne îndeamnă s-o facem.) Căci el

ai murit! ce te faci?

surprinde perfect punctul de vedere al lui Kierkegaard despre cât de pregătit este omul să facă saltul credinţei.

Un bărbat se împiedică şi cade cam o sută de metri în- tr-un puţ adânc, după care se prinde de o rădăcină răsucită şi se opreşte din cădere. Priza îi slăbeşte din ce în ce mai tare şi, disperat, bărbatul strigă:

— E cineva acolo?

Se uită în sus şi tot ce vede este un cerculeţ albastru de cer. Dintr-odată, norii se dau la o parte şi o rază de lumină se pogoară asupra bărbatului. 0 voce adâncă rosteşte:

— Eu, Dumnezeu, sunt aici. Dă drumul rădăcinii şi te salvez.

Bărbatul se gândeşte puţin, după care strigă:

— Mai e şi altcineva acolo?

Ia zi, Daryl, îţi rezolvă Kierkegaard angoasa de moartei Daryl?Daryl? Unde-ai dispărut?

{3}

moartea – calea de urmat

Păcat că nu mai e Daryl aici, pentru că aveam nişte veşti îmbucurătoare pentru el. Direct din gura filozofului german din secolul al nouăsprezecelea, Arthur Schopenhauer. Pentru Artie, nu există nici un motiv să fim anxioşi în legătură cu moartea. Asta pentrircă moartea este obiectivul şi scopul suprem al victin-Ude fapt împlinirea supremă!

Cum? Ceprostiimai suni şi astea?

A, ai apărut, Daryl, făcut ghem în poziţia fătului, la adăpostul verandei. Respiră adânc, prietene. Ştim că nu-i răspunsul pe care sperai să-l auzi. IM prima, vedere, îţi cam taie cheful, dar Schopey e un gust dobândit.

întâmplător sau nu, Schopsterul avea câteva idei interesante despre moarte. Una dintre ele era aceea că viaţa este un proces în care murim constant. Trecutul, daca te gândeştUbmefeTtöar un mnzeTTal morţii, o grămadă de evenimente care nu mai există – duse pentru totdeauna, fără posibilitatea de-a le mai accesa, moarte ca piroanele din uşa bisericii (sau ca scândurile de coşciug, depinde ce comparaţie preferi).
Artie reformulează vechiul aforism „Astăzi e prima zi din restul vieţii tale", transformându-l în „Azi e ultima zi a morţii tale, deocamdată".

trecutul ca prezent

Cu toate acestea, spune Schopey, ne ţinem cu

dinţii de viaţă deoarece avem această pervertită „dorinţă de-a trăi", care – contrar intereselor noastre – ne împiedică să ne găsim adevăratul destin, moartea. Acest tip de opinii l-a împiedicat pe Schopenhauer să primească invitaţii la Oktoberfest.

pervertita dorinţă de-a trăi şi condamnaţii la moarte

Un italian, un francez şi un american aşteaptă să fie executaţi.

Li se spune că pot să comande ce doresc la ultima masă.

Tony spune:

— Un castron mare de *linguinicu* sos de scoici.

Işi savurează pastele, după care este executat.

După care vine rândul lui Pierre.

— Aş vrea un castron mare de *bouiliabaisse.*

Savurează fiecare înghiţitură, după care este şi el executat.

în sfârşit, vine rândul lui Bill. Acesta se gândeşte un minut, după care spune:

— Aş vrea un castron mare de căpşuni proaspete.

— Căpşuni? spune directorul închisorii. Nu e sezonul lor.

— Nici o problemă, aştept.

„La mulţi ani! Tocmai ai împlinii patruzeci de ani. O să-ţi iau tonusul muşchilor braţelor, timbrul adolescentin al vocii, toleranţa incredibilii la cafrină şi capacitatea de-a digera cartofii prăjiţi. Restul fiinţei tale poate să rămână în viaţă. „

Staţi puţin, băieţi! Schopenhauer spune că dragostea mea de viaţă este o „pervertită dorinţă de-a trăi”? El este cel care are opinii pervertite, vă spun eu! Omul mănâncă rahat, iar voi vă uitaţi în gura lui.

Ai răbdare, Daryl. Trebuie să rămâi deschis în legătură cu astfel de lucruri. Bineînţeles, Schopey a avut nişte opinii filozofice neobişnuite. Şi, evident, suferea dcWeltschmerz *în fază terminală. Dar dacă vrei, să-ţi fie mai bine, de ce nu te uiţi la* Frumuseţe pe muchie de cuţit ?

La drept vorbind, Schopenhauer s-a autodepăşit cu o afirmaţie care ne taie şi mai mult cheful de viaţă. El pretinde că moartea este o binecuvântată eliberare din viaţă. Şi-l citează în susţinerea aceste afirmaţii pe Lordul Byron, un aliat al său în condamnarea plăcerilor vieţii:

Tu bucuriile să-ţi numeri,
Şi zilele fără restrişti,
Şi chiar de-o fi să dai din umeri,
Mai bine e să nu exişti.

fntr-un pasaj, Schopmeisterul a mers chiar până la a conchide că, dacă ne gândim la toate supărările vieţii, e mai bine *să nu fi trăit niciodatăX*

Sam şi Joe, doi bărbaţi mai în vârstă, vorbesc pe o bancă în parc.

— Of! Toată viaţa, numai necazuri, spune Sam. Am avut o afacere care a intrat în faliment, o nevastă bolnăvicioasă, un hoţ de fiu. Uneori îmi zic

că mai bine-aş muri.

— Ştiu ce vrei să spui, Sam, zice Joe.

— Mai mult, îmi doresc să nu mă fi născut, spune Sam.

— Da, dar cine are norocul ăsta? Poate unul la zece mii.

Dar stai puţin – Schopenhauer insistă că nu e pesimist. Doar pentru că spune că viaţa este o sursă constantă de suferinţă şi frustrare, nu trebuie să tragem concluzia că făcea parte din şcoala de filozofie Viaţa-e- de-rahat-şi-pe-urmă-mori.

Au contraire, Artie era mai degrabă budist decât pesimist. Citise scripturile budiste într-o traducere europeană timpurie şi era de acord cu Buddha că existenţa înseamnă suferinţă. Dar, la fel ca Buddha, nu credea că asta contează la final, pentru că lumea obişnuită este doar o iluzie. Singurul lucru care este real *cu adevărat* este ceea ce numea el „Voinţă", prin care înţelegea Forţa oarbă, iraţională şi lipsită de scop care ţine întreaga tărăşenie – cu tot ce e inclus în ea – în picioare. Pe scurt, de ce să fim pesimişti? Oricum lucrurile care ne supără atât de mult nu sunt reale.

Pentru Schopenhauer, problema vieţii în această lume a iluziilor este că voinţa mea *individuală* se desparte de Voinţa *transcendentală* cu V mare şi începe să aibă o viaţă proprie. încă de la început, ea se leagă de lucrurile iluzorii ale

lumii de zi cu zi. Schopenhauer spune că aceste iluzii includ *totul,* de la obiectivele de carieră până la patriotism şi până la devoţiunea pentru o anumită religie. Aceste ataşamcnle îmi supun voinţa individuală voinţei individuale a altuia, şi de-aici sursa tuturor suferinţelor din lume.

Bineînţeles, unul dintre lucrurile de care ne legăm cel mai mult este propria supravieţuire: suntem dotaţi cu această nebunească dorinţă de-a 11 ăi. (lât de mult putem să avansăm pe calea autodistrugerii, Daryl? A vrea să trăieşti nu face decât să-ţi spot i ască suferinţa! Aşa că trebuie să renunţăm, să ne abandonăm inutilităţii

lumii aparenţelor şi să acceptăm faptul că atât viaţa, cât şi moartea sunt lipsite de realitate.

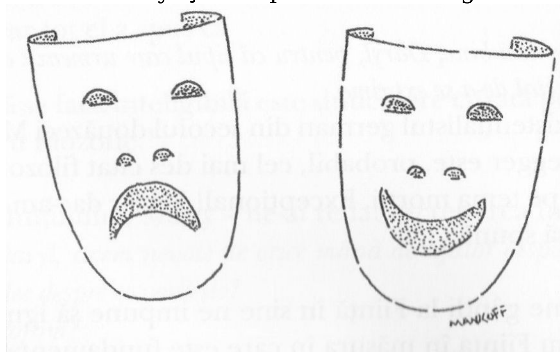
Tot nu eşti convins că Schopenhauer nu e depresiv? Asta pentru că n-ai auzit vestea bună: Voinţa în sine nu moare niciodată! Nu are o „oră a morţii", pentru că orele aparţin doar lumii aparenţelor. Voinţa (cu V mare) este indestructibilă.

Ţi-a mai trecut sttpărarea, Daryl[1]*?*

De fapt, Daryl, noi ne simţim ceva mai bine. Cumva. Adică, ne cam prindem cum e cu abordările astea cvasimistice ale Vieţii şi Morţii. Cel puţin marţea, joia şi sâmbăta. Doar în celelalte zile ni separe că sunt total nebuneşti.

în întreaga istorie a filozofiei, gânditorii au încercat să descopere relaţia dintre Fiinţă şi Nefiinţă, dintre viaţă şi moarte. Aceste lucruri fundamentale ne copleşesc. Dar în zilele în care avem multe lucruri de care să ne mirăm şi să ne minunăm chiar înţelegem cumva ce înseamnă, iar în unele dintre zilele astea putem vedea „printr-un geam înceţoşat" că nu poţi să obţii Fiinţa fără Nefiinţă şi viceversa. Mai mult, pricepem că Fiinţa şi Nefiinţa sunt într-o tensiune constantă una faţă de cealaltă. Este Războiul Cosmic de bază. Aşa că dacă în acest război Schopenhauer ia partea forţei Fiinţei, pe care o numeşte Voinţă, poate că de fapt e un optimist nebun şi gata.

daryl şi schopenhauer: dialog

„Nu pricep. „ .. Nu pricepi niciodată. „

{4}

heid(a-d)egger, fugi de-aici, nu-nţeleg nici să mă pici

Ascultă bine, Daryl, pentru că tipul care urmează are un fel special de-a se exprima.

Existenţialistul german din secolul douăzeci Martin Heidegger este, probabil, cel mai des citat filozof modern pe tema morţii. Excepţional! Măcar dac-am şti ce voia să spună.

A ne gândi la Fiinţă în sine ne impune să ignorăm Fiinţa în măsura în care este fundamentată şi interpretată exclusiv în termeni de fiinţe şi pentru fiinţe ca fundament al acestora, ca în întreaga metafizică.[§]

Ai priceput? Ne place mai ales formula de final, „ca în întreaga metafizică". Uite încă una:

Timpul nu este un lucru, deci nimic care este, şi totuşi rămâne constant în trecerea sa fără a fi ceva temporal, cum sunt fiinţele în timp.[1]

Ce putem să mai spunem? Doar că sperăm că filozofia lui e mai inteligibilă în germană, lucru pe care pare să-l sugereze în alt citat:

/ Limba germană vorbeşte Fiinţa, în timp ce toate
[celelalte doar vorbesc despre Fiinţă.[**] [††]

---

§ Martin Heidegger, *On Time and Being* (University of Chicago Press, Chicago, 2002), p. 6.

** *Ibid.*

†† Citat în Frank Kermode, *An Appetite for l'oetry: Essays în Literary Interpretation* (Harvard University

Dar tot el a spus că
/ Să se facă inteligibilă este sinucidere curată pen-
I tru filozofie.‡‡

Mulţumim, Marty – ne-ai redai încrederea în noi.

Daryl, avem nevoie de orice mână de ajutor disponibilă. Ai idee despre ce vorbeşte?

Poftim ?

De fapt, există un motiv pentru care 1 leidegger joacă un rol atât de important în filozofia contemporană a morţii, şi asta nu doar pentru că o citire din scoarţă în scoarţă a lucrării sale de căpătâi, *loinpi şi timp,* reprezintă o aproximare existenţială a unei experienţe de moarte iminentă. Nu, marea contribuţie a lui Heidegger la filozofia morţii este înclemnul Im cfe-â înfrunta moartea cu fruntea sus pentru a avea o experienţa autentică de viaţă – pentru a trăi cu onestitate, realizând ce este viaţa de fapt. Fără conştiinţa morţii, nu suntem decât pe jumătate vii. Conform unui autor, Marty a spus-o foarte clar:

Dacă voi primi moartea în viaţa mea, o voi îmbră-ţişa şi-o voi înfrunta cu fruntea sus, mă voi elibera de anxietatea morţii şi de meschinăria vieţii – şi

---

Press, Cambridge, MA, 1989), prolog.

‡‡ Martin Heidegger, *Contributions to l'hilosophy (FromEnow- ning)* (Indiana University Press, Bloomington, 1999).

abia atunci voi fi liber să devin eu însumi.[§§]

Heidi subliniază că doar o fiinţă umană poate fi conştientă de propria mortalitate, spre deosebire de o pisică, de exemplu. Pisica poate să zgârie şi să muşte ca să nu fie prinsă de câinele meu, Moise, dar *nu este conştientă* de Marele Vid care ar aştepta-o dacă lupta ar fi câştigată de Moise. Conştiinţa mortalităţii este deci unică şi fundamentală pentru condiţia umană, care întâmplător este condiţia în care se află condiţia noastră.

Totuşi, majoritatea reuşim să ţinem această conştiinţă bine ascunsă. Trăim într-o stare de *negare a morţii,* iar în opinia lui-Heidegger asta~nu înseamnă că trăim de fapt. Nu putem realiza viaţa pe deplin dacă nu suntem conştienţijdejviitoarea noastră trecere în nefiinţă. Să ne gândim la această regină a negaţiei:

Preotulîşi avertizează ascultătorii despre caracterul subit al morţii.

— înainte de sfârşitul zilei, cineva din această parohie ar putea să moară! tună el.

---

§§ T.Z. Lavine, *From Socrates to Sartre: The Philosophic Quest* (Bantam, New York, 1985), p. 332.

Ce bine c-ai venii – nu pot să pic nimic dacă n-am un termen precis. „

Pe rândul din faţă stă o bătrână irlandeză care pufneşte în râs.

Iritat, preotul întreabă:

— Ce-i de râs în asta?

— Păi, eu nu sunt de-aici din parohie, spune bătrâna.

memento mori – arma supremă împotriva negaţiei

Memento mori este una dintre acele faimoase ali- teraţiî care au devenit cete bre p<Tcand~încă se vorbea latină la Roma. Amândoi am picat la exa-menuTdcTconversaţie în latină, dar ni se spune că înseamnă „Aminteşte-ţi că eşti muritor!" sau, într-o traducere mai recentă, „Aminteşte-ţi că eşti muritor, nene!"

În Antichitate, expresia a fost repetată de un sclav aflat în marş în spatele unui războinic care se întorcea triumfător de la război, pe străzile Romei. Scopul ei era să-i amintească războinicului că „OK, azi eşti în al nouălea cer, dar, ca pentru noi toţi, o să vină şi ziua în care-o să fii mâncare pentru viermi!" Ca expresie a egalităţii în faţa morţii, *memento mori* are în mod tradiţional o pondere mai mare decât, să zicem, „Şi el trebuie să se îmbrace dimineaţa" sau „Şi regina trebuie să se aşeze pe closet".

În alte situaţii şi în alte epoci, *m.m.* a devenit mai mult un fel de *aide-memoire* pentru trăieşte clipa, un fel de „mănâncă şi bea, mâine vom muri" (cum a spus profetul Isaia), iar în epoca creştină a devenit un îndemn pentru o viaţă plină de vir- tute, căci Ziua Judecăţii (prima zi de marţi după deces) e aproape.

În artă, pictură, literatură şi muzică, imaginile cu *memento mori* servesc aceluiaşi scop mnemonic. Să ne gândim la *Tânăr cu craniu* al lui Frans Hals sau la *Dansul morţii* al lui Holbein (schelete care dansează lângă un mormânt) ţ. la discuţia lui Hamlet cu craniul lui Yorick; sau la *Dansul macabrii*ălTm^âmt^Să&nxrŞi-mai există un exponat care până nu demult îi primea pe cumpărători la Cimitirul de Maşini al lui Jones din Great Bar- rington, Massachusetts: un schelet într-o cutie de sticlă, cu legenda: „Cum eşti tu acum

am fost odată; cum sunt eu acum vei fi şi tu.”

Suficient ca să-ţi dea fiori.

OK, n-are rost să negi moartea – suntem muţi ca mormântul, cum ar veni. Dar 1 leidegger îşi duce ideea cu un pas mai departe. El spune că, în loc să interfereze cu viaţa, anxietatea anticipării morţii aduce o „bucurie de nezdruncinat".

Stai puţin! Asta e alt nebun! Vrea cumva să spună: „Super, băieţi, o să încetez să exist pentru totdeauna fantastic!‘T

Ca să fim sinceri, Daryl, Marty chiar se gândeşte la ceva interesant.

Să privim lucrurile altfel. Să presupunem că eşti Kevin Garnett şi că joci al şaptelea meci din Finala NBA. O să joci mult mai intens, cu mult mai multă energie, cu mult mai multă *viaţă* decât într-unul dintre meciurile de joi seara de la jumătatea sezonului în Charlotte.
Heidegger numeşte asta „obişnuinţa de zi cu zi” şi o consideră cea mai mare frână. Să fim sinceri, Daryl, ăsta – aici şi acum – chiar *este* al şaptelea meci din Finala NBA şi cât de mult te bucuri c-ai ajuns aici!

Pentru Heidegger, cea mai nasoală veste ar fi că sufletele noastre sunt nemuritoare. Asta ne-ar condamna la o serie interminabilă de meciuri de joi seara în Charlotte.

heidegger în ritmuri de country

Ideea lui Heidegger de-a trăi mereu în umbra

morţii a fost preluată de mulţi gânditori. Mabat-_ maJGaadhi-a spus: ..Trăieşte ca şi cum ai muri mâine. învaţă ca şi cum~ăi trăi etern? Si nimeni altul decât celebrul actor plecat dintre noi înainte de vreme, James Dean, spunea: „Visează ca şi cum ai trăi etern. Trăieşte ca şi cum ai muri azi.”

Dar citatul nostru favorit se găseşte în hitul country şi western *Live Like You Were Dying**** al

---

***heidegger la Hollywood

În comedia lui Cari Reiner, *Ultimele dorinţe,* doi bărbaţi de şaizeci de ani care suferă de boli terminale fug din secţia de oncologie a spitalului pentru a-şi rezolva lista de lucruri de făcut înainte de moarte. Listele lor includ tatuaje, o vizită la Marele Zid Chinezesc, conducerea unor maşini de curse, paraşutism (se pare că asta e pe lista tuturor, mai puţin pe a noastră), o escaladă pe Himalayaşi găsirea femeii perfecte. În aventurile lor, cei doi au schimburi de replici care sunt nestemate ale înţelepciunii pe care au dobândit-o în faţa morţii, cum ar fi: „Nu rata niciodată o toaletă, nu lăsa niciodată o erecţie nefolosită şi nu avea *niciodată* încredere într-un moş băşinos.”

Nu e o aventură spirituală, dar este o experienţă de viaţă în faţa morţii. Pentru clarificare, *Ultimele dorinţenu* e despre doi bărbaţi care trăiesc *ca şi cum* ar urma să moară; ei chiar

lui Tim McGraw. Cântecul vorbeşte despre un om de patruzeci de ani căruia doctorul îi spune că mai are foarte puţin de trăit. La refren, tipul îi zice prietenului său:

M-am aruncat cu paraşuta din avion

Am urcat în Munţii Stâncoşi

Am stat 2,7 secunde pe un taur numit Fumanchu

Am iubit profund şi am spus vorbe dulci l-am iertat pe cei pe care nu voiam să-i iert Iar el a răspuns: *Intr-o zi sper c-o să ai şansa Să trăieşti ca şi cum ai muri.*

banc

Doctorul: Am o veste bună şi una proastă.

Pacientul: Care-i vestea bună?

Doctorul: Din analize reiese că mai ai douăzeci şi patru de ore de trăit.

Pacientul: Asta e vestea bună? Şi-aia proastă?

Doctorul: Am uitat să te sun ieri.

banc, banc

Marty se duce la doctorul Lewis pentru o consultaţie. După diverse analize, doctorulîi spune:

— Marty, îmi pare rău, dar am veşti proaste pentru tine. Mai ai de trăit doar şase luni.

Marty e consternat. După o vreme, el spune:

— Doctore, e groaznic. Şi-acum trebuie să recunosc că n-am cu ce să plătesc consultaţia.

— OK, spune doctorul. îţi mai dau un an.

---

urmează să moară. Totuşi, pentru Heidegger, nu există tık i o diferenţă aici: *toţi* urmează să murim – însă nu ştim *când.*

Existenţialistul francez Jean-Paul Sartre l-a citit pe Heidegger (în şase zile la o masă din Les Deux Magots, conform chelnerului lui Sartre) şi şi-a scris propria partitură despre semnificaţia existenţială a morţii. Sartre a spus că semnificaţia morţii este că *„pentru sinese* schimbă pentru totdeauna într-un *în sine* care a alunecat complet în trecut"[†††].

întrebări ? Francezii sunt mult mai *suavilocvenţi* decât noi, ceilalţi, nu-i aşa? Se pare că „pentru sine" este expresia lui Jean-Paul pentru conştiinţa umană, care, ne spune el, se numeşte „pentru sine" pentru că nu este un *lucru.* Dac-ar fi fost un lucru, ar fi fost un „în sine".

De ce nu pot filozofii să vorbească englezeşte"?

În primul rând, Daryl, Sartre era francez.

Mă rog, tot sună ca foliile lui Bergerac.

Ce voia să spună Sartre este că fiinţele umane nu au „esenţă", nu au un scop predeterminat, cum are, de exemplu, o răţuşcă de cauciuc. „în sine", fiinţele umane nu sunt *nimic;* răţuştele de cauciuc, pe de altă parte, sunt ceva, după cum poate să ateste oricine a stat în cadă trei ore. Sartre crede că diferenţa majoră dintre fiinţele umane şi răţuşte este că oamenii îşi inventează propria esenţă alcgându-şi ce vor să fie. Există şi alte diferenţe, bineînţeles. Dar <>anı<aıı_sum^n/a^m-ereatii-

††† Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness,* în Stephen Priest, ed., *Basic Writings* (Routledge, London, 2001), p. 167.

pı~oprii, şi nu *în sine,* creaţi pentru un scop fix.

Sau cel puţin aşa ar trebui să fie – să ne putem rein- venta mereu fărăxibstaeele-. Dar, vai, majoritatea avem păcătosul obicei de-a vrea să fim *ceva* – nu, nu o masă, o lampă sau o cadă, dar ceva în rol uman, adică să ne dizolvăm identitatea în profesie, în naţionalitate sau în reputaţia de pe terenul de golf. Astfel, cădem în inau- tenticitate, un fel de moarte în viaţă, precum faimosul chelner al lui Sartre, care crede că meseria de chelner îi defineşte în fapt esenţa. Bietul *garçon.* El nu vede că posibilitatea de libertate – posibilitatea de-a transcende ceea ce a devenit – continuă să existe.

Asta doar până când moare *de-a binelea.* în acel moment, toţi devenim ceva. Atunci avem o esenţă predeterminată: aceea de cadavru.

ai murit! ce te faci?

pierderea pentru-sinelui

— Curcanii din raionul de congelate par foarte mici. Mai cresc?

— Nu, doamnă, sunt morţi.

{5}

creează-ţi propria nemurire

Ascultaţi, băieţi, anxiometrul meu a intrat pe roşu, aşa că ce-aţi zice de o scurtă pauză de relaxare'? A auzit careva vreo glumă bună în ultima vreme?

Daryl, băiete, nu suntem siguri că existenţialiştii ar fi de acord să-ţi reduci anxietatea 'chiar în momentul în care începe să scoată fum. Dar trebuie să fim de acord cu tine, o scurtă pauză n-are cum să strice. O să încercăm să căutăm în lista sistemelor nemuririi a lui Emest Becker până o să găsim unul care are o problemă prea evidentă sau care, ca din întâmplare, e plin de unele dintre trucurile, noastre preferate. Vorbim despre aşa-zisa nemurire care provine din amintirea urmaşilor noştri.

Mai întâi, câteva cuvinte de la înţelepţi:

„De ce-ar trebui să-mi pese de posteritate? Ce-a făcut posteritatea pentru mine?"

Asta e din Groucho Marx. Şi iată una şi mai bună de la finul lui în ale filozofiei, Woody Ailen:

FRED PHILPOT
NĂSCUT 1944
A LĂSAT TOTUL
PENTRU ALTII
1967 – 1979
A LUAT TOTUL
ÎNAPOI
1980 – 2007
R. Cht

„Nu vreau să trăiesc veşnic în inimile compatrioţilor mei; vreau să trăiesc veşnic în apartamentul meu."

Concluzia evidentă a înţelepţilor este că a trăi în inimile şi în minţile urmaşilor noştri nu îndeplineşte un criteriu crucial pentru ceea ce majoritatea dintre noi înţelegem prin „nemurire": îi lipseşte conştiinţa eternă a eului. Poţi să trăieşti în mintea altora, dar n-o să ai mintea ta.

Dar lucrul de care Becker nu se ocupă este cât de la îndemână îţi e să trăieşti etern în amintire. Spre deosebire, de exemplu, de a-ţi asigura un loc în Rai, comemorările pământeşti au un sistem uşor de utilizat şi o infrastructură fixă. Crearea unei amintiri despre sine e la îndemână în zilele noastre. Poţi să cauţi pe Google, de exemplu, „sculptor", „statuie pe cal", „Bayonne, NJ”.

O statuie imensă a ta în mijlocul unui parc e modul perfect de-a atinge acest tip de nemurire. Tot ce trebuie să faci este să suni un sculptor de prin partea locului şi să depui câteva milioane în vistieria oraşului. O clădire sau un bulevard cu numele tău rezolvă şi el problema. Chiar şi o biografie de proporţii scrisă de un profesor de la Yale, cu poze şi cu treizeci de pagini de note de final, îşi face treaba. Din păcate, nu avem atât de multe spaţii publice, atâtea bulevarde şi atât de mulţi profesori de la Yale doritori să se apuce de

treabă, ca să nu mai vorbim de faptul că, după costurile de înmormântare, nu mulţi dintre noi vor rămâne cu câteva milioane disponibile pentru monumente publice.

Iată de ce pentru noi, ceilalţi, nu rămân decât necrologurile, cuvintele de rămas-bun, înmormântările somptuoase, testamentele şi ultimele cuvinte ca mijloace de aducere aminte. În afară de aceste minisemne pe nisip, tot ce ne putem aştepta să rămână întipărit în mintea şi în inima celor care ne-au cunoscut – în afară de familie şi de prietenii cei mai apropiaţi – e ceva de genul „Aaaa, Daryl era un tip plin de umor”. Iar adevărul incomod este că, după o generaţie, această remarcă va fi, probabil, redusă la „Parcă era odată un tip pe nume Daryl pe aici, nu?”.

Glume, băieţi! Nu mă simt încă prea vesel!

Stai aşa, Daryl. Vin acum. Dar nu poţi să faci o glumă bunăfără un context pe măsură.

În orice caz, un necrolog fascinant, câteva cuvinte de rămas-bun spuse cu suflet, ori un discurs bine punctat înainte de-a pleca pe ultimul drum au meritele lor. în primul rând, ele oferă celor care rămân în urmă un cârlig de care să-şi agaţe amintirile despre noi. Prin urmare, poate că e bine să luăm în calcul câteva modalităţi practice în care putem efectiv să modelăm această mică bucăţică de eternitate.

Gândeşte-te la capcanele unui serviciu funerar prost planificat:

Stanley Goldfarb moare, iar rudele şi cunoscuţii i se adună la căpătâi pentru priveghi şi rugăciune. Când soseşte momentul discursurilor, nu se grăbeşte nimeni. După câteva minute de aşteptare, rabinul se enervează şi le aminteşte că e de datoria lor să spună ceva de bine în memoria lui Goldfarb.

— Trebuie să poată să spună cineva ceva bun despre el!

‚A fost un om căruia îi plăceau lucrurile simple: macaroane cu brânză, varză fiartă, fasole, ceapă şi porumb copt. „

După încă o perioadă de tăcere, se ridică din spate un bătrân care bâiguie:

— Eu atât am de spus despre bătrânul Stanley. Fratele lui, Morris, era mult mai rău.

Puţini dintre noi avem şansa de-a fi martori la propriile funeralii, dar asta nu-i împiedică pe mulţi tipicari să facă pregătiri detaliate pentru momentul respectiv, inclusiv să-şi scrie propriul (aşa-zis) necrolog. S-ar putea să ştie ei ceva.

Dacă-ţi planifici atent funeraliile, ştii, cu siguranţă, şi care sunt cele mai frecvente capcane ale unei înmormântări, prima dintre ele fiind alegerea unei firme ieftine de pompe funebre.

Mickey tocmai s-a stins, iar soţia lui, Judy, merge la morgă. De cum îşi vede soţul, începe să plângă. Un angajat de la morgă încearcă s-o consoleze. Printre lacrimi, Judy îi spune că Mickey eîmbrăcat într-un costum negru şi că a vrut mereu să fie înmormântat într-un costum albastru. îngrijitorul îi răspunde că îmbracă toate cadavrele în costum negru, asta e procedura standard, dar o să vadă ce poate face.

A doua zi, când Judy vine din nou la morgă să petreacă ultimele clipe cu Mickey, zâmbeşte printre lacrimi – acum Mickey poartă un costum albastru. Judy îl întreabă pe îngrijitor:

— Cum aţi reuşit să găsiţi costumul ăsta albastru atât de frumos?

— Ei bine, ieri, după ce-aţi plecat, a fost adus un bărbat cam de talia soţului dumneavoastră, care purta un costum albastru. Soţia lui a fost foarte supărată,

deoarece bărbatul dorise toată viaţa să fie înmormântat într-un costum negru, zice îngrijitorul. Aşa că n-a trebuit decât să le schimbăm capetele.

Şi, vorbind despre hainele de înmormântare, trebuie să ne punem nişte întrebări de natură economică – de exemplu, dacă eşti înmormântat într-un frac închiriat, care e momentul transferului de proprietate? ‘ ?

O înmormântare de primă clasă trebuie să fie regizată fără eroare, ca o producţie a *Lacului lebedelor.* O singură eroare şi participanţii nu-şi vor mai aminti decât asta despre tine, în loc de anii întregi de devotament pe care i-ai investit în Asociaţia Păstraţi Bayonne Verde.

Jack moare, iar înmormântarea lui are loc la Cimitirul Woodlawn. Jennifer, soţia lui de peste patruzeci de ani, are lacrimi în ochi. La sfârşitul slujbei, când se scoate coşciugul, căruciorul se loveşte accidental de uşă. Spre oroarea tuturor, se aude un geamăt slab din coşciug. Îl deschid repede şi descoperă că Jack e viu. Minunea minunilor – un miracol, dacă există miracole.

Jenny şi Jack trăiesc împreună încă zece ani, apoi Jack moare. Slujba are loc tot la Woodlawn. La sfârşitul slujbei, când se scoate coşciugul, Jenny strigă: „Atenţie la uşă!"

Un alt element important de avut în vedere pentru o înmormântare memorabilă este prezenţa. Stranele goale reflectă doar nemurire, fără surle şi trâmbiţe. Dacă se poate, programează-ţi

înmormântarea într-o zi fără prea multe evenimente.

Joe reuşeşte să facă rost de un bilet la Super Bowl, dar când ajunge acolo descoperă că a primit loc în ultimul rând, în colţul stadionului. Pe la jumătatea primului sfert, Joe vede cu binoclul un loc liber pe rândul zece din faţă, chiar pe linia de cincizeci de yarzi. Decide să-şi încerce norocul şi îşi croieşte drum spre locul liber.

Când se aşază, Joe îl întreabă pe tipul de lângă el:

— Mă scuzaţi, stă cineva aici?

Tipul spune:

- Nu.

Joe spune:

— Incredibil! Ce om normal la cap poate să aibă un astfel de loc la Super Bowl şi să nu-l folosească?

Tipul spune:

— De fapt, e locul meu. Trebuia să vin cu nevastă-mea, dar a murit. E primul Super Bowl pe care nu-l vedem împreună de când ne-am căsătorit, în 1967.

Joe spune:

— E foarte trist. Dar n-aţi găsit pe nimeni care să vrea locul? Un prieten, o rudă?

Iar tipul răspunde:

— Nu, toţi sunt la înmormântare.

mort, dar color!

Când vine vorba despre imortalizarea poveştii unei vieţi, o problemă importantă a necrologurilor, discursurilor, ultimelor cuvinte şi chiar a pietrelor de mormânt este durabilitatea. De fapt, s-a

demonstrat că, în medie, o piatră de mormânt rezistă aproximativ cu un mileniu mai puţin decât un nebun de legat. Din fericire, lumea digitală a schimbat total aceste perspective.

Intră în scenă Hollywood Forever, un cimitir prosper din California, care garantează viaţa veşnică sub forma unui necrolog postat etern pe internet. Nu, serios, nu glumim. Şi nu e doar un necrolog anost şi searbăd, ci o biografie video color cu decupaje elegante şi muzică de fundal sublimă, ca de exemplu melodiosul *Memories* al Barbrei Streisand.

Aceste filmuleţe editate profesionist nu sunt doar difuzate la înmormântare şi înmânate fiecărui participant într-o cutie atractivă de DVD, ci pot fi şi postate într-unul dintre numeroasele chioşcuri video din Cimitirul Hollywood Forever. Mai mult, ele sunt scrise chiar de decedat şi sunt jucate tot de el – evident, înainte de-a da ortul popii. Clienţii cimitirului HF pot deci să fie regizorii propriei nemuriri!

Toate acestea pun, de fapt, o întrebare filozofică fundamentală, întrebarea primară a istoriografiei: Care este adevăratul rol şi care este alonja scrierilor istorice? Cine trebuie menţionat şi cine nu? Dacă un vânzător de süpermarket moare în pădure, a existat el vreodată?

Istoricul cu orientare filozofică 1 loward Zinn a argumentat că istoria care nu menţionează decât regii şi preşedinţii, ori generalii şi exploratorii,

ignoră 99% din populaţii'. Iu lucrarea sa de căpătâi *A People's History of the United States,* el repară această nedreptate incluzând oameni obişnuiţi, ca de exemplu Plough Jogger, fermier participant la Revolta lui Shays, ori Harrielt I lanson, o lucrătoare la moara din Lowell. Deci poate că Hollywood Forever are partea lui de dreptate.

O opţiune pentru nemurirea din memoria şi din conturile bancare ale urmaşilor este să laşi avere. Astfel, ori de câte ori nepoata ta Tiffany îşi cumpără o nouă pereche de pantofi din piele de şarpe, se va gândi la tine: „Mulţumesc, unchiule Daryl!” sau chiar „Ce bine c-ai murit, unchiule Daryl!”. în orice caz, numele tău va fi pomenit pe veci.

Bineînţeles, ca în orice înţelegere contractuală, greşelile nu pot fi evitate.

— Hei, Bob, îţi mai aduci aminte când am mers în nord acum nouă luni,-la pescuit, şi s-a stricat maşina pe furtună, după care a trebuit să petrecem noaptea la ferma văduvei ăleia superbe? Mai ştii?

- Da.

— Ţi-o mai aduci aminte pe văduva superbă?

- Da.

— Şi mai ştii că avea o casă incredibil de mare şi c-am dormit în camera de oaspeţi, iar a doua zi ne-am urcat în maşină şi ne-am continuat drumul spre nord, la pescuit – îţi mai aduci aminte?

- Da.

— Ei bine, după nouă luni am primit o scrisoare de la

avocatul ei.

— Serios?

— Te-ai trezit cumva la miezul nopţii şi i-ai făcut o vizită?

— Da. Eu am fost.

— Şi-ai zis cumva că te cheamă ca pe mine, în loc să-i spui numele tău?

— Da, îmi pare rău. De ce?

— Tocmai a murit şi mi-a lăsat toată averea ei.

Fără îndoială, drumul cel mai ieftin spre nemurire în memoria urmaşilor este un discurs memorabil şi plin de substanţă înainte de moarte. Din anumite motive, oamenii de rând pun mai mare preţ pe aceste ultime cuvinte decât, să zicem, pe ceva distractiv ce ai spus la un moment dat la o petrecere, după ce băuseşi vreo trei pahare de martini.

Iată câteva astfel de ultime cuvinte de top:

Urmează să – sau o să – mor: ambele formule sunt corecte.

Dominiqw Bouhours, gramatician francez, decedat în 1702

LSD, 100 micrograme.

Aldous Huxley (către soţia sa, care i le-a injectat), decedat în 1963

Lasă muşamaua de la baie în interiorul căzii.

Magnatul hotelier Conrad Hilton, decedat în 1979

Un camion!

Bunicul actorului de comedie Emo Phillips

N-aş vrea să se termine totul aşa. Spune-le că am zis ceva.

Pancho Villa, revoluţionar mexican, decedat în 1923

Pe de altă parte, filozofilor pare să le lipsească o anumită eleganţă în ultimele clipe:

Ii datorez un cocoş lui Asclepio.

Socrate, filozoful numărul unu al tuturor timpurilor, decedat în 399 î. Ch.

Vreau să merg în Iad, nu în Rai. în Iad o să mă bu- / cur de compania papilor, regilor şi prinţilor, în
/ timp ce în Rai nu sunt decât cerşetori, călugări şi
r apostoli.

Niccold Machiavelli, filozof politic, decedat în 1527

E rândul meu să fac un salt în întuneric!

Filozoful englez Thomas Hobbes, decedat în 1679

Haide, haide, afară! Ultimele cuvinte sunt pentru proştii care n-au vorbit destul.

, Karl Marx, decedat în 1883

Dar Daryl, dragul meu, după ce le-ai dus, nu mai poţi face prea multe pentru ca ceilalţi să te păstreze în mem orie sau măcar să-şi amintească lucruri frumoase despre tine. Partea bună e că nimic din ce nu auzi nu te poate atinge.

Un om iese din birou în timpul unei furtuni şi, ce să vezi?, chiar în faţa uşii se află un taxi gol! Urcă repede şi-i spune taximetristului cât de norocos e să găsească un taxi pe o vreme ca asta. Taximetristul se întoarce la el şi-i spune: ' — Evident, sunteţi omul potrivit la locul potrivit... la fel ca Sheldon.

— Cine?

— Sheldon Schwartz. Tipul ***ăla*** a fost cel mai norocos om din lume. Probabil omul care a ajuns cel mai aproape de perfecţiunea umană în istoria omenirii. De exemplu, Sheldon reuşea mereu să găsească loc de parcare în faţa uşii, indiferent unde s-ar fi dus.

— Ei, nu mai spune! Exagerezi. Nimeni nu poate să aibă atât de mult noroc, zice pasagerul.

— Sheldon avea, spune taximetristul. Şi nu era doar norocos, era şi un sportiv excepţional. Ar fi putut cu uşurinţă să joace golf sau tenis profesionist. Avea o voce care l-ar fi făcut pe Placido Domingo să se lase de operă. Era un tip bine şi sofisticat, mai arătos chiar şi decât Cary Grant. Nici nu vă daţi seama ce bine arăta în frac! Avea nişte trăsături de primă clasă – înalt, bine făcut şi puternic. Şi era şi un om de afaceri de excepţie. Pe orice punea mâna se transforma în aur. A, şi să nu uităm. Ce jucător de cărţi era!

— Hai, nu exagera, spune pasagerul. Ai inventat toate astea.

— Nu, n-am inventat nimic. Sheldon mai avea şi alte calităţi. Ştia mereu cum să flateze o femeie. în plus, era şi foarte inteligent. Nu exista nimic pe care să nu-l ştie, nimic pe care să nu-l poată repara. Nu ca mine. Dacă schimb o siguranţă, rămâne tot cartierul în pană de curent. Ah, şi ce dar al povestirii avea! Era sufletul oricărei petreceri!

— Ei bine, sună incredibil. Cum l-ai cunoscut pe Sheldon ăsta? întreabă pasagerul.

— Păi, de fapt nu l-am cunoscut, recunoaşte

taximetristul.

— Atunci cum de ştii atât de multe despre el? întreabă pasagerul.

— După ce a murit, m-am însurat cu nevastă-sa.

Ia zi, Daryl, ai scăpat de anxietate'?

Să scap ? Nu, sunt mult mai deprimat acum!

E-n regulă. înseamnă că putem să analizăm nişte abordări pur filozofice ale Eternităţii!

II

eternitatea atunci când o aştepţi cel mai puţin

Este oare eternitatea acolo, în Marele Necunoscut?
Sau zace aici, lângă noi?
Dacă da, cine are timp de ea?

{6}

eternul acum

Nu fi atât de îmbufnat, Daryl. Nu numai că nu seface, dar nici nu e necesar, pentru că avem veşti mari! Şi asta chiar acum.

Iată una care ne face să rămânem cu gura căscată de acum până în vecie: Eternitatea se întâmplă *Acum*

Să începem cu începutul. *întotdeauna* este acum. Chiar şi *acum,* de exemplu. Tu, Daryl, te scoli de pe verandă cu lopăţica de adunat caca şi te apleci peste locul acela de pe gazon unde şi-a făcui nevoile Binx, aduni cu lopeţica, pui totul în cutia poştală a vecinului, te duci la loc pe verandă şi-ţi deschizi o cutie de Bud Light. „Acum” te urmăreşte peste tot. I lait, iar e acum. Sau, mai degrabă, e *încă* acum. Şi aşa va fi mereu!

Asta plasează ideea de Viaţă Eternă într-un cadru complet nou, cum ar fi *Eternitatea se întâmplă acum,* nu după moarte, cum credeai tu.

Marii filozofi ai secolului douăzeci I .ndwig Wittgen- stein şi Paul Tillich au exprimat opinii interesante despre conceptul de Acum Etern. Ludwig a avut această opinie în două puncte diferite în spaţiu, în Austria, la Viena, şi în Anglia, la Cambridge, iar Paul în Germania, la Frankfurt, şi în Massachusetts, la Cambridge.

Tillich, un teolog creştin existenţialist, credea că viaţa eternă nu este doar viaţa care merge şi iar

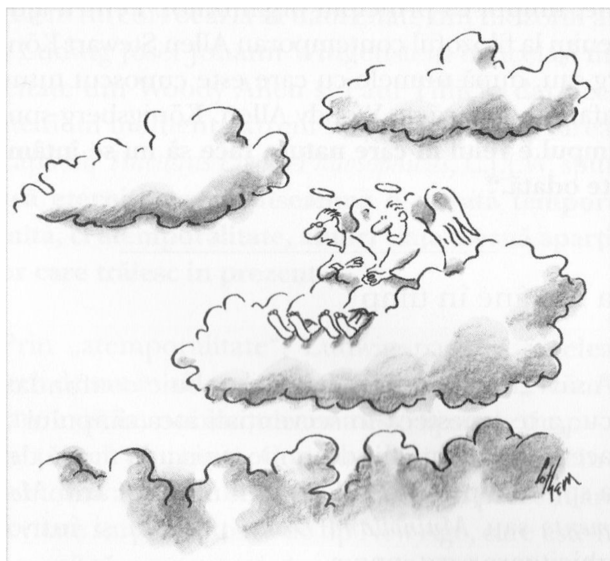
merge, fără perspectiva unui sfârşit, ca în *Lege şi ordine.* Pentru Tillich, ca şi pentru Heidegger, aceasta ar fi imaginea Iadului. Mai degrabă eternul este chiar aici, *în fiecare moment.* Este o *dimensiune* a timpului care pătrunde în timp. Eternul este prezent *acum* ca Eternul Acum.

Spre deosebire de munţi, de exemplu, oamenii pot să privească timpul şi să aibă o imagine de ansamblu, incluzând aici sfârşitul şi, prin urmare, ei simt anxietate şi disperare. Astea sunt veştile proaste. Dar Tillich este existenţialist şi, ca şi Kierkegaard, vede în faptul că suntem creaturi capabile de-a simţi anxietate o veste bună.

De ce? Pentru că asta arată că, spre deosebire de munţi, oamenii sunt doar parţial *în interiorul* timpului. Avem şi un picior *în afara* timpului, altfel n-am putea să avem o imagine de ansamblu a situaţiei noastre şi să-i vedem limitările, resimţind astfel anxietatea morţii. De exemplu, putem să folosim termenul de „durată de viaţă" şi să ştim despre ce vorbim.

timpul şi eternitatea: intersecţia

Deci *viaţa* eterna pentru Tillich nu este viaţa fără sfârşit pe „tărâmul tinereţii fără bătrâneţe şi al vieţii fără de moarte"; este viaţa trăită în Eternul A< um. Problema este că ne pierdem legătura cu dimensiunea eternă; devenim „separaţi" de ea şi cădem în disperare, deşi ea continuă

„La ora eternităţii aici, pe Coasta de Vest, e încă dimineaţa devreme. „

să existe. Nu trebuie decât să încercăm să ajungem la acea perspectivă transcendentală. *Ca de exemplu acum!*

Pentru a înţelege ce vrea să spună Tillich, trebuie să ieşim din linearitatea timpului aşa cum o trăim noi, din acel timp care se măsoară în înainte-şi-după, ne- vedem-duminica-viitoare, la care ne gândim în mod obişnuit. Dimpotrivă, ar trebui să ne obişnuim să ne gândim la ideea de Timp în sine – timpul ca dimensiune, timpul ca principiu organizator. Pentru ajutor, revenim la filozoful contemporan Ailen Stewart Königs- berg sau, după numele cu care este cunoscut tuturor, în afară de maică-sa, Woody Ailen. Königsberg spune: **„Timpul e felul în care natura face să nu se întâmple toate odată.”**

a rămâne în timp

A sări „în afara timpului” nu trebuie confundat cu „a te amesteca în secvenţialitatea timpului", acesta din urmă fiind un mecanism la modă de a spune o poveste, folosit în filme cum ar fi *Memento* sau *Mulholland Drive,* precum şi într-o ghicitoare care spune:

î: Ce se întâmplă când cânţi un cântec country de la coadă la cap?

R: îţi primeşti prietena înapoi, îţi primeşti camionul înapoi şi e posibil să-ţi primeşti şi câinele înapoi.

Inversarea secvenţelor timpului, chiar dacă acest lucru poate să deschidă opţiuni interesante legate de cauză şi efect, precum şi de modul în

care ne construim amintirile, rămâne încă în interiorul linearităţii timpului. în schimb, a sări în afara timpului înseamnă o privire asupra întregii dimensiuni a timpului perceput, ei bine, da, ca o dimensiune.

Avem rareori ocazia să dăm citate din filozoful analitic Ludwig Josef Johann Wittgenstein în acelaşi timp cu citate din Woody Ailen şi Paul Tillich, dar acesta poate fi un moment extrem de potrivit. în lucrarea sa de căpătâi, *Tractatus Logico-Philosophicus,* LJJ.W. spune: **„Dacă eternitatea nu înseamnă o durată temporală infinită, ci atemporalitate, atunci viaţa eternă aparţine celor care trăiesc în prezent."**[‡‡‡]

Prin „atemporalitate", Ludwig pare să înţeleagă „diferit de sau în afara dimensiunii timpului". „Acum”-ul în care existăm noi întotdeauna este lipsit de timp – nu „face parte" din timp. Concluzia lui Wittgenstein că viaţa eternă aparţine celor care trăiesc în prezent are o sonoritate surprinzătoare de tip New Agc, care este mai des asociată cu oameni de tipul lui Baba Ram Dass (cunoscut de mama *sa* drept Dickie Alpcrt). La începutul anilor ‘70, toată lumea care era < inova îşi făcea timp să citească broşura lui Baba, *Fii aici acum,* un ghid de con- ştienţă spiritualăposthalucinogenică. Titlul spune totul;

‡‡‡ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Loff,co-Philosophicus* (Rout- ledge, London, 2001), 06.4311.

este un ghid despre cum să trăieşti în prezent.

Psihologic şi spiritual, a intra în contact cu Eternul Acum poate fi problematic. Tendinţanoastră-este fie de-a trăi în trecut, fie de-a anticipa viitorul, şi nu prea reuşim niciodatăsaTîm pur şi simplu aici şi acum.

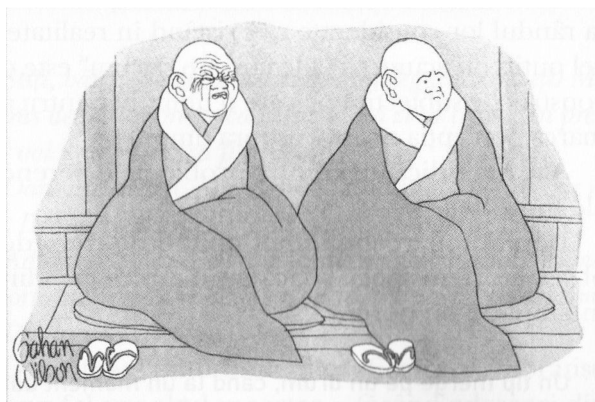
Gânditori şi guru din Orient au abordat această dificultate într-un mod practic: au conceput ritualuri care să ne conducă spre existenţa în interiorul clipei. Meditaţia, yoga şi tai chi-ul sunt tehnici de golire a minţii şi de Existenţă pur şi simplu.

când se termină acum?

Lucrurile devin extrem de confuze dacă încercăm să ne stabilim o limită temporală pentru „acum”. Zenon, celebru pentru paradoxul lui Ahile şi al broaştei ţestoase[§§§], susţine că timpul poate fi divizat într-un număr infinit de părţi. Cu siguranţă, în acest caz „acum” nu durează prea mult. Ori, cum spune dramaturgul şi umoristul britanic contemporan Michael Frayn, **„Ah, *acum*| Acest timp ciudat – cel mai ciudat timp al tuturor**

§§§ Conform filozofului grec din secolul cinci î.Ch. Zenon din Elea, dacă Ahile îi dă ţestoasei un avantaj în cursă, nu va putea niciodată s-o ajungă din urmă. Motivul este că Ahile trebuie mai întâi să ajungă la punctul de unde a plecat ţestoasa, dar până în acel moment ţestoasa se mai mişcă puţin. Indiferent de câte ori ajunge Ahile în punctul unde se afla ţestoasa ultima oară – şi chiar dacă face acest lucru de o infinitate de ori –, nu va reuşi s-o prindă niciodată.

timpurilor; timpul care este mereu prezent... până când ajungem la «m»-ul din «acum», «a»-ul este deja învechit."

„Nu se mai întâmplă nimic după asia. Asia i Iul.

Din fericire, avem o idee ceva mai practică despre „acum" din partea acestui pragmatic de încredere, filozoful şi psihologul american de la sfârşitul secolului al nouăsprezecelea, William James. El a numit acest acum „acel prezent făţarnic", prin care a vrut să exprime senzaţia pe care o avem că „acum" are un oarecare conţinut, chiar dacă minuscul, şi o oarecare durată, chiar dacă scurtă, când de fapt prezentul nu există deloc. Este doar o linie de graniţă unde trecutul se întâlneşte cu viitorul, nici unul dintre acestea neputând fi la rândul lor considerate ca existând în realitate, cel puţin nu acum. Cu alte cuvinte, „acum" este o construcţie subiectivă pe care o utilizăm pentru a marca percepţia noastră asupra timpului.

Aceasta ridică una dintre problemele perene ale filozofiei:

Depinde percepţia unei unităţi de timp de observatori, în special dacă unul dintre ei e din întâmplare un porc?

Un tip merge pe un drum, când la un moment dat vede un fermier care ridică un porc sub un măr. De câte ori fermierul ridică porcul, acesta muşcă dintr-un măr. Tipul din maşină opreşte şi întreabă ce se întâmplă.

Fermierulîi spune:

— îi dau porcului să mănânce.

Tipul din maşină spune:

— Dac-ai scutura pomul şi-ai lăsa porcul să mănânce merele de pe jos, n-ai câştiga foarte mult timp?

Iar fermierul spune:

— Ce importanţă are timpul pentru un porc?

Poetul mistic William Blake a scris:

Ca-n firul de nisip să vezi o lume Şi Raiu-n floarea unei buruieni, În palmă strângem Nesfârşirea cum e, Vecia într-o oră o-ncleiem.

Şi pentru că diseară ieşi în lume, Lasă-ţi pantalonii la călcat.

Am glumit – ultimele versuri sunt puse de noi.

Ştiţi, băieţi, de data asta chiar înţeleg unde bateţi. Mi-am propus de multă vreme ca într-o bună zi să trăiesc în prezent. Dar voi n-ar trebui să fiţi filozofi ?

Oarecum, Daryl. Mai degrabă studenţi la filozofie de mulţi ani. Dar de ce-ntrebi ?

Adică îmi spuneţi că nici unul din aceşti gânditori mari şi importanţi nu spune despre moarte că e naşpa pur şi simplu ?

Da, bună întrebare.

După toate atitudinile filozofice care îmbrăţişează într-un fel sau altul moartea – făcând adeseori din ea sfârşitul logic şi dezirabil al naşterii şi după toate paradigmele teologice şi culturale care fac din ea o simplă etapă spre o stare superioară, există ceva inovator în a fi pur şi simplu ofticat că viaţa trebuie să se termine.
Ofticat de moarte!

Dar, dacă ne gândim bine, *nu* găsim nici măcar un singur filozof important sau o singură mare religie a lumii care să spună că moartea nu e nimic altceva decât o posibilitate sumbră, cea mai mare înşelăciune imaginabilă. Cu siguranţă, ar fi contraproductiv să presupunem că

eternitatea atunci când o aştepţi cel mai puţin

religia ar putea adopta o astfel de atitudine – reconcilierea, într-o formă sau alta, este un element de bază în atractivitatea oricărei religii. Nici o religie n-ar fi rentabilă dacă ne-ar spune că moartea e definitivă şi oribilă.

Dar îţi spui că măcar unul dintre acei căutători ai adevărului cunoscuţi sub denumirea de filozofi ar fi privit sfârşitul în mod obiectiv şi l-ar fi urât cu adevărat. Atâta doar că nu este cazul. Ura faţă de moarte pare a fi treaba poeţilor:

Nu te lăsa docil în voia nopţii ce-n braţe-o să te ţină,
Aruncă-ţi vremea ce te-ajunge pe rugul zilei care moare,
Sfidează totul şi păstrează numai ce-a fost cândva lumină.

Dylan Thomas

III

nemurirea ca pe vremuri – cu trenul sufletului

Avem un suflet nemuritor?
Unde e?
Poţi să-l vinzi pe eBay?

|7|

platon, naşul sufletului

Băieţi, unde trăiţi, în peşteră? Moartea nu este Sfârşitul, este doar începutul! N-aţi auzit de nemurirea sufletului ?

Bineînţeles c-am auzit de sufletul nemuritor, Daryl. Doar că n-am văzut niciodată aşa ceva. Mai mult, Emest Becker a plasat ideea de nemurire a sufletului destul de sus pe lista sa de sisteme iluzorii.

Dar înainte să închidem definitiv coşciugul acestei idei, să batem în cuie ce e sufletul. Nu vrem să avem surprize mai încolo, cum ar fi să descoperim că acea parte din noi care supravieţuieşte după moarte e o parte care nici măcar nu ne place.

Vechii greci sunt un punct bun de plecare. Aparent, tipii ăia în togi aveau la dispoziţie destul de mult timp să se gândească la lucruri cum ar fi sufletul, ((ane le pregătea cina în timp ce tipii făceau conversaţie e o dilemă a cărei dezlegare o lăsăm pe mâna feministelor.) Grecii erau dualişti – a nu se confunda cu dueliştii, care erau mai degrabă romani: ei credeau că sufletul şi trupul sunt două tipuri complet diferite de fiinţe. Unul dintre cei mai vechi filozofi greci, Thales, vedea sufletul ca

fiind pur şi simplu forţa care *mişcă* trupul. El observase în mod evident că una dintre cele mai

mari diferenţe între un trup mort şi unul viu este că primul nu se mişcă, cel puţin nu la suprafaţă. *Ipso fado,* trebuie să existe ceva în trup care-l părăseşte când moare – cum ar fi, de exemplu, motorul. Alţi filozofi presocratici au observat că morţii nu pai' să mai ştie nimic şi au adăugat *cunoaşterea* la funcţiile sufletului. Alţii au observat că morţii nu par nici să vadă, nici să audă, adăugând astfel *percepţia.*

Dar Platou a fost primul care a întocmit o descriere cuprirţzătoai^-a-sttfletijin^El a spus că există trei părţi ale su^eţuliiL-Jtaţjxiiiea^ Spiritul (Voînţăy~şF~Dofmţa. Raţiunea, ce să vezi?, e supeTtöâfa, fiind partea~căreăre capacitatea să intre în comuniune cu Ideile sau cu Formele eterne, cum ar fi Frumuseţea, înţelepciunea şi Triunghiul – respectiv Triunghiul Ideal, „Forma" triunghiulară din care toate triunghiurile pământeşti, imperfecte, îşi obţin triangularitatea. (Nu puneţi întrebări.)

Voinţa este una dintre părţile iraţionale tului, dar, dihderîcîre, esternai nobila aecât Dorinţa. Dacă este^xQ^ecfijMaiIIăTll^firâu^Siftţft-îrrefiftănspî^e- Ratimig. Dorinţa, pe de altă parte, se opune Raţiunii, trăgându-ne în jos spre dorinţele noastre senzuale, ceea ce înseamnă pericol cu P mare (adică Pericol).

ne

Filozoful W. Ailen evidenţiază că **„sidletulJinljrăţi- şează aspiraţiile nobile, cum**

arJTpoezia şi filozofia, în timp ce trupul are parte de toată distracţia[1]*. Dar Platon aduce argumentul că, deşi Dorinţa are parte de toată distracţia, ea face parte din *suflet.* Aceasta este una dintre diferenţele majore dintre filozofia lui Platon şi cea a lui Ailen.

Pentru Platon, scopul ultim al sufletului este de-a se dezbăra de senzualitate şi de-a înainta spre cunoaşterea Formelor; nemurirea este rezervata exclusiv părţii raţionale. Cu alte cuvinte, contemplarea triunghiului bate sexul, drogurile şi rock'n-rollul.

Preferă un triunghi în loc de sex ? Tipului ăstuia îi mai lipsesc doar vreo câteva coloane dorice şi ar fi fost Partenonul. Te rugăm să nu emiţi judecăţi până nu vezi despre ce triunghi e vorba, Daryl. Nu e vorba de orice triunghi, ci de Triunghiul Ideal.

._AristoteFavea o idee uşor diferită despre suflet, dar concluzia sa era similară. El împărţea sufletul *m sufletul vegetativ,* carejauzează modificărfle-mer-mice şi.-chi- mice care sunt comune la oameni, animale şi plante; *sufletul animafi* care creează mişcarea şi are parte de .senzaţiile care nu sunt comune decât la oameni şi la animale; şi care esrr specifică~<5âmgnilor. Căci

ia'încearcă să demonstrezi ceva pisicii tale. Sau unui morcov.

Ari a mai împărţit raţiunea în *raţiune pasivă* (percepţia) şi *raţiune activă*

lizarea Afroditei în dormitor dejmjml ăsta). Pentru Aristotel, raţiunea activă reprezintă partea nemuritoare a sufletului.

Noţiunea grecească de suflet ca *entitate* i-a dat lui Wally Scott ideea să şi-l vândă pe al lui pe TradeMe, echivalentul eBay din Noua Zeelandă, în 2008. Bineînţeles, ideea de vindere a sufletului este cel puţin la fel de veche ca Faust, dar inovaţia lui Scott a constat în a vedea că exista o piaţă largă

venirea omului cu suflete vegetative

„Dragă, a venit cineva w/'-fz *ridice sufletul.*

pentru suflete, nu doar diavolul. Licitaţia pentru sufletul lui Scott a ajuns la 189 de dolari.

Bineînţeles, trebuie puse mai multe întrebări filozofice. Mai întâi, cum puteau fi ofertanţii siguri de starea sufletului lui Scott la momentul vânzării. Scott pretindea că era „în stare destul de bună", cu excepţia unei „mici probleme" la majorat.

Apoi, se pune problema drepturilor care trebuie incluse în transferul titlului de la Scott Ia cumpărător. Avocatul lui Scott a susţinut că simplul fapt al deţinerii proprietăţii asupra sufletului lui Scott nu-i permitea cumpărătorului să-l deţină sau să-l controleze şi pe *el* – o distincţie destul de periculoasă, credem noi.

în final, s-a pus problema dacă regulile TradeMe permiteau vânzarea a ceva atât de intangibil cum e sufletul. în final, TradeMe a decis că, din mo ment ce se va încheia un Act de Transfer de Proprietate asupra Sufletului, aveau să permită vânzarea.

Tipii de la eBay au fost mai sceptici. în 2001, oferta pentru sufletul lui Alan Burtle ajunsese la 400 de dolari, moment în care eBay a intervenit ferm, spunând că nu se transfera nimic tangibil. Prin „tangibil", ei înţelegeau un Pokemon vechi sau o colecţie de Beanie Babes, două dintre cele mai vândute lucruri la ei.

Problema nemuririi sufletului nu s-ar fi putut pune în vechiul Israel. Spre deosebire de greci,

evreii nu considerau că fiinţele umane erau împărţite în două părţi separate, trupul şi sufletul. Sufletul din Biblia evreilor se referă la întreaga persoană. Oamenii nu *au* suflete; ei *sunt* suflete. Şi nu *au* trupuri; ei *sunt* trupuri, trupuri vii[1]. Păi cum vine asta? Care e diferenţa, atunci, între un trup mort şi unul viu? te poţi întreba, şi pe bună dreptate. Biblia nu face prea multă lumină în această privinţă, dar pare să fie la fel ca diferenţa dintre o baterie consumată şi una nouă. Nu că din bateria mortului ar lipsi ceva; lipseşte pur şi simplu *piz^az^* Lipseşte *viaţa.*

sunt totul pentru tine, trup şi... mă rog

Paradoxal, Edward Heymann, textierul care a scris versurile clasicului *Body and Soul,* era evreu. Zvonul conform căruia rabinul lui Heymann l-a informat pe poet că făcea o falsă distincţie şi ar fi trebuit să-şi intituleze cântecul *Body and Body* e fără temei.

Aceeaşi poveste şi în Noul Testament. „A-ţi pierde sufletul** echivalează pur şi simplu cu a-ţi pierde viaţa. „La ce foloseşte unui om să câştige toată lumea, dacă îşi pierde sufletul?**[****] [††††] înseamnă pur şi simplu „La ce foloseşte unui om să câştige toată lumea, dacă îşi pierde viaţa? „.

**** Jerome H. Neyrey, „Soul”, în *Harper's BibleDictionary* (Har- per & Row, San Francisco, 1985), pp. 982-983.

†††† Matei 16:26; Marcu 8:36.

profit şi pierdere

Dacă luăm Noul Testament ad litteram, el pare să sugereze o analiză de rentabilitate a acţiunii de „a câştiga toată lumea" versus „a pierde sufletul". Ca în toate problemele de evaluare, depinde de evaluator.

Un avocat s-a trezit într-o noapte şi a descoperit că dormitorul lui era scăldat într-o lumină roşie şi era îmbâcsit de o putoare sulfuroasă, iar la piciorul patului stătea cineva pe care avocatul l-a recunoscut pe loc ca fiind Satana.

Satana a zâmbit şi a spus:

— Domnule Jones, dacă doreşti, îţi ofer bogăţii nebănuite, toate femeile pe care le visezi, plus faimă şi o viaţă lungă. Cum ţi se pare?

Ochii avocatului s-au îngustat.

— Care-i capcana?

Satana a răspuns:

— în schimbul tuturor acestor lucruri, îţi iau sufletul nemuritor.

Iar avocatul a spus:

— Hai, fugi. Şi capcana adevărată care e?

în filozofia veche indiană, *âtman,* sau Şinele, trans- cende total majorităţii funcţiilor pe care grecii le-au inclus în concepţia lor despre suflet. De fapt, lăcaşul gândurilor, al emoţiilor etc., care făcea parte integrantă din noţiunea grecească de suflet, este privit de înţelepţii indieni ca o parte a corpului, chiar dacă o numesc „corpul *subtil".* Dar aceasta nici măcar nu e cea mai mare diferenţă dintre noţiunea grecească şi cea indiană. Pentru înţelepţii hinduşi, Şinele nu e ceva care ne

aparţine individual, ca un Harley sau o pălărie Panama: este acel lucru universal care străbate toate lucrurile din univers, ca în fabula antică a hindusului care-l roagă pe vânzătorul de hotdogs să-i facă unul cu de toate[‡‡‡‡].

Atât Platon, cât şi Aristotel vorbeau de o Raţiune universală, care ar sta la baza raţiunii noastre individuale, dar susţineau şi ideea unui suflet *individual,* care ar rămâne în viaţă după moarte. Dimpotrivă, în gândirea indiană – hinduismul, budismul şi jainismul – a deveni nemuritor înseamnă a transcende propriei individualităţi şi a „păşi în afara roţii naşterii şi a

‡‡‡‡scopul reîncarnării este să ne dea ocazia să evoluăm.

evoluţie creatoare

— Crezi în reîncarnare? l-a întrebat un jucător de golf pe un prieten la un joc pe terenul local.

— Da, cred, de ce întrebi? a zis prietenul.

— Păi şi-n ce formă ai vrea să revii pe pământ?

— Aş vrea să mă reîncarnez într-o lesbiană.

— Poftim?! De ce?

— Aş vrea să fac în continuare dragoste cu femei, dar aş vrea să lovesc cu crasa mai mică.

Unii dintre noi am luat-o însă în direcţia greşită. Conform unui text hindus, *Garuda Purana,* ucigaşul unui brahman se va reîncarna într-un bolnav de tuberculoză. (Ne pare rău, ucigaşilor de brahmani.) Ucigaşul unei vaci nu o va duce mult mai bine: se va reîncarna într-un cocoşat imbecil. Nu uitaţi asta când puneţi ketchup pe

morţii".

A, da ? Şi cum rămâne cu reîncarnarea ? Am crezut mereu că asta pare-a fi o afacere bună. De exemplu, am fost Napoleon, acum sunt Daryl şi în viitor aş putea să mă reîncarnez într-un iepure.

Nu eşti singurul, Daryl. Mulţi occidentali cred că reîncarnarea e versiunea asiatică a nemuririi sufletului. Dar nici vorbă, Sanjay! în primul rând, budistii, sursa primară a ideij^ocridentale despre reîncarnate, nici— măcar numred în suflet. Conceptul lor despre reîncar- fiare este trecerea unei flăcări de lao himânare Iă~ăTta. Nu se-transferă nici un *sineîn* această tranzacţie, pentru că nu există nici un sine care ar putea li transferat.

în al doilea rând, reîncarnarea nu este deloc ce se credea c-ar fi fost. Bineînţeles, trupul nostru subtil continuă să meargă înainte, dar pe acelaşi drum prost.
Reîncarnarea doar ne supune psyche-ul încă unei runde de luptă şi de purificare pe drumul realizării finale a Sinelui nostru adevărat şi universal. Pentru a ajunge acolo, trebuie să păşim *în afara* drumului prost al mortilor şi al reîncarnărilor multiple, să devenim una cu Şinele universal şi să călătorim etern într-o maşină de off road.

De fapt, reîncarnarea este doar o extensie a legii karmei. OameiiiLcare fac rău devin răi – în această viaţă şi ulterior. Oamenii care facJjijje-devin-buni-- îrraceastă viaţă şi ni teri

oi^Tnr~r7‡~cl^ntriLi în viata următoare nu trebuie privit ca o recompensă sau ca_Q_pedeapsă; următorul burger uriaş. Iar ucigaşul unei virgine? Lepră, bineînţeles. Se leagă. Adepţii curentului New Age au adoptat unele dintre caracteristicile mai exotice ale credinţei în reîncarnare. Un site cu numele Gara Reîncarnării are un scurt chestionar prin care stabileşte ce vei deveni în viaţa următoare. Nu spunem cine, dar unul dintre noi se va reîncarna într-un panda drăguţ; celălalt, într-un şobolan.

între timp, înapoi în vest...

Multe dintre funcţiile sufletului descrise de presocratici şi de Platon şi Aristotel sunt ceea ce numim acum funcţii ale minţii: mişcarea, cunoaşterea, percepţia, dorinţa, voinţa, raţiunea. De fapt, cuvântul grecesc pentru sufleteşte *psyche,* un cuvânt pe care-l folosim acum cu sensul dezminte". Psihologia, ştiinţa modernă care se ocupă de psyche, studiază mintea, nu sufletul.

Şi atunci la ce ne gândim noi, occidentalii, când ne referim la „minte"? Ne dă această imagine vreun indiciu cu privire la problema nemuririi? (iu ce este mintea diferită de acea parte din *trupul* nosti ti care e amplasată în craniu – creierul? Dacă sufletul este doar minte, iar mintea este doar creier, n-avem ni< i o şansă la nemurire. Un termen pe care-l auzi des la Terapie Intensivă e un bun exemplu: *moarte clinică.*

realizarea sinelui universal: partea proastă

„Am impresia căserenitatea e cum la /el în toate anotimpurile, nu i ayı?"

În secolul al şaptesprezecelea, părintele filozofiei occidentale moderne, Rene Descartes, a enunţat teoria dualistă conform căreia Mintea şi Materia (care include creierul) sunt două feluri complet diferite de fiinţe care ocupă tărâmuri diferite, cu reguli diferite, şi care nu au nimic în comun. Dar asta ridică o altă problemă. Dacă nu se suprapun în nici un fel – dacă există fiecare în sfera sa separată –, cum este posibil ca materia să producă modificări ale minţii, iar mintea să producă modificări în lumea materială? De exemplu, obiectele fizice par că produc percepţiile asupra lor, iar „voinţa" noastră pare să cauzeze mişcarea unor părţi ale corpului nostru. Iar apoi intervine problema anumitor substanţe chimice care pot să producă modificări de anvergură în mintea noastră – de exemplu, viziuni de portari din plastilină cu cravate în oglindă[§§§§].

dualismul pe scurt

Ce e Mintea?

Neîntrupată.

Ce e Corpul?

Neînsufleţit.

Şi-atunci care e de fapt legătura dintre Corp şi Minte?

Un alt filozof din secolul al şaptesprezecelea, raţionalistul german Gottfried Wilhelm von

---

§§§§ *Plasticine porters with looking-glass ties,* vers din *Lucy În The Sky With Diamonds* a trupei Beatles, despre care se consideră că face referire la LSD (n. *tr).*

Leibniz, susţine că Mintea şi Materia *nu* prea se împacă una cu alta. El spune că cele două lucrează în paralel, ca două ceasuri sincronizate, dar diferite. Fiecare acţionează pe propriul tărâm, iar schimbările în unul dintre ele sunt doar *asociate* schimbărilor din celălalt, datorită acestei armonii prestabilite de Dumnezeu. Mulţumim pentru informaţie, G.W.V.L., dar poate că n-ar fi rău să mai laşi drogurile o vreme.

Darwinistul din secolul al nouăsprezecelea T.H. Hux- ley susţine că mintea este doar un *efect secundar al* funcţiilor organismului, un „epifenomen[14], la fel ca umbra. Stările creierului fizic pot provoca modificări ale stărilor mintale, spun epifenomenaliştii, dar stările mintale nu pot provoca nimic, nici măcar alte stări mintale. Deci, în timp ce trupurile noastre, inclusiv creierele, îşi văd de treabă, mintea noastră doar se uită la poze.

„Behavioriştii logici", printre care şi filozoful britanic din secolul douăzeci Gilbert Ryle, merg şi mai departe. Ryle ridiculizează opinia lui Descartes conform căreia mintea şi trupul sunt două tipuri diferite de fiinţe, mintea „locuind" cumva în corp. Ryle numeşte această idee „fantoma din maşinărie". El spune că I)es< ai Ies ne-a provocat o întârziere de câteva secole în care am încercat să definim ce fel de *entitatee* această fantomă, când de fapt mintea mzeste o entitate. A avea minte nu înseamnă că posezi *ceva-,* înseamnă

pur şi simplu că ai anumite capacităţi şi dispoziţii. Ne tot gândim că stările mintale, cum ar fi credinţele şi dorinţele, ne *cauzează* comportamentele. De fapt, comportamentele sunt cauzate de dispoziţia de-a ne comporta într-un anumit fel, iar stările noastre mintale reflectă pur şi simplu acele dispoziţii. Acest lucru nu pare să permită nemurirea nici unei părticele din noi; e greu să ne imaginăm capacităţi şi dispoziţii nemuritoare. Dar, din nou, cine ştie? Multora dintre noi ne vine greu să ne imaginăm o minte sau un suflet nemuritor.

Dezvoltarea calculatoarelor a ridicat probleme interesante în chestiunea legată de minte şi de corp. În 1950, A.M. Turing, unul dintre fondatorii informaticii şi un spărgător celebru de coduri din al Doilea Război Mondial în Marea Britanie, şi-a pus întrebarea dacă este teoretic posibil ca un computer suficient de mar e să răspundă la întrebări în aşa fel încât să ne facă să credem că e o fiinţă umană – ca Hal în *Odiseea spaţială 2001.* Dacă ne putem lăsa păcăliţi de Hal, ce ne spune asta despre rolul pe care-l joacă stările noastre mintale în determinarea comportamentului nostru? Poate că, la fel ca în cazul lui Hal, comportamentul nostru e cauzat de o programare sofisticată, iar impresia noastră că suntem mintal la pupitrul de comandă este o iluzie. Adepţii meditaţiei budiste şi cei care experimentează droguri psihedelice au vorbit despre

conştientizarea faptului că mintea noastră e întotdeauna cu un pas în urma comportamentului, încercând mereu să-l prindă din urmă.

creativitate fără minte

Dacă stările mintale nu *determină* nimic, de unde rin creaţiile minţii? Sunt toate creaţiile noastre doar rezultatele modului în care e construit creierul nostru? Dacă da, n-ar trebui ca un sistem sofisticat de calculatoare să poată inventa o glumă bună? Vă las pe voi să răspundeţi. Programatorii au creat această provocare pentru supercomputerele de la Edinburgh University, iar gluma generată de maşini a fost:

„Ce băţ are 16 bile? Tacul de biliard."

Pe o scară de la unu la cinci, ce ziceţi de gluma asta? Dar de asta:

„Ce criminal are fibră morală? Un ucigaş de cereale."

Desigur, ar merge mai bine la bufetul şcolii decât la *Saturday Night Live,* dar, ştim sigur, cumnatul tău a spus glume şi mai proaste, nu-i aşa?

Pe măsură ce dezbaterile pe tema minţii şi a corpului au continuat, ele au devenit din ce în ce mai subtile şi mai complexe, dar termenii de bază nu s-au schimbat. Există încă dualişti de diverse tipuri care pretind că mintea e altceva decât impulsurile neuroelectrice din creier. Şi există şi „fizicalişti" care pretind că stările mintale sunt totuna cu stările neurale. Există, bineînţeles, şi funcţio- nalişti, care sunt oarecum neutri în această privinţă, dar de ce ne-am bate capul cu ei?

e vremea să intre în scenă zombii.
râsete

O contribuţie filozofică distractiva la problema legată de definirea minţii e aşa-nninita problemă a zombilor. Ea pare extrem de relevantă pentru problema morţii, nu credeţi?

Problema zombilor este o provoc are pentru „fizicalişti", care spun că după ce descriem creierul şi modul în care funcţionează el din punct de vedere electric, nu mai rămâne nimic de descris. Lucrările „minţilor" noastre – senzaţiile, gândirea, intenţiile – sunt supuse legilor fizicii şi toate „schimbările de atitudine" sunt rezultatul unor factori fizici, neuroelectrici.

Filozoful american din secolul douăzeci Saul Kripke a formulat întrebarea fizicalistă supremă astfel: Să ne imaginăm un Dumnezeu care creează o lume care arată exact ca a noastră şi care operează exclusiv după legile fizicii. Ar trebui Creatorul să se chinuiască să le mai dea oamenilor şi conştiinţă?

Ludwig Wittgenstein a întrebat: „Ce rămâne după ce scad faptul că braţul meu se ridică din faptul că eu îmi ridic braţul?"[*****] (Poate ar trebui să citeşti asta de două ori. Noi aşa am făcut.)

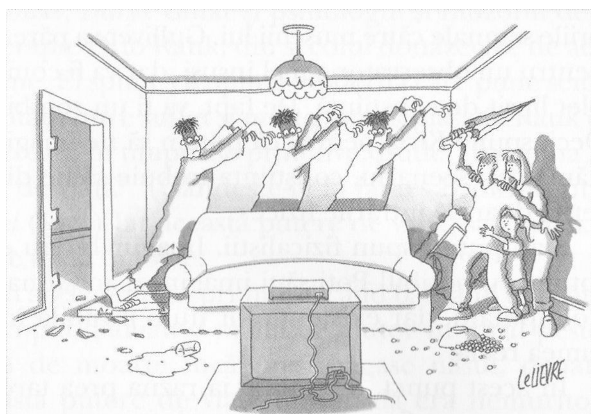
Şi aici intră în scenă adepţii zombilor. Zombii,

***** Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations,* ediţia a IlI-a (Prentice Hali, Saddle River, NJ, 1973), 0622.

se presupune, sunt oameni fără conştiinţă, care se mişcă şi fac toate celelalte lucruri pe care le fac oamenii. Deci, dacă zombii există, fizicalismul nu există, pentru că dacă fizicalismul ar exista, zombii ar avea conştiinţă!

zombi extrem de umani

Dar staţi puţin. Poate că zombii nu există. (Personal, n-am văzut nici unul, şi doar am fost la câteva petreceri care s-au lăsat cu beţii crunte.)

Zombii ajunseseră deja la ju mătatea sufrageriei când, deodată, s-au oprii să se uite la Prietenii tăi.

Nici o problemă, spun adepţii mai înverşunaţi ai zombilor. Dacă este măcar *posibili* existe zombi, asta e o provocare suficientă pentru fizicalism. Prin urmare, adepţii zombilor visează la scenarii *imaginabile.* Aşa cum spune filozoful britanic contemporan Robert Kirk, putem să ne imaginăm nişte microliliputani în capul lui Gulliver, care-i deconectează atât nervii receptori (intrare/percepţie) , cât şi nervii motori (ieşire/acţiune). Aceşti mici monştri primesc acum toate semnalele îndreptate spre creierul lui Gulliver şi îşi trimit propriile semnale către muşchii lui. Gulliver va părea pentru un observator a fi el însuşi, dar va fi complet lipsit de conştiinţă. De fapt, va fi un zombi. Deci, spune Kirk, pentru că putem să ne imaginăm acest scenariu, conştiinţa trebuie să fie diferită doar de intrările fizice.

Staţi puţin! spun fizicaliştii. Imaginabil nu e totuna cu posibil! Poţi să-ţi imaginezi aceşti nanoliliputani, dar existenţa lor nu e posibilă în lumea reală.

în acest punct, discuţia o ia razna prea tare pentru a putea fi reprodusă, iar mintea – sau creierul, alegeţi voi care dintre ele – alege s-o ignore.

Uau! în sfârşit ceva ce pot să înţeleg şi eu — filozofii n-au altceva mai bun de făcut decât să-şi imagineze nişte personaje minuscule din lumea lui Disney.

Desigur, dar după ce le inventează, îşi pun nişte întrebări destul de interesante despre ele.

Da, poate interesante pentru un personaj din Disney. În orice caz, eu cred că sufletul e altceva decât mintea. E ceva mai adânc. Dacă spun despre cineva că are suflet, nu mă refer la mintea lui. Ştii, Aretha Franklin este The Queen of Soul†††††, *nu* The Queen of Mind, zar soul food‡‡‡‡‡ *la grătar e mult mai apetisantă decât orice „hranăpentru minte". (Mă refer la ginkgo biloba, de exemplu.) A, şi încă ceva — sufletele sunt bune sau rele din punct de vedere moral. Cineva cu o minte bună e doar bun la geometrie plană sau ia numai 10 la franceză, dar cineva cu un suflet bun e cu totul altceva — e o persoană care poate să-ţi înţeleagă durerea. E ca şi cum ar fi conectat, aţi înţeles'?*

Bravo, Daryl! Chiar şi psihologul şi filozoful de psihoterapie Otto Rank, din secolul douăzeci, e de acord cu tine. El spune că opinia modernă care pune semnul egalităţii între suflet şi minte este deplasată. Rank e de părere că, în timpurile primitive, „suflet" însemna „putere de viaţă". (Gândeşte-te la James Brown cântând *I Feel Good.)* Iar această putere de viaţă, sau *mana,* era peste tot şi în toate.

în acele timpuri primitive, când bărbatul era bărbat, iar copiii dădeau o mână de ajutor în jurul peşterii, frica de moarte încă nu-şi băgase nasul, deoarece această putere de viaţă universală era

---

††††† Joc de cuvinte. Soul se referă şi la un gen muzical, şi la suflet (ra. *tr).*

‡‡‡‡‡ Bucătărie tradiţională americană (n. *tr.).*

nemuritoare. Forţa era cu noi, dar în acelaşi timp eram şi noi parte din Forţa Eternă. Dar nu după multă vreme noţiunea de putere de viaţă s-a confundat cu noţiunea de putere a *voinţei* unei persoane, şi după ce s-a întâmplat asta, n-a mai durat mult până când oamenii şi-au dat seama că voinţa unor oameni era mai puternică decât voinţa altora. Acest lucru putea să pună în pericol viaţa celor din a doua categorie – în primul rând la propriu, dar şi fiindcă ideea primitivă de putere a voinţei era atât de strâns legată de noţiunea lor de putere de viaţă, încât orice limitare a puterii voinţei activa sentimentul fricii de moarte. Cu alte cuvinte, posibilitatea ca voinţa lor să fie zdrobită ameninţa zdrobirea concomitentă a sufletelor lor. La revedere, deci, frumoase zile inocente ale accesului egal la *mana.*

Dar chiar mai puternică decât voinţa oricărui individ era voinţa tribului, aşa că oamenii îşi conectau voinţa individuală la voinţa grupului căruia îi aparţineau şi la voinţa celor cu care erau înrudiţi. Această mişcare prezenta un fabulos beneficiu suplimentar: dat fiind că fiecare individ făcea parte din trib, iar tribul era nemuritor, indivizii puteau să revendice nemurirea.

După Rank, în era biblică, această voinţă colectivă a tribului a fost proiectată asupra unei entităţi chiar şi mai transcendentale – un Durmjfiaeu^monoteist – şi abia atunci s-a dezlănţuit iadul. Din acestmbrrrent, exprimarea

individuală a voinţei a fost văzută ca rebeliune şi au apărut noţiunile de păcat şi vinovăţie. (Unul dintre beneficiile identificării cu un anumit grup este acela că în grupuri nu există vinovăţie sau, dacă există, ea e diluată într-un mod extrem de confortabil.) Odată cu păcatul individual, apare din nou vechea angoasă africii de moarte. Voinţă slabă = suflet slab putere de viaţă slabă. „Preţul păcatului e moartea", a spus Pavel – încă un motiv pentru care era cunosc ut şi ca Pavel cel Prost.

Profesorul Rank era evreu, dar credea că abandonul de sine din dragostea creştină este leacul pentru frica de moarte, deoarece dă o palmă morţii, dizolvând eul înainte s-o poată face moartea. I)ar Rank a recunoscut că abandonul de sine e destul de dificil pentru majoritatea îndrăgostirilor, aşa că a sugerat să se caute indicii la artişti; el considera că artiştii sunt cruciali în societate pentru a crea răspunsuri autentice la frica de moarte. James Joyce este, fără îndoială, în topul artiştilor de suflet ai lui Otto, în ciuda apucăturilor lui de lucru aparent prozaice.

Ia zi, Daryl, seamănă asta cu ideea pe care-o aveai tu despre „suflet"?

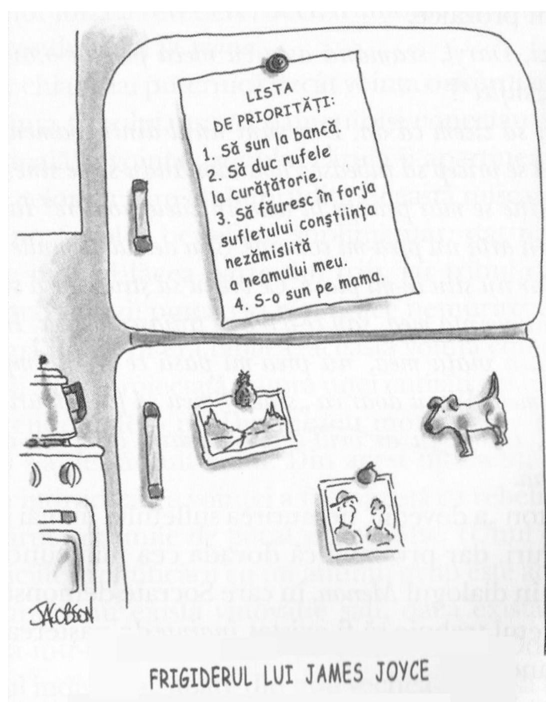
Păi, să zicem că da. Dar sunt unul dintre oamenii care nu prea se pricep să iubească abandonându-se pe sine. Şi, de altfel, cine se mai pricepe la asta în zilele noastre? Iar cura asta prin artă nu prea-mi convine. Ştiu destul de multe

despre artă, dar nu ştiu ce-mi place. Ce vreau să ştiu e dacă sufletul meu, sau voinţa mea, sau ce-o fi o să trăiască veşnic. În acest punct din viaţa mea, nu prea-mi pasă ce se întâmplă cu trupul meu. Vreau doar ca „şinele" meu să fie nemuritor.

OK, Daryl, tu ai vrut-o. Să revenim la epoca de aur ateniană.

Platon „a dovedit" nemurirea sufletului în mai multe dialoguri, dar probabil că dovada cea mai cunoscută se află în dialogul *Menon,* în care Soc rate demonstrează că sufletul trebuie să fi existat *înainte* de naşterea unei persoane.

Fapt interesant, majoritatea oamenilor nu se preocupă deloc de posibilitatea vieţii veşnice *înainte de* sosirea pe pământ, probabil din cauză că, dacă ei nu existau pe-atunci, nu prea aveau cum să şi-o amintească. Asta aruncă o nouă lumină asupra vechii întrebări legate de cum ar arăta conştiinţa noastră postpămân- tească dacă sufletul ar fi nemuritor. Am putea să ne

FRIGIDERUL LUI JAMES JOYCE

amintim de propria conştiinţă pământească? Dacă nu, la ce bun nemurirea? Fără continuitatea sinelui, de ce ar trebui să-mi pese – acum ori atunci? Sau, cu alte cuvinte, de ce ar trebui să ne pese, mie sau sinelui meu?

În orice caz, dovada lui Socrate privind nemurirea prenatală este că unul dintre sclavii needucaţi ai lui Menon descoperă teorema lui Pitagora fără să fi studiat vreodată geometria! Prin urmare, trebuie să şi-o fi *amintit.* Ştiţi despre ce

teoremă vorbim: într-un triunghi dreptunghic, pătratul ipotenuzei este egal cu suma pătratelor catetelor. Hm. Nu ne mai amintim asta nici măcar din clasa a zecea, cu atât mai puţin de dinainte să ne fi născut.

Socrate susţine că doar îl *ghidează* pe băiat să „descopere" teorema care e ascunsă undeva în sufletul lui. Iată-l cum desenează cu un băţ pe nisip.

' Socrate: Spune-mi, prietene, ştii că o suprafaţă

' de felul ăsta este un pătrat?

Sclavul: Ştiu.

Socrate: Este un pătrat pentru că toate laturile acestea, patru la număr, sunt egale, nu?

Sclavul: Desigur.

[k] Socrate: Iar liniile astea care trec prin mijlocul pătratului sunt egale şi ele?

Sclavul: Da.

Iar Socrate continuă, obţinând răspunsuri monosilabice de la băiat, până la deznodământ:

Socrate (către Menon): Observi, Menon, cănu-lîn-văţ nimic şi nu fac decât să-i pun întrebări. Acum el crede că ştie cât de mare este latura care dă un pătrat de opt picioare. Nu ţi se pare?[§§§§§]

Pentru Socrate, aceasta este o dovadă că băiatul îşi *aminteşte* cunoştinţe preexistente;

---

§§§§§ Platon, „Menon[11], *Dialogurile lui Platon,* voi. 1, trad. de

astfel, *ipso facto,* există un suflet nemuritor – mai precis, un suflet nemuritor care a luat 10 la geometrie plană.

Pentru un profesor modern, problema demonstraţiei lui Menon este că e evident că Socrate *îl învaţă* pe băiat teorema – folosind, ei bine, da, metoda so- ciXţtică de predare prin întrebări şi răspunsuri.

menon modern

Soţul şi soţia se înscriu la cursuri de limba chineză.

— Vreţi să mergeţi în China? întreabă profesorul.

— 0, nu, spune bărbatul. Am adoptat un copil din China şi vrem să înţelegem ce spune când o să-nceapă să vorbească.

Cel puţin, argumentul lui Socrate ne face să ne întrebăm ce este de fapt memoria şi cum funcţionează: *misterios,* se pare.

Trei bărbaţi în vârstă merg la doctor pentru un test de memorie. Doctorul îl întreabă pe primul:

— Cât fac trei ori trei?

— 285! răspunde bătrânul.

îngrijorat, doctorul se întoarce spre al doilea.

— Dumneavoastră ce spuneţi, cât fac trei ori trei?

— Ăăă, luni! strigă al doilea bătrân.

Şi mai îngrijorat, doctorul se îndreaptă spre al treilea.

— Ce spuneţi, cât fac trei ori trei?

— Nouă, răspunde bărbatul.

— Excelent! exclamă doctorul. Cum aţi găsit soluţia?

— A, uşor, spune bătrânul. Scazi 285 din luni.

în *Republica,* Platon oferă un alt argument îndoielnic, prin care „dovedeşte" caracterul indestructibil al sufletului, dar una dintre întrebările pe care n-a putut să le pună la momentul respectiv a devenit cunoscută ca Enigma Tartei cu Fructe Eterne, un caz al unui obiect *neînsufleţit* care este indestructibil. Autorităţi de importanţă majoră ca Dave Barry şi Johnny Garson şi-au dat cu părerea pe acest subiect:

Barry: „Tartele cu fructe sunt cadourile ideale, pentru că Poşta încă n-a găsit o modalitate de-a le strica."

Carson: „De fapt, există o singură tartă cu fructe în toată America, iar ea se transmite an după an de la o familie la alta."

Aşa că întrebarea rămâne: Sunt tartele cu fructe nemuritoare?

Daryl, te simţi ceva mai nemuritor acum'?

Glumiţi'? Cred că lui Platon ăsta i s-au stricat fructele[******]

****** În engleză *Jruitcake înseamnă* şi „nebun", „ţăcănit" (n. *tr.).*

{8}

raiul – un peisaj de mori

Hei, tocilarilor, gata cu filozofii morţi care clămpănesc din morminte! Nu ştiu cum faceţi voi, dar eu în fiecare seară când mă duc la culcare mă rog la Dumnezeu să mă trimită-n Rai. Chestii de genul „Dacă mor înainte să mă trezesc". Aşa că mă lămuriţi şi pe mine cum stă treaba cu Raiul'?

OK, Daryl, de acord: uneori toată partea asta filozofică, de gândire profundă, pare să nu aibă nici o legătură cu ceea ce cred oamenii şi ne vine să le strigăm tuturor filozofilor şi teologilor ăstora nebuni: „Veniţi-vă înfire!"

S-a demonstrat, într-un chestionar cuprinzător adresat americanilor de orice religie, că marea majoritate a oamenilor cred că există un fel de viaţă după moarte, că toată lumea are un suflet, iar Raiul şi Iadul chiar există. (Bineînţeles, aceste constatări nu i-ar surprinde nici pe Freud, nici pe Becker.)

81% dintre noi suntem siguri că există viaţă după moarte, în timp ce doar un procent puţin mai mic (79%) sunt de acord cu enunţul „Orice persoană are un suflet care trăieşte veşnic, în prezenţa sau în absenţa lui Dumnezeu". Dar Raiul? 76% au declarat că ei cred în Rai, în timp ce un număr mai mic cu 5% au declarat că ei cred şi în Iad.[††††††] (Ce simpatici ne sunt cei 5%!) La

†††††† Un sondaj similar în ţările din Europa de Vest

1

2

3

întrebarea legată de tipul de rai la care se gândesc, 60% au descris ceva nu prea concret, un fel de „stare de existenţă eternă (cu Dumnezeu) „ sau „ceva simbolic", ambele enunţuri având un conţinut alarmant de filozofic pentru noi. Totuşi, nu mai puţin de 30% dintre americani au fost de acord cu enunţul că Raiul este „un loc autentic de odihnă şi de răsplată, unde merg sufletele după moarte".

Acest grup care îmbrăţişează ideea „locului autentic" ne dă o temă de gândire. Deşi reprezintă ceva mai puţin de o treime din populaţie, aceşti oameni creează imaginea despre Rai pe care-o văd toţi ceilalţi – cum este amenajat, cum *arăţi* acolo, cu cine e posibil să te întâlneşti, cum îţi petreci timpul (infinit) şi cine spală vasele.

cioc, cioc, cioc în ceruri

Adevăraţii credincioşi într-un Rai literal sunt reduşi la tăcere în documentarul hollywoodian *Heaven* (1987), regizat de Diane Keaton. Filmul este presărat cu predici evanghelice, vituperări ale unor profeţi New Age cu barbă şi montiloguri ale unor înţelepţi din popor, cu clipuri de arhivă în alb-negru ale unor oameni care se îndrăgostesc şi dansează pe nori în Raiul hollywoodian. Atitudinea

---

a arătat că 49,4% dintre cei intervievaţi au spus că cred în „viaţa de după moarte", în timp ce 19,2% au spus că cred în reîncarnare. Rezultatele sondajului au fost raportate de Erlcndur Haraldsson, University of Iceland, în *NetWork,* nr. 87, primăvara lui 2005.

generală a filmului este de tipul „Ştim noi mai bine*.

Pentru o mai bună informare, majoritatea persoanelor intervievate de doamna Keaton cred că Raiul este un oraş (un expert al Bibliei spune că Noul Ierusalim este de cinci ori mai mare decât New Yorkul), că străzile sale sunt din aur sau din cristal şi că e plin de copaci, de păsărele care ciripesc şi de îngeri, împreună cu toţi oamenii pe care i-ai iubit vreodată şi/sau care te-au iubit. Un tânăr spune că Raiul este alb şi pufos, ca bezelele, şi de fapt e convins că acolo oamenii nu mănâncă nimic altceva decât bezele.

Casele, adeseori construite din pietre preţioase şi minerale, ies cu mândrie în evidenţă în peisajul citadin (un predicator subliniază faptul că nu se plăteşte chirie şi nu poţi fi dat afară). Majoritatea oamenilor sunt siguri că viaţa în Rai e lipsită de durere, că locuitorii lui nu îmbătrânesc niciodată şi că pot să mănânce grăsimi fără să pună pe ei. Repondenţii au avut opinii divergente pe tema sexului în Rai, jumătate din ei considerând că locuitorii Raiului au depăşit preocuparea pentru sex, iar cealaltă jumătate considerând că orgasmul în Lumea de Dincolo este incredibil. Opinia generală comună e aceea că locuitorii Raiului arată exact la fel ca întrupările 1< >r pământeşti, deşi mulţi cred că prin vinele cereşti nu curge sânge şi că oamenii pot să treacă prin pereţi Acolo Sus.

biblia aşa spune, nu?

Ideea de Rai ca destinaţie finală provine din Biblie, nn-i aşa? De fapt, depinde pe cine întrebi.

Să începem cu experţii moderni ai Bibliei, prin „moderni" neînţelegând însă tocilari încrezuţi de-abia ieşiţi de pe băncile şcolii; ne referim la experţii recu- noscuţi ai Bibliei din ultimele două sute de ani. Conform acestora, înţelesul primar al „raiului" în Biblia evreiască este pur şi simplu „firmamentul": domul transparent dintre apele de deasupra şi apele şi pământul de dedesubt.[1]

Apele de deasupra ? Ce înseamnă asta – un fel de staţiune exclusivistă de la murei îmi scapă ceva?

E doar felul în care acei tipi care au scris Vechiul Testament vedeau cosmosul, Daryl. Ei se uitau la cer şi li se părea, că Marele Necunoscut arăta ca o supă. Nu uita, încă nu se inventase telescopul.

Pentru ei, firmamentul era locul unde stăteau soarele, luna, stelele şi păsările, precum şi Dumnezeu. Dar ideea de bază e că vechii evrei *nu* aveau habar de viaţa după moarte, ca să nu mai vorbim de viaţa pe firmament. De mult decedatul profet Daniel vorbeşte despre „viaţa eternă", cu rezultate diferite pentru cei buni şi pentru cei răi, dar văzând în ca o înviere – o revenire la viaţă-, şi nu o continuare a vieţii într-un alt loc, cum ar fi

Beulah Land‡‡‡‡‡‡ §§§§§§, respectiv Paradisul. Deci Raiul nici măcar nu se inventase încă.

În Noul Testament, majoritatea referirilor la rai sunt de tipul „împărăţia cerurilor", dar împărăţia cerurilor *nu* este Raiul. Să revenim. împărăţia cerurilor este un eufemism pentru împărăţia Domnului, iar prunii creştini, care fuseseră iniţial evrei,Toloseau acest termen pentru că numele Domnului era considerat prea sfânt pentru a fi rostit.******* ††††††† împărăţia cerurilor nu e nici ea un loc, ci mai degrabă un timp – un timp viitor, „la sfârşitul timpurilor", când voinţa Domnului se va impune în întregul univers. Creştinii se roagă „Vie împărăţia Ta, Facă-se voia Ta”. Isus a spus că acest timp era aproape, *foarte* aproape, iar unele pasaje sună ca şi cum el credea că timpul acesta venise deja.

Moderniştii spun că abia după moartea lui Isus, când discipolii au experimentat stări spirituale

---

‡‡‡‡‡‡ Adela Y. Collins, „Heaven", în *Harper’s Bible Dictionary,* p. 377.

§§§§§§ *Beulah Land* este un cunoscut imn religios despre Rai, scris de Edgar Page Stites în 1876. Ulterior, acesta a spus: „N-am putut să scriu decât două strofe şi refrenul, căci am fost copleşit
*******şi am căzut în genunchi." Tori Amos a scris o piesă denumită *Beulah Land* pentru albumul său din 1998, *Brom the Choirgirl Hotel.*

††††††† Richard H. Hiers, „Kingdom of God”, în *Harper’s Bible Dictionary,* p. 528.

profunde, pe care le-au interpretat ca fiind o prezenţă a lui Isus încă în viaţă, s-a format noţiunea creştină a învierii generale. Dar chiar şi prin înviere, nu *persoana* „merge în Rai" în momentul morţii, ci „aleşii", care vor fi transformaţi toţi odată – *la sfârşitul timpurilor.* La fel. descrierea pe care-o face Isus acelui temut cuptor „unde vor plânge şi vor scrâşni din dinţi" nu se referă la un Iad de după moarte, ci mai degrabă la sfârşitul timpurilor, când cei răi vor fi alungaţi din împărăţia Domnului.

Aşadar, Daryl, n-ar trebui să te bazezi pe călătoria spre Rai (sau spre Iad) când o să mori, deşi poate că e bine să fii pregătit, pentru orice event ualitate. Ca Woody
Ailen, care a spus: **„Nu cred în viaţa de după moarte, dar o să-mi iau lenjerie de schimb.”**

Dar dacă vrei să te simţi mai bine (literalmente), ci- teşte-i pe comentatorii creştini de şcoală veche ai Bibliei. Ei pretind că există nenumărate pasaje în Biblie care indică existenţa efectivă a unui Rai şi/sau Iad în care va fi trimis fiecare dintre noi după moarte. De exemplu, Biblia evreiască vorbeşte de Sheol, un fel de abis al mor- ţilor care poate fi asimilat Infernului, deşi este descris mai degrabă ca un loc de plictiseală decât ca un loc de pedeapsă.[‡‡‡‡‡‡‡] Tradiţionaliştii citează

‡‡‡‡‡‡‡ Adela Y. Collins, „Hades", în *Harper's HibleDictionary,* p. 365.

din Evanghelii, în care Isus pare să facă referire la o viaţă-după-moarte în Rai, imediat după viaţă. De exemplu, Luca îl descrie pe Isus spunându-i unuia dintre hoţii crucificaţi împreună cu el *„Astăzi vei* fi cu mine în Rai”.

Asta sună ca şi cum ar fi vorba de un moment şi un loc foarte exacte, care ar putea domoli frica domnului Ailen că **„există viaţă după moarte, dar nu ştie nimeni unde anume „.**

Experţii moderni ai Bibliei explic ă însă că deşi Isus poate că a crezut într-un fel de pan are temporară pentru morţi, era mult mai interesat de viitoarea împărăţie a Domnului şi de „viaţa veşnică** a noastră sub ocâr- muirea sa la sfârşitul timpurilor decât de o viaţă imediată după moarte în Rai.

în orice caz, în Cartea Revelaţiilor, tradiţionaliştii vor găsi filonul de aur al imaginilor (creşti. În viziunea luiloandin Patmos, zidurile Noului Ierusalim sunt din jasp, iar oraşul în sine este pur ca aurul şi transparent ca sticla. Fundaţiile sunt împodobite cu bijuterii, iar făcliile nu sunt necesare, pentru că Dumnezeu este lumina oraşului. Tot în Cartea Revelaţiilor, tradiţionaliştii vor găsi şi imaginea Iadului, „o groapă de foc şi sulf[§§§§§§§]. Chiar dacă loan menţionează explicit că acestea sunt viziuni ale Apocalipsei la sfârşitul timpurilor, comentatorii de

§§§§§§§ I Tesaloniceni 4:16-17.

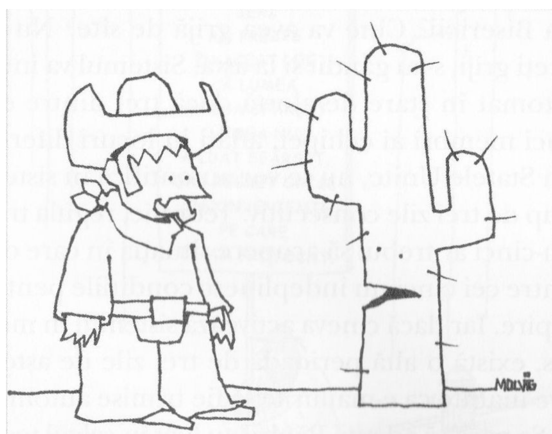
şcoală veche preferă să atribuie imaginile vieţii de apoi din Rai sau din Iad. Moderniştii le sugerează conservatorilor să revină la sursă: loan din Patmos era complet izolat pe o insulă şi avea, deci, halucinaţii.

Ca un fapt destul de interesant, tradiţionaliştii adoptă şi descrierea naşterii unei noi lumi la sfârşitul timpurilor din epistolele lui Pavel, chiar dacă ea e greu de reconciliat cu ideea unui Rai imediat. Pavel spune „Cei morţi întru Cristos vor învia întâi. După aceea, noi, cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiţi împreună cu ei, în nori, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh, şi aşa pururea vom fi cu Domnul[11].[1] Numită şi „Răpirea Bisericii[11] de creştinii conservatori, acest eveniment de la „sfârşitul timpurilor[11] a fost subiectul cărţilor extrem de populare din categoria *Lefi Behind* ale lui Tim LaHaye şi Jerry B. Jenkins.

www.youvebeenleftbchind.com

Un nouwebsite oferă servit ii celor care cred că vor fi „luaţi” odată cu Răpirea Bisericii şi care sunt îngrijoraţi de prietenii şi rudele lăsate în urmă. Pentru o taxă anuală (de patruzeci de dolari în primul an), abonaţii pot să scrie mesaje care vor fi trimise prin e-mail către persoanele

haiîncda’ din patmos

„Cred că am luat destul peyote pe ziua de azi. „

dragi la şase zile după Răpirea Bisericii. Membrii vor fi privilegiaţi, căci vor beneficia de un interval de minimum şase zile în care persoanele dragi pot încă să fie convinse să se căiască şi să-l accepte pe Isus. „Scopul nostru este să trimitem un ultim mesaj către cei pierduţi, într-un moment în care e posibil ca ei să fie dispuşi să-l audă pentru prima şi ultima oară.”

Dar dacă întreg personalul de la www.youvebeenleftbehind.com a fost „luat” odată cu Răpirea Bisericii? Cine va avea grijă de site? Nu vă faceţi griji, s-au gândit şi la asta. Sistemul va intra automat în stare de alertă dacă trei dintre cei cinci membri ai echipei, aflaţi în locuri diferite din Statele Unite, nu se vor autentifica în sistem timp de trei zile consecutiv. Teoretic, regula trei- din-cinci ar trebui să acopere situaţia în care doi dintre cei cinci nu îndeplinesc condiţiile pentru Răpire. Iar dacă cineva activează sistemul în mod fals, există o altă perioadă de trei zile de aşteptare înainte ca e-mailurile să fie trimise automat.

Se pare că adepţii Răpirii au luat în calcul toate posibilităţile.

politica de acces

Deloc de mirare, marea majoritate a oamenilor care cred că Raiul există cred şi că sunt candidaţii perfecţi pentru a primi invitaţia de-a păşi pe Poarta Raiului.

Patruzeci şi trei la sută din ei sunt convinşi că se califică pentru că „s-au spovedit şi L-au acceptat pe Isus ca pe salvatorul lor”. Cincisprezece la sută cred că o să ajungă acolo pentru că „au încercat să respecte cele zece porunci", iar alti cincisprezece la sută pentru că „sunt oameni funciarmente buni". în fine, un procent extrem de optimist de şase la sută cred că vor ajunge în Rai pentru că „Dumnezeu îi iubeşte pe toţi oamenii şi n-o să-i lase să piară".

în ceea ce priveşte criteriile de admitere din Biblie – indiferent dacă vorbim de Rai sau de viaţa veşnică ei bine, depinde cui îi pui întrebarea. Dacă citim Biblia evreilor, conservatorii tind să pună accentul pe Lege: cin- steşte-ţi părinţii; nu te pierde cu firea în preajma nevestei vecinului; mănâncă borş, nu midii marinate. Liberalii preferă să scoată în prim-plan apelurile la justiţie din cărţile profeţilor. Poveţele acestora nu sunt la fel de precise ca Legea, dar unii spun că ar fi şi mai greu de respectat. Acestea sunt rezumate de profetul Mica: „Ce alta cere Domnul de la tine decât să faci dreptate, să iubeşti mila, şi să umbli smerit cu Dumnezeul tău?"********

Cât despre Noul Testament, cei de şcoală veche pun accentul pe spusele ceva mai prescriptive ale lui Isus şi ale apostolului Pavel – de exemplu, că divorţul ar fi interzis —, în timp ce liberalii scot în evidenţă că atât Isus, cât şi apostolul Pavel par să (ie mai interesaţi de spiritul decât de litera legii. De exemplu, când un avocat din secolul unu vrea să afle care este calea spre viaţa veşnică, Isus îi spune să I iubească pe Domnul Dumnezeul său cu toată inima sa, cu tot sufletul său.
cu toată puterea sa şi cu tot cugetul său; şi pe aproapele său ca pe el însuşi.’ Fără altceva.

Mai mult, în altă parte Isus spune că oricum n-

********1. Luca 10:25

ar trebui să judecăm pe nimeni. Poftim? Adică să nu interzicem căsătoriile între homosexuali? Auzi, Isuse, n-ai auzit de „modul de viaţă creştin"?

Pentru a înţelege importanţa spiritului legii, spre deosebire de litera ei, fiţi atenţi la atitudinea acestei femei:

Poliţiştii sunt chemaţi la un apartament, iar când ajung acolo găsesc un cadavru şi o femeie care stătea aplecată asupra lui cu o crasă de golf numărul 5, plină de sânge. Detectivulîntreabă:

— Doamnă, e soţul dumneavoastră?

— Da, răspunde femeia.

— L-aţi lovit cu crasa aceea de golf? întreabă detectivul.

— Da, l-am lovit, zice femeia.

— De câte ori l-aţi lovit?

— Nu ştiu... de cinci, de şase sau poate chiar de şapte ori... Scrieţi şi voi de cinci ori.

Deşi apostolul Pavel tinde să fie uneori cam aspru, el ne spune că viaţa veşnică e disponibilă ca un cadou. Aşa că n-o putem câştiga în nici un fel! Şi cam atât despre criteriile de admitere.

Cu toate acestea, confesiunile creştine vorbesc adeseori ca şi cum ar exista un scor divin şi doar unii dintre noi am putea ajunge pe lista de bursieri. Şi mulţi creştini cred că Sfântul Petru — păzitorul Porţii Raiului – a fost numit să aplice politica de acces şi, la fel ca un portar la un club la modă, le pune întrebări celor care bat la poartă.

Un bărbat moare şi ajunge la Judecata de Apoi. Sfântul Petru îl opreşte la poartă şi-i spune:

— înainte să ajungi la Dumnezeu, m-am gândit c-ar fi

bine să-ţi spun – ţi-am analizat viaţa şi n-ai făcut nimic deosebit de bine sau deosebit de rău. Nu prea ştim ce să facem cu tine. Poţi să ne spui ceva din ce-ai făcut care să ne-ajute să luăm o decizie?

Bărbatul se gândeşte un moment, iar apoi spune:

— Da, odată mergeam singur în maşină şi am văzut o femeie agresată de un grup de motociclişti. Aşa că am oprit, am scos levierul şi m-am dus la şeful motocicliştilor. Era un tip bine făcut, plin de muşchi, cu părul lung, cu tatuaje pe tot corpul şi cu un inel în nas. Ei bine, i-am smuls inelul din nas şi i-am spus c-ar face bine să n-o mai supere pe femeie, nici el şi nici gaşca lui, căci altfel o să aibă de-a face cu mine!

— Sunt impresionat, spune Sfântul Petru. Când s-a întâmplat asta?

— Acum două minute.

După cum se pare, tehnica de interviu detaliat a Sfântului Petru produce diferenţe în politica de admitere.

Raiul se aglomerase, aşa că Sfântul Petru decide să-i accepte doar pe oamenii care avuseseră o zi extrem de proastă când muriseră. în prima zi în care începe să aplice această nouă politică, Sfântul Petru îl îndeamnă pe primul de la coadă:

— Spune-mi cum a fost ziua când ai murit.

Tipul zice:

— Ah, a fost groaznic. Eram sigur că nevastă-mea mă înşela, aşa că am plecat devreme de la serviciu ca s-o prind asupra faptului. Caut peste tot în apartament, dar

nu-i găsesc iubitul nicăieri. Aşa că ies pe balcon, unde găsesc un bărbat care zăcea atârnat în exterior, abia ţinându-se cu vârfurile degetelor. Intru în casă, iau un ciocan şi încep să-i dau peste mâini. Tipul cade, dar aterizează în nişte tufişuri şi nu moare. Aşa că intru în casă, iau frigiderul şi-l arunc peste balcon. Frigiderul cade peste el şi-l omoară, dar din cauza efortului pe care l-am depus ca să ridic frigiderul, fac atac de cord şi mor.

Sfântul Petru nu poate să nege că această zi a fost groaznică şi că a fost vorba de o crimă din pasiune, aşa că-l lasă pe bărbat să intre în Rai. Apoi îl întreabă pe următorul de la coadă cum a fost ziua în care a murit.

— Sfinte Petre, a fost groaznic. Făceam gimnastică pe balconul apartamentului meu şi am căzut peste balustradă. Am reuşit să mă prind de marginea balconului apartamentului de sub mine, dar a apărut un dement care a început să-mi dea cu un ciocan peste degete! Am căzut, dar am aterizat peste nişte tufişuri şi am supravieţuit! Numai că tipul nu s-a potolit şi a aruncat un frigider peste mine! Asta m-a dat gata!

Sfântul Petru chicoteşte puţin, apoi îl lasă să intre în Rai.

— Spune-mi cum a fost ziua în care ai murit, îlîndeamnă el pe cel de-al treilea om.

— Păi, imaginează-ţi. Sunt gol-goluţ, ascuns într-un frigider...

înţelepciune de la mark twain

Intrăm în rai prin favoritism. Dacă ar fi să intrăm după merite, câinele meu ar fi înăuntru, iar eu afară.
Mark Twain

Conceptele de Rai şi Iad sunt determinate nu doar de secta religioasă, ci şi de cultura seculară.

Să luăm cazul lui Andre, un locuitor al Raiului care solicită permisiunea de a-şi vizita prietenul, pe Pierre, în Iad. I se acordă permisiunea, iar Satana în persoană îl conduce pe Andre în apartamentul privat al prietenului său.

Pierre stă tolănit într-un fotoliu, cu o ţipă goală superbă în poală, cu o tavă de specialităţi culinare pe masă lângă el şi cu un pahar de şampanie în mână. Andre nu-şi poate crede ochilor.

— Ăsta-i Iadul? exclamă el.

— Da, cu siguranţă, suspină Pierre. Femeia e prima mea soţie. Brânza e din Belgia. Iar această „şampanie" – ce pot să zic? – nici măcar nu e reală, e din California!

par,^v^îmfebaţk-de unde vine imaginea Sfântului Petru păzind Porţile Raiului? în Evanghelia după Matei, Isus spune că îidă lui Petru ..cheile de *XâTîmpărăţiâ ceTu- rilof.* Aparent, asta înseamnă că Petru are unrol central în inaugurarea unei noi ere, ceea ce poate fi mai vag decât să verifice biletele la intrarea într-o comunitate bine păzită, dar de aici ne-am pricopsit cu imaginea Sfântului Petru ca portar. în Cartea Revelaţiilor, unul dintre detaliile viziunilor

apostolului loan despre Noul Ierusalim este că are douăsprezece porţi, iar fiecare dintre acestea „este dintr-un singur mărgăritar". Le punem cap la cap şi ce obţinem? Sfântul Petru la porţile de mărgăritar, respectiv la porţile raiului.

în raiul tău sau în al meu?

Un criteriu demn de luat în seamă la alegerea unei religii este unde are loc viaţa de apoi. Gândiţi-vă la Budismul Tărâmului Pur. Pe baza credinţei că în a noastră degenerată Vârstă de Declin al Dharmei e prea greu pentru majoritatea oamenilor să atingă Nirvana doar prin meditaţie, Budismul Tărâmului Pur oferă viziuni ale unor tărâmuri celeste budiste la care putem ajunge prin devotament faţă de Amitabha Buddha. La sfârşitul vieţii, când se va face trecerea spre aceste tărâmuri extraordinare, ne va fi mult mai uşor să atingem Nirvana acolo.

în „Sutra Vizualizării", Buddha ne spune cum putem ajunge la o viziune a tărâmului lui Buddha. în transă, putem vizualiza copacii imenşi înfloriţi, cu frunze din şapte feluri de pietre preţioase. Cele din lapislazuli emit o lumină aurie; florile din cristal emit o lumină purpurie; frunzele de culoarea smaraldului emit o lumină safirie; frunzele de culoarea safirului emit o lumină verde-perlat. E ca şi cum ai fi condamnat să trăieşti într-o prismă. Copacii sunt acoperiţi cu plase de perle. între plase se află cinci miliarde de palate din flori, iar în fiecare palat din flori trăiesc copiii cereşti

care poartă ornamente din cele cinci miliarde de pietre preţioase care îndeplinesc dorinţe. (Steven Spielberg n-a putut să creeze această imagine. „Am cerut cele cinci miliarde de palate din flori la Producţie, Steve. Ne pare rău, trebuie să te descurci cu treizeci.")

Paradisul musulman e la fel de exotic. Conform Coranului, cei care ajung acolo se vor „odihni pe divane din pietre preţioase aşezate faţă în faţă, unde vor fi aşteptaţi de tinere nemuritoare cu boluri, căni şi o cupă din cel mai pur vin (care nu le va da dureri de cap şi nici nu le va lua minţile); cu fructe la alegere şi carne de pasăre la discreţie. Iar toate nimfele cu ochi negri, caste ca perlele ascunse, vor fi ale lor: o recompensă pentru ce-au făptuit. Am creat nimfele şi le-am făcut fecioare, companii iubitoare pentru cei drepţi..."[1]

Vestitele fecioare, în număr de şaptezeci şi două, nu sunt menţionate în Coran, iar provenienţa lor din timpuri străvechi este extrem de complicată. Conform unei culegeri de *hadith* (tradiţii islamice), povestea a fost spusă de un bărbat care a auzit-o de la un altul, care a auzit-o de la un al treilea, care l-a auzit pe Mo- hamed spunând: „Cea mai mică răsplată pentru oamenii din Ceruri este un locaş în care se găsesc optzeci de mii de servitori şi şaptezeci şi două de fecioare."[††††††††] [‡‡‡‡‡‡‡‡] Clericii musulmani numesc

†††††††† Coran 56:15ff

‡‡‡‡‡‡‡‡ Sunan al-Tirmidhi Hadith 2562.

acest lanţ al povestirilor „slab", aşa că nu facem pariu că sunt chiar şaptezeci şi două, Daryl. În plus, poate pentru că trăim din ajutoare sociale, şaptezeci şi două de fecioare ni se pare cam mult. Cât despre cei optzeci de mii de servitori, asta e o altă poveste.

Deloc surprinzător, viziunea Cerurilor transmisă de o anumită tradiţie religioasă relevă adeseori spiritul general al tradiţiei respective. În hinduism, de exemplu, nici unul dintre multele straturi ale Cerurilor nu este „Paradisul". Toate straturile sunt doar nişte niveluri din ce în ce mai rafinate ale purgatoriului prin care trecem, în funcţie de karma noastră, pe drumul către adevăratul scop, transcendenţa *oricărei* existenţe.

Confucius, dimpotrivă, a refuzat să facă orice fel de speculaţii despre Ceruri, deşi a acceptat că acesta este lăcaşul venerabililor strămoşi. El considera că, în fond, Cerurile reprezintă o abatere de la etica practică a relaţiilor corecte.

Dar viziunea noastră favorită a Cerurilor, care reflectă spiritul tradiţiei religioase, este mitologia scandinavă a Valhalei, palatul căpeteniilor de luptători, al cărui acoperiş este din scuturi de aur. Luptătorii plecaţi dintre cei vii sărbătoresc în fiecare zi mâncând carne de zimbru sălbatic şi bând alcool dintr-un craniu de capră. Principala lor activitate este să se bată între ei. Ceva de genul Luptă Mortală în cer.

nori peste tot versus verdeaţă peste tot

Mulţumim cerurilor că s-au inventat artiştii. Sau, cu alte cuvinte, mulţumim artiştilor pentru Ceruri. Aceşti oameni cu haine pătate ne-au dat Cerurile pe care le ştim – suprasaturate cu elemente de producţie groaznic de scumpe.

O mare parte a imaginilor Cerurilor din prezent provine din picturile de la sfârşitul Evului Mediu şi din Renaştere. Să luăm un tablou de la începutul secolului al şaisprezecelea, *Sfânta Treime pe Tron,* de un artist cunoscut doar după numele clientului său, Maestrul lui lacob al IV-lea al Scoţiei (pentru prietenii lui rapperi, MI4). Aici vedem câteva dintre mărcile distinctive ale Cerurilor care au rezistat la trecerea timpului. Cerurile sunt suspendate între nori, ceea ce înseamnă că sunt *sus,* o direcţie care depinde de locul de pe glob unde te afli (cu excepţia cazului în care eşti adeptul teoriei pământului plat). Norii au avut întotdeauna un rol central în majoritatea conceptelor despre Ceruri: uneori ne aflăm deasupra lor, dar de cele mai multe ori ei reprezintă terenul diafan pe care călcăm. Mai mult, dotările, aşa cum sunt ele, sunt descrise în această pictură în tonuri mute, superpastelate. Culorile primare sunt, evident, prea ţipătoare pentru Ceruri. Şi, în final, doar ca o pată de culoare, vedem urme de curcubeu în jurul Divinităţilor lui MI4. Se pare că deşi nu prea sunt zile ploioase în Ceruri, curcubeiele nu lipsesc.

Sau să ne uităm la *înmormântarea contelui de Orgaz,* a pictorului de origine greacă Domenikos Theotokopou- los de la sfârşitul secolului al şaisprezecelea. (în ţara sa de adopţie, Spania, el şi-a ales pseudonimul El Greco, considerând că era mai uşor de pronunţat.) Observăm nu doar că paloarea Cerurilor s-a transformat într-o albeaţă semitransparentă, dar că apar şi alte două caracteristici persistente ale Cerurilor: la capitolul garderobă, togile sau veşmintele corale sunt la mare modă. (Cerul este o comunitate cu oportunităţi egale – togile universale şi veşmintele corale, ca şi uniformele şcolare, îi împiedică pe bogaţi să se dea mari în faţa plebeilor.) Haloul ile şi aripile par să fie opţionale pentru *hoipolloi.* în fine, spaţiul aerian debordează de amoraşi, heru-vimi şi îngeri înaripaţi care sfidează gravitaţia. Cum aceste drăguţe figuri se multiplică în picturile din Renaştere, lirele şi harpele din aur devin accesorii *de la mode.* Odată cu harpele, începem să observăm pe ici pe colo imagini ale corului ceresc, sau măcar ale secţiei sopranelor.

Mulţi istorici ai artei consideră imaginile Grădinii Edenului – adică raiul pe pământ – un indiciu pentru peisajul ceresc. Este Cerul care ne-a fost luat odată, şi totuşi ne e mai uşor să ne încolăcim simţurile lumeşti în jurul său. Să luăm Grădina aşa cum a fost redată de pictorul olandez din secolul al cincisprezecelea Hierony- mus

Bosch. (Născutjeroen Anthonissen van Aken, el şi-a schimbat numele pentru că a considerat că Hieronymus era mai greu de pronunţat.) în partea din stânga a faimosului său triptic *Grădina plăcerilor lumeşti,* un panou numit şi „Paradisul[11] sau „Grădina Edenului", H.B. contribuie cu câteva caracteristici de bază ale acestei versiuni a Cerurilor: locul este rural, luxuriant şi plin de creaturi adorabile şi prietenoase – Regatul Paşnic, plin de fructe uşor de cules, bogate în fibre. Ceea ce ne face să ne gândim la un banc:

Al şi Betty au optzeci şi trei de ani şi sunt căsătoriţi de şaizeci. Deşi departe de-a fi bogaţi, ei reuşesc să se descurce fără arici la pungă. Ambii sunt destul de sănătoşi, în principal datorită insistenţelor lui Betty în ceea ce priveşte regimul alimentar.

în timp ce se îndreptau spre întâlnirea de şaizeci şi cinci de ani de la terminarea liceului, avionul în care se aflau se prăbuşeşte şi cei doi ajung în Rai. La Porţile Raiului, Sfântul
Petru îi însoţeşte într-o casă frumoasă, cu mobilier din aur şi mătase fină, cu o bucătărie dotată complet şi o cascadă în baia matrimonială. Se vede şi o servitoare care le pune hainele preferate în dulap. Soţii rămân cu gurile căscate când îl aud pe Sfântul Petru spunând:

— Bine-aţi venit în Rai. Aici e casa voastră acum. Iar asta e răsplata voastră.

Al se uită pe fereastră şi vede un teren de golf profe-sionist, mai frumos decât orice teren de concurs pe care

l-a văzut în viaţa lui. Sfântul Petru îi conduce la club, unde văd un bufet unde se serveşte un prânz bogat, cu toate delicatesele posibile, de la homar thermidor la filet mignon, şi tot felul de deserturi extraordinare. Al se uită neliniştit la Betty, iar apoi se întoarce spre gazda lor.

— Unde sunt felurile fără grăsime şi cu colesterol scăzut? întreabă el.

— Asta e cea mai tare chestie, spune Sfântul Petru. Poţi să mănânci cât vrei din orice, n-o să te-ngraşi şi n-o să te-mbol- năveşti niciodată. Aici e Raiul!

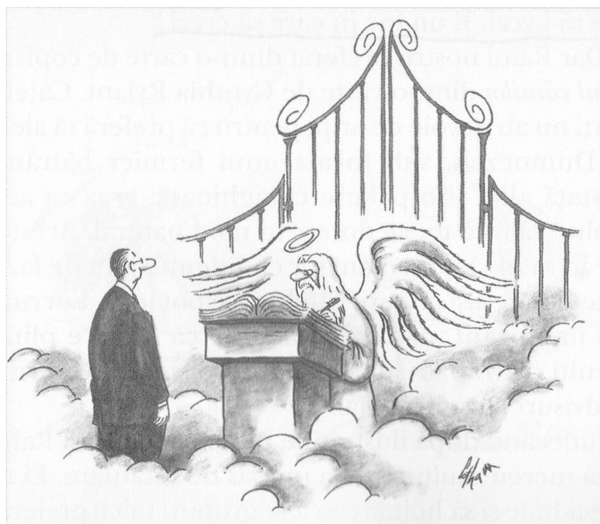
— Şi nu trebuie să-mi iau glicemia sau tensiunea? in-sistă AL

— Nu, niciodată, spune Sfântul Petru. Aici nu trebuie decât să te simţi bine.

Al se uită la Betty şi bombăne:

— Tu, cu cerealele tale integrale! Am fi putut să ajungem aici de-acum zece ani!

Pornind de la aceste elemenle de bază, ilustraţiile Bibliei, reclamele din reviste, cărţile de copii, desenele animate şi filmele au completat spaţiile libere în ceea ce priveşte imaginea Cerurilor.

„ Ţi-ai înscenat moartea >/ înainte – cum pot să ştiu că nu-i o înscenare şi acum ?”

cerurile pentru începători

Cărţile de copii care descriu Cerurile continuă să prolifereze mai uşor decât fabricile de bere. De curând, Maria Shriver (cunoscută şi ca doamna Terminator) a publicat *Ce este Raiul?, o* carte de dialoguri între mamă şi fiică, după moartea bunicii fetiţei. Atunci când fetiţa întreabă de ce nu poate să vadă Raiul, mama îi răspunde cu o subtilitate filozofică: „Raiul nu-i un loc pe care să-l vezi. E un loc în care să crezi."

A Dar Raiul nostru preferat dintr-o carte de copii este *Raiul câinilor* dintr-o carte de Cynthia Rylant. Căţeluşii morţi nu au nevoie de aripi pentru că preferă să alerge, iar Dumnezeu, sub forma unui fermier bătrân cu mustaţă albă şi o pălărie caraghioasă, vrea ca aceşti căţeluşi să facă tot ce doresc în mod natural. Acest Rai este în mod clar asemănător cu Edenul, plin de iazuri, gâşte şi îngeraşi cu care căţeluşii se pot juca. 1 .ticnii cel mai important, dacă eşti câine, e că Raini e plin de biscuiţi artizanali sub formă de pisicuţe, veveriţe şi sendvişuri cu şuncă. Ham!

Judecând după ilustraţiile Bibliei, locuitorii Raiului arată mereu mulţumiţi, la un pas de infatuare. Ei tind să se adune şi să hoinărească în grupuri mici, preferând umbra copacilor cu frunziş bogat. Dumnezeu însuşi, acompaniat adeseori de un anturaj de sfinţi, are apariţii ocazionale. El poartă togă, la fel ca toţi ceilalţi, dar este ceva mai plutitor – nu că s-ar plânge cineva de asta.

Raiul este unul dintre cele mai populare locuri pentru benzi desenate, împreună cu insulele pustii şi cabinetele de psihiatrie. în cele mai multe dintre ele, acţiunea are loc la Porţile Raiului, poantele fiind despre politica de acces.

Cred că mai bine de-atât nu se poate. „

(întâmplător, majoritatea desenatorilor preferă Raiul „cu nori" în locul Raiului .„cu munţi acoperiţi de verdeaţă", poate pentru că lucrează de obicei în alb-negru.)

După trecerea de porţi, ne lăsăm absorbiţi de o ilară comedie a manierelor: iată-ne în Lumea de Dincolo, dar suntem încă oameni până la ultima picătură şi suferim de toate maniile şi nevrozele, precum şi de banalitatea pământească.

Fără să vă stric cheful, nişte benzi desenate cu un Rai în care se joacă cărţi ne-au făcut să ne punem perena întrebare: E posibil ca eternitatea – chiar şi în Rai – să ne provoace acel vechi *ennuî?* Să-l luăm pe Gil, un pescar înrăit.

Gil pescuieşte într-un pârâu minunat, când, deodată, prinde un somon superb, de peste zece kilograme. Dar chiar când îl trage spre mal, suferă un atac de cord.

Când îşi vine-n fire, vede că se află pe malul unui pârâu şi mai frumos, care e plin de somoni. Lângă el, vede un echipament de pescuit de ultimă oră. Apucă undiţa şi aruncă momeala. Bingo! Gil prinde imediat un somon spectaculos, de cincisprezece kilograme, pe care-l trage la mal. Se simte extraordinar. Aruncă din nou momeala şi prinde imediat un alt peşte incredibil. Şi tot aşa, înşirându-şi capturile acestea extraordinare în spatele său, pe malul pârâului.

Dar, pe măsură ce trece timpul, spre după-amiază, Gilîşi dă seama că nu mai pescuieşte cu entuziasmul de altădată. De fapt, chiarîncepe să se simtă plictisit.

Apoi vede un alt bărbat care se apropie de el pe malul pârâului.

— Deci ăsta-i Raiul, conchide Gil.

— Crezi? vine răspunsul.

raiul pe peliculă

Lumea de Apoi din film ne-a oferit cele mai savuroase detalii ale Raiului. Să ne gândim la clasicul german din 1926 *Faust,* în alb-negru. Deşi filmul nu se concentrează asupra Raiului de zi cu zi, imaginea lui Faust navigând prin continuumul spaţiu-timp cu dracul de partea sa ne oferă o bucăţică din peisajul Raiului: raze strălucitoare de lumină care străbat ceaţa şi edificii greceşti clasice, aparent părăsite înainte de-a fi terminate. O mare parte din imagistică este derivată din operele nemulţumiţilor Dürer şi Brueghel, prin urmare Raiul din *Faust e* întunecos şi misterios ca Iadul, în loc să fie un loc plăcut, în care să-ţi petreci eternitatea.

Ceaţa a devenit obligatorie în filmele care au urmat. În comedia din 1941 *Noul domn Jordan,* vedem ceva ce a devenit cunoscut în departamentele de efecte speciale de la Hollywood ca Raiul din „gheaţă uscată" – o materie subţire, fumurie şi noroasă, pe care cei plecaţi dintre noi pot păşi.

Cerul joacă un rol secundar şi nimic mai mult în muzicalul comedie neagră *Casa din* çerdin 1943, dar merită remarcat că oamenii încă păşesc pe

nori. Şi, conform stereotipurilor vremii despre afroamericanii copilăroşi şi săraci, dar mereu fericiţi, scara lor spre Ceruri e o scară şubredă din lemn neprelucrat – dar nimănui nu pare să-i pese.

La puţini ani după *Jordan* şi *Casa din cer* a apărut un Rai surprinzător de sofisticat în filmul britanic *O chestiune de viaţă şi de moarte* (redenumit *() scară spre Rai* pentru lansarea în America). Sub aspect vizual, cel mai inteligent eufemism de-aici este că Raiul e alb-negru, în timp ce viaţa pe pământ este în culorii vii. (Un locuitor al Raiului venit pe pământ cu treburi remarcă: „Oamenii *sunt morţi* după Technicolor acolo sus.”) Acest Rai e teribil de auster şi deloc distractiv; înregistrarea persoanelor decedate şi a orei decesului îi ţine ocupaţi pe funcţionari toată ziua. Imaginea e destul de futuristă pentru anii 1940 – benzi rulante cu cei abia decedaţi, perechi de aripi pe rafturile cu haine din magazine, un automat de răcoritoare.

Acţiunea din *O chestiune de viaţă şi de moarte* este strict *high concept,* dar pune câteva întrebări filozofice de modă veche: e Raiul doar o năzăreală, rezultatul unor disfuncţii cerebrale care pot fi reparate chirurgical? Oare disponibilitatea cuiva de-a muri pentru cineva drag reprezintă testul suprem al dragostei adevărate? E mai bine să trăieşti în alb-negru decât în Technicolor?

Această ultimă întrebare sugerează că Raiul este un film în sine, sau cel puţin un decor bun

pentru turnarea unui film.

Când marele producător şi regizor hollywoodian Otto Premingerajungeîn cer, Sfântul Petru îl întâmpină la Porţile Raiului şi-i spune că Dumnezeu vrea ca regizorul să facă un ultim film.

Preminger se strâmbă:

— Dar m-am retras din activitate cu mulţi ani înainte să mor. M-am săturat de toate problemele de la filmări.

— Ascultă, spune Sfântul Petru, l-am pus pe Ludwig van Beethoven să scrie ceva muzică de film...

— Nu mă asculţi, protestează Preminger. Nu vreau să mai fac nici un film.

— Dar l-am luat pe Leonardo da Vinci să-ţi facă decorurile! exclamă Sfântul Petru.

— Nu vreau să mai fac nici un film, insistă regizorul.

— Dar uită-te puţin la scenariu, spune Sfântul Petru. L-am pus pe William Shakespeare să-l scrie pentru tine.

— Mda, spune Preminger. Muzică de Beethoven, decoruri de Leonardo, scenariu de Shakespeare. Ce-ar putea să meargă prost? 0 să-ncerc.

— Excelent! se bucură Sfântul Petru. Doar o mică favoare aş vrea să-ţi cer. Am o prietenă care cântă bine...

Raiul kitschos se autodepăşeşte în fantezia *O iubire fără sfârşit* din 1998. Este prima peliculă hollywoodiană despre Rai care utilizează la adevăratul potenţial revoluţia de după *Războiul stelelor* ceea ce priveşte efectele speciale, aşa că, în mod evident, producătorii au ales calea Grădinii Edenului – un peisaj monetian asezonat cu artă

Kmart, apoi digitalizat cu câini zburători, zâne şi tipe tari. Ce obţinem este un Rai de Suprasolicitare Senzorială: fiecare imagine e plină de poze de calendar cu raze de lumină aurie, curcubeie, munţi cu vârfurile învăluite în nori, izvoare clipocitoare, copaci înfloriţi şi flori de câmp – ca să nu mai vorbim de aşezările greco-romane supraîncărcate, cu coloane clasice şi mobilier de grădină din anii ’50. E raiul pentru cei cu deficit de atenţie.

Nu ne miră că, atunci când vine vorba de chestiunile filozofice, *O iubire fără sf ârşit* nu se adresează decât şcolii de gândire profundă de tip New Age Airhead. Un arhanghel intonează „Iţi creezi propria imagine a Raiului din imaginaţie", „Gândirea e realitate, lumea fizică e iluzie" şi „Ai< i e loc destul pentru fiecare să-şi creeze propriul univers privat". *Poftim?* Asta-l poate face şi pe un maestru Zeu să chicotească.

Din fericire, *Sensul vieţii — partea a VII-a: Moartea* al celor de la Monty Python ne oferă un Rai excentric mai plin de viaţă şi de bucurie decât toate celelalte – chiar dacă e vorba de Raiul Satiric.

Dar înainte ca Circul Zburător al lui Monty să ne ducă acolo, nu putem să nu povestim cum e fantasticul decor. Doamna cu Coasa bate la uşa casei de la ţară a unor britanici bogaţi unde tocmai are loc o cină festivă. Gazda, în sacou şi cu cravată, deschide şi vede Moartea agitându-şi

coasa.

— Aţi venit pentru gardul viu? întreabă el.

Vine soţia şi o invită pe Doamna cu Coasa la masă, zâmbindu-le prosteşte invitărilor: „E cineva din sat”, iar apoi: „Dragule, pune-i Doamnei ceva de băut.”

Fără să guste gluma, Doamna cu Coasa îi informează: — Am venit să vă iau.

La care unul dintre invitaţi spune:

— Mda, asta cam strică seara, nu-i aşa?

Una-două ajung *toţi* (bucata de somon pe care o servea gazda se pare că fusese contaminată cu botulism) în Rai, sosind la recepţia unui hotel modern, vopsit în alb. De acolo, invitaţii sunt conduşi în Camera Roşie, o sală cu aer de Las Vegas, unde mesele sunt ocupate de diverse personaje din diferite ep<>< i. Şi dintr-odată începe spectacolul: o fantezie muzicală şi dansantă în care apare un tip care aduce cu Tom Joi ies, cu fete-îngeri la *back- ingvocals,* cu ţâţe cereşti la vedere. (Filmul de animaţie foarte popular *South Park: Mai mare, mai lung şi necen- zurat* include şi el nişte îngeri cu ţâţe goale şi cu funduri aţâţătoare – observăm cumva nn trend aici?)

Sensul vieţii se termină cu o femeie în faţa şemineului, care spune că sensul vieţii este, ei bine, ca de obicei şi banal: să fim drăguţi unii cu alţii, să mâncăm bine şi să ne distrăm. în context, asta ne linişteşte într-un mod ciudat.

la dracu', spunem noi

Nu cred că e cazul să ne apucăm acum să vorbim despre Iad, destinaţia eternă a celor păcătoşi. Ca şi Raiul, Iadul are o viaţă postbiblică proprie, decorurile sale învăpăiate fiind ilustrate de pictori, desenatori, autori de benzi desenate şi producători de filme, ca să nu mai vorbim de poeţi, ca de exemplu Dante, al cărui Infern ne pune la dispoziţie nouă niveluri diferite de iad. O parte din imaginile acestei lumi subpământene ne-au parvenit din Hadesul mitologiei greceşti, un cartier dur de pe cealaltă parte a râului Styx, dar majoritatea imaginilor provin din coşmarurile artiştilor şi ale comedianţilor.

E suficient să spunem că Iadul ne dă încă un motiv de angoasă în faţa morţii *chiar dacă ar exista viaţa de apoi:* Şi dacă sufletele noastre *sunt* eterne, dar tot ajung în această cameră de tortură?

Hai să nu investigăm posibilitatea.

Ca de obicei, cântăreţii de country par să fie mai cu capul pe umeri decât pictorii şi producătorii de film. Cum spune Loretta Lynn în unul dintre cântecele ei: / Toţi vrem să mergem în Rai, dar nimeni nu vrea să moară.

nemurirea ca pe vremuri

Doamne, vreau să merg în Rai, dar nu vreau să mor.

Mi-e dor de ziua în care o să mă nasc din nou, pentru că-mi place să trăiesc aici, pe pământ.

Toţi vrem să mergem în Rai, dar nimeni nu vrea să moară.

Zi-le-o tot aşa, Loretta!

Suntem alături de tine, Daryl. Ia dă-ne bolul cu cereale integrale.

IV

viaţa de după moarte: cărţi poştale din lumea de dincolo

Cine e la telefon, mătuşa Lulu care a murit?
Dacă da, e nepoliticos să închizi?

{9}

luminiţa de la capătul tunelului

OK, Daryl, ştii cum stă treaba: Ţi se opreşte inim,a, ţi se opreşte respiraţia, nu mai ai semne vitale... şi dintr-odată te desprinzi de propriul corp şi pluteşti undeva sus – de fapt, pluteşti chiar deasupra trupului tău părăsit! Şi te simţi minunat, extatic, grozav. Ştii că eşti mort, dar asta nu te supără – ba chiar te bucură! Iar în momentul ăsta începe muzica – o serenadă celestă, harpe, cor, poate câte un flaut pe ici, pe colo. Superb.

Hei, dar ce-i cu dâra aia strălucitoare de lumină din depărtare? Eşti atras inevitabil spre ea. E la sfârşitul unui tunel lung. Trebuie să mergi spre ea, pur şi simplu trebuie. Dar stai, cine stă la intrare? Unchiul Bertie? „Hey, Daryl, ce mai faci?" „Unchiule, nu te-am văzul de... uau... de când ai murit, din 1987! Ce chestie!" Şi Mătuşa Lulu. Fostul meu antrenor de fotbal, Billy Wasalinski. Frank Sinatra...

Doamne Sfinte! Asta e! Sunt în drum spre Rai!

Dintr-odată, în faţa ta începe să se deruleze un film în sepia. E propriul tău film biografic, cu evenimentele – sau cel puţin cu punctele cele mai importante — din viaţa ta pământească derulându-se pe ecran. Hei, uile-l pe bătrânul Buster, câinele tău, alergând prin iarbă când aveai şase ani!

Dar chiar atunci se aude o voce de sus.

—Nu te grăbi, Daryl, spune vocea. încă nu ţi-a sunat ceasul. Mai ai treburi de rezolvat pe lumea

asta. Trebuie să te-ntorci şi să-ţi termini misiunea ca trezorier al Cavalerilor lui Columb.

Şi atunci te trezeşti pe masa de operaţie, gâfâind.

— Ce... ce s-a-ntâmplat? reuşeşti să îngaimi.

O femeie în halat alb se conturează nedefinit deasupra ta.

— Ai fost plecat dintre noi o vreme, Daryl, spune ea.

■—Plecat?

— În moarte clinică, spune ea, arătând spre un monitor cardiac.

— Cât timp ?

— A, vreo zece secunde, răspunde femeia.

Abia atunci îţi dai seama c-ai avut o experienţă de moarte iminentă, un fenomen atât de popular, încât e denumit de cunoscători EMI, pur şi simplu.

Eşti într-un grup select, Daryl. Lista celebrităţilor care au avut EMI îi include pe Elizabeth Taylor, Sharon None, Peter Sellers, Gary Busey, Erik Estrada, Donald Sutherland, Burt Reynolds, Chevy Chase şi Ozzy Osbourne, care de fapt a „murit „ de două ori după un accident de motocicletă în urma căruia a stat în comă opt zile. Asta ca să-ţi dai seama că nu vorbim de nişte ţicniţi oarecare.

Nebunia cu EMI a început în 1975, la mblicarea cărţii lui Raymond Moody, *Viaţa de după viaţă: investigarea unui fenomen — supravieţuirea dincolo de moartea trupească.* Sute

de persoane fără legătură una cu cealaltă, intervievate de Moody, au semnalat ţoale sau cel puţin o parte din experienţele pe care tocmai le-ai avut şi tu, Daryl. Cartea a fost un bestseller absolut. Ecranizarea ei a dat lovitura în cinematografe. Au fost raportate din ce în ce mai multe EMI-uri şi, după dezvoltarea internetului, cei care trecuseră prin EMI au intrat în legătură unii cu alţii şi au putut să-şi compare experienţele.

EMI-urile păreau să dovedească nu doar că există viaţa de apoi, ci şi că intreguTpachet religios se bazează pe experienţe reale. Avem aici doar o *dovadă empirică* a existenţei Raiului, a Iadului, a lui Dumnezeu, a lui Satana, a telepatiei şi a îngerilor canini.

Dar ce să vezi, chiar când totul mergea excelent, iar adepţii EMI-urilor credeau că nu mai era nimic de dovedit, au apărut nişte tipi cu înclinaţii ştiinţifice şi filozofice şi ne-au stricat toată bucuria, ca de obicei. Aceşti sceptici încep de cele mai multe ori admiţând că nu pot să demonstreze *contrariul* existenţei vieţii de apoi, ori a unei mostre din ea în timpul „morţii clinice", dar, pe de altă parte, dovezile oferite – relatări subiective ale unor EMI-uri – nu dovedesc nici ele existenţa vieţii de apoi. Ca orice experienţă paranormală – să spunem că vezi nişte ceainice care zboară în jurul capului soţiei –, nu există nici un test obiectiv pentru a valida experienţa

persoanei. Principala întrebare legată de EMI-uri este dacă experienţa are vreo legătură cu realitatea noastră empirică „obişnuită" („lumea reală") sau este cauzată, să zicem, de o flatulenţă cerebrală.

Crearea bruscă a unor sinapse neobişnuite este explicaţia alternativă a scepticilor pentru experienţele de moarte iminentă – ele sunt o formă neobişnuită de activitate cerebrală, declanşată probabil de trauma produsă de datul colţului. Neurochirurgul Philip Carter declară: „Creierul este un computer superperformant. Când se închide şi reporneşte, revine cu o activitate intensă, care poate produce modificări." El sugerează că atât experienţa, cât şi amintirea unei EMI este produsul unui creier modificat de eveniment, la fel cum, în cazul

„Săptămâna trecută cred < am amil o experienţă de moarte iminentă. „

epilepticilor care relatează experienţe transcendentale din timpul convulsiilor, s-a putut înregistra pe EEG o activitate neobişnuită a creierului.

Un vârstnic îşi pierde cunoştinţa, iar monitorul cardiac confirmă oprirea inimii. După aproximativ douăzeci de secunde de resuscitare, bărbatul îşi revine. Explicându-i că inima i se oprise pentru o vreme, doctorul îl întreabă dacă îşi aduce aminte ceva neobişnuit din perioada respectivă.

— Am văzut o lumină puternică, spune vârstnicul, iar în faţa mea, un bărbat îmbrăcat în alb.

Surescitat, doctorul îl întreabă dacă poate să-l descrie pe acel bărbat.

Iar vârstnicul răspunde:

— Sigur că da. Eraţi dumneavoastră.

Când adepţii EMI-urilor spun că un mare număr de oameni au raportat experienţe similare de moarte iminentă şi că acesta este un fel de consens intersubiectiv, scepticii rămân sceptici, indicând că similaritatea de detalii a EMI-urilor este, fără îndoială, produsul comunicării – aproape toată lumea ştie cum *ar trebui* să fie o EMI de la televizor sau din cartea lui Moody, de exemplu. De asemenea, ei pot să spună şi că peste douăzeci de procente dintre americani cred că au fost răpiţi de extratereştri – ca să nu mai vorbim de hârjonelile cu alte forme de viaţă. Aceste statistici aruncă o urmă de îndoială asupra argumentului de intersubiectivitate adus de adepţii EMI-urilor.

Carter şi alţii cred cu adevărat că aceste EMI-uri sunt grozave – nu doar pentru că semnalează existenţa vieţii de după moarte, ci şi pentru că sugerează că procesul morţii poate fi plăcut. Totuşi, ei consideră că doar aproximativ zece procente dintre cei care trec prin experienţe de moarte iminentă au această senzaţie de plăcere; marea majoritate sunt speriaţi şi se simt groaznic când dau ortul popii.

Dar stai puţin, Daryl. Există şi filozofi (ca să nu vorbim de o pleiadă de mistici) care pretind că acele stări mintale modificate, indiferent de originea lor – de exemplu, de la „ciupercuţele magice[14] – , ne dau informaţii diferite despre o „realitate[44] care există în afara graniţelor spaţiului

şi timpului. Filozoful american din secolul al nouăsprezecelea William James era convins de asta. În principala sa lucrare, *Varietatea experienţelor religioase,* James scrie despre experienţele pe care şi le-a indus sub influenţa protoxidului de azot:

în acel moment, mi-a fost indusă o concluzie, iar impresia mea cu privire la adevărul ei a rămas nezdruncinată de-atunci. Conştiinţa noastră normală din momentele de trezie, conştiinţa raţională, cum o numim noi, este doar *un* tip special de conştiinţă, în timp ce peste tot în jurul ei, despărţite doar de nişte paravane extrem de subţiri, zac forme potenţiale de conştiinţă cu totul diferite. Putem trece prin viaţă fără măcar să ne gândim la existenţa lor; dar dacă aplicăm stimulii necesari, toate aceste tipuri distincte de mentalităţi ni se arată în deplinătatea lor, toate având, probabil, aplicabilitate într-un domeniu.[§§§§§§§§]

§§§§§§§§ William James, *The Variety o) Religious Experience* (Modern Library, New York, 1902), p. 378.

luminiţa de la capătul tunelului

Dacă opinia lui James vi se pare cunoscută, asta se întâmplă, probabil, pentru că se potriveşte cu observaţiile făcute de Jill Boite Taylor când a suferit un atac cerebral. Sau poate din cauză că frecventaţi acelaşi pub ca noi, cel unde scrie: **„Realitatea este o halucinaţie indusă de lipsa de alcool?'** **~~**

{10}

gluma originală cu cioc-cioc

Deci în timp ce staţi îngropaţi în cărţile voastre, încercând, să vedeţi dacă există un suflet nemuritor, Gladys a mea pălăvrăgeşte cu mătuşa Edna în fiecare noapte.

Şi ce legătură are asta cu ce vorbeam noi?

Mătuşa Edna a murit acum treizeci de ani.

A, da, aşa-zisul spiritism. De fapt, Daryl, există unii filozofi de bună credinţă – oameni ca William James şi moralistul britanic de secolul al nouăsprezecelea Henry Sidgwick – care s-au furişat în camere întunecate din acelaşi motiv. Nu ca să stea de vorbă cu Edna, bineînţeles, ci cu alţii de pe Lumea Cealaltă.

Iar răspunsul covârşitor al restului comunităţii academice şi ştiinţifice a fost: „Oare oamenii ăştia au luat-o razna?"

Dar în jurul anilor 1870 era la modă să fii ciudat. Madame Blavaţki, o americancă exotică de origine rusă, cu rude în Tibet, a fondat Societatea Teozofică din New York în 1875, dedicată studiului „spiritualismului". Şedinţele de spiritism făceau ravagii atât în Anglia, cât şi în America. Un cântec la modă pe vremea aceea, *Spirit Rappings,* a devenit pe loc vestitorul mişcării New Age şi ar putea fi considerat primul hit rap din istorie:

Softly, softly, hear the rustle
Ofthe Spirits' airy wings;

They are coming down to mingle Once again with earthly things... Rap-tap-tap lost friends are nearyou; Rap-tap-tap they see and hearyou.

Rap-tap-tap? Oare la ce s-o fi gândit domnul James, renumit profesor la Harvard?

întâmplător, James (frate cu Henry, dar fără legătură cu Jesse), se gândea să fie *deschis la minte.* Teoria sa în stil american despre cunoaştere postulează că adevărul nu este static; mai degrabă^el_evoluează permanent. Iar *materialiştii* – filozofii de la Lucreţiu la Thomas Hobbes, care credeau că doarlumea materială era reală – încercau să oprească adevărul în loc. Pentru James, teoriile adevărate sunt cele *utile-,* ele nu doar că acceptă toate lucrurile cunoscute, ci deschid drum pentru descoperirea adevărurilor viitoare. Dacă viitorul se dovedeşte a contrazice adevărurile de astăzi, nici o problemă: vom adopta contradicţiile şi vom declara teoriile respective ca fiind false. Dar între timp, dacă o ipoteză ne canalizează acţiunile în mod satisfăcător, atunci pentru James este suficient de adevărată pentru

* încet, încet, auzi murmurul / Freamătă aripile spiritelor / Se-amestecă din nou ca aerul / Printre noi din lumea viselor... / Rap-tap-tap prietenii pierduţi sunt lângă tine; / Rap-tap-tap ei te văd şi te aud bine... (n. *Ir)*

a o numi, ei bine, „adevăr". (Din păcate, Stephen Colbert nu se născuse încă pentru a-i oferi lui James neologismul său, „adevăr empiric".)

Conform epistemiologiei lui James, a nega

posibilitatea ca un spirit să supravieţuiască morţii trupului reprezintă o formă de materialism *dogmatic,* ea trânteşte efectiv uşa în nas posibilităţii de-a afla un nou adevăr.

Tap, tap, rap, rap, deschideţi-vă mintea pentru noi posibilităţi, dragi universitari simandicoşi!

Mai mult, James apără „voinţa de-a crede", mai ales când vine vorba de religie. Prin asta, el înţelege „dreptul nostru de-a crede orice este suficient de viu ca să ne ispitească voinţa". Deşi nu avem dreptul să credem nimic care este incompatibil cu faptele aşa cum le cunoaştem, când vine vorba de credinţe religioase sau de credinţa în libertatea voinţei – *când faptele cunoscute sunt insuficiente pentru a răspunde la întrebare—,* avem libertatea de-a alege calea care ni se pare cea mai bună. James a arătat cu inteligenţă cum a funcţionat povestea asta când a scris în jurnal: „Primul meu act de libertate a voinţei va fi să cred în libertatea voinţei."

marx cel de neuitat

James a gândit o modalitate utilă de a-i împărţi pe filozofi în „duri *(tough-mmded)"* şi „sensibili" *ţtender-minded).* Cei din urmă sunt, mai interesaţi de principii decât de fapte, de idei decât de dove-zile senzoriale, fiind totodată mai idealişti, mai optimişti, mai religioşi şi mai dispuşi să creadă în libertatea voinţei. Durii sunt mai interesaţi de fapte decât de principii, cred mai mult în dovezile

senzoriale decât în idei, sunt mai materialişti, mai pesimişti, mai atei, mai fatalişti şi mai sceptici. Fiecare se simte superior celuilalt: durii cred că sensibilii sunt nişte proşti sentimentali; sensibilii cred că durii sunt lipsiţi de rafinament şi cruzi. Majoritatea dintre noi, credeajames, suntem o combinaţie dintre cele două tipuri. Dar, evident, James nu l-a cunoscut pe Groucho Marx. (De fapt, există un motiv bine întemeiat pentru care cei doi nu s-au întâlnit.)

Groucho, deşi excentric, era dur sută la sută. La un moment dat, el a acceptat, contrar propriei voinţe, să însoţească un grup de prieteni într-o vizită la un medium hollywoodian extrem de scump. Acesta a dat ture în jurul mesei, chemând diverse rude decedate, transmiţând mesaje de la ele, făcând predicţii şi răspunzând încrezător la toate întrebările. După două ore, medium ui a spus:

— îngerul meu de medium a obosit. Nu mai pot să răspund decât la o singură întrebare. Puteţi afla orice doriţi.

La care Groucho:

— Care e capitala statului Dakota de Nord?

Dar să ne întoarcem în secolul al nouăsprezecelea, când Societatea pentru Cercetări Parapsihologice din Anglia şi filiala sa din America (ambele continuând să existe) au abordat subiectul lumii spiritelor cu frică şi cutremurare – şi asta nu pentru că le-ar fi fost frică de stafii, ci pentru că

era în joc reputaţia membrilor lor.*Ei au văzut clar că era spre binele lor să fie cât mai sceptici posibil faţă de presupusele realizări ale fiecărui medium.

Bineînţeles, Madame Blavaţki a fost dată în vileag rapid ca şarlatană, în ciuda faptului că opusese mult timp rezistenţă investigaţiilor Societăţilor, susţinând că activitatea ei s-ar fi desfăşurat cel mai bine într-un altar aurit pe care şi-l construise la Madras, în India. Acel altar ar fi avut nişte sertăraşe în care apăreau brusc „scrisori spiritualiste" de la cei de dincolo. Dar Richard Hodgson, un student australian la filozofie al colegului britanic al lui James, Henry Sidgwick, a reuşit să pătrundă în altar şi a descoperit nişte sertare cu două feţe, în care servitorii lui Madame Blavaţki îi puneau scrisorile. Se pare că Madame B. se ocupa cu contrafacerea misivelor de la decedaţi pe baza unor scrisori pe care aceştia le scriseseră cât încă fuseseră „printre noi", deschizându-le la abur, furând informaţiile personale, resigilându-le, iar apoi imitând scrisul celor dispăruţi pentru a crea „scrisorile spiritualiste" pline de informaţii personale. Şi iată cum Madame Blavaţki a anticipat cuvintele nemuritoare ale teoreticianului comunicării, Marshall McLuhan: „Mediul este mesajul."

ştiinţă sau şedinţă (de spirilisin), sănătoşi să fim

Un ventriloc se duce la agentul său, disperat să-şi

găsească de lucru. Agentul spune că-i pare rău, dar numărul său nu se mai bucură de o cerere atât de mare, deoarece showurile de varietăţi ***live*** nu prea mai sunt la modă, lucru valabil şi pentru Ed Sullivan. Singurul sfat pe care i-l dă e acelaşi pe care l-a dat şi altui ventriloc – să-şi deschidă un cabinet de spiritism.

Aşa că ventrilocul se gândeşte, găseşte în final un sediu la un preţ bun şi se pune pe treabă. Primul client care intră este o văduvă îndurerată. Ea vrea să stea de vorbă cu soţul ei plecat recent dintre cei vii.

— Cât costă?

Ventrilocul spune:

— Pentru cincizeci de dolari, poţi să-l întrebi ce vrei şi-o să răspundă „da" cu o lovitură în masă şi „nu" cu două lovituri. Pentru o sută cincizeci de dolari, poţi să-l întrebi ce vrei şi-o să-ţi răspundă prin viu grai. Şi mai există şi varianta specială, de cinci sute de dolari.

— Asta ce mai e? întreabă femeia.

— Poţi să-l întrebi ce vrei, o să-ţi răspundă prin viu grai, iar între timp eu o să beau un pahar cu apă, răspunde ventrilocul.

drepturile celor plecaţi dintre cei vii

în discuţiile despre spiritism nu prea se pune preţ pe respectul pentru cei morţi, care sunt chemaţi la apel. De ce trebuie să apară la cerere? Oare n-ar putea şi ei să aibă un program încărcat? Şi n-au dreptul să folosească identificarea apelantului?

Un chelner cu state vechi era jelit de clienţi după moarte. Era atât de iubit, încât mai mulţi clienţi au

organizat o şedinţă de spiritism în restaurant pentru a încerca să-l contacteze.

S-au strâns cu toţii pe întuneric în jurul unei mese, ţinân- du-se de mână, în timp ce mediumul striga:

— Snark Withers! Chem spiritul lui Snark Withers!

Linişte.

— Snark Withers! a strigat mediumul din nou. Chem spiritul lui Snark Withers!

Din nou, linişte. Oamenii din jurul mesei au început să-şi piardă răbdarea. Remarcând problema, mediumul a zbierat:

— Ordon spiritului lui Snark Withers să se-arate!

Şi iată că deasupra mesei a apărut o imagine plutind, pe care toţi au recunoscut-o ca fiind a prietenului lor mort.

— Ne pare bine să te vedem, a spus unul dintre clienţi. Dar de ce-a durat atât de mult pân-ai venit?

Uitându-se cu dezgust la ei, stafia a răspuns:

— Nu e masa mea!

Totuşi, atât Sidgwick, cât şi James continuă să admită posibilitatea ca, pe lângă şarlatani, să existe şi nişte mediumuri adevărate, cu o putere autentică de a-i contacta pe morţi – 5%, apreciază ei. (Nu întrebaţi.) Un medium considerat de ei foarte promiţător a fost Eusapia Palladino, o femeie din Italia care se excita când intra în transă şi se ghemuia în poala participanţilor de sex bărbătesc. (De unde şi formula: „Mediul este *masajul")*

Dar, bineînţeles, psihologul germano-american

Hugo Munsterberg a prins-o pe Eusapia trişând: îşi scotea un picior din pantoful care rămânea sprijinit pe piciorul celălalt, iar cu piciorul gol mişca o măsuţă din spatele ei. James a fost furios pe Munsterberg. Da, Eusapia mai trişa pe ici, pe colo, dar asta tot nu explica fenomenele parapsihologice petrecute când era monitorizată atent. Se pare că Eusapia a scos la lumină partea sensibilă a lui James. Cu siguranţă, ghemuitul în poală a avut rolul lui.*********

ce-ar zice william james de asta?

De mai multe luni încoace, doamna Pitzel se ruga de soţul ei s-o însoţească la o şedinţă de spiritism la Madame Freda.

— Milty, e-o ţigancă adevărată şi poate să aducă vocile morţilor de pe lumea cealaltă. Vorbim toţi cu ei! Săptămâna trecută am vorbit cu mama, Dumnezeu s-o odihnească. Milty, pentru douăzeci de dolari ai putea să vorbeşti cu bunicul tău de care-ţi este atât de dor!

Milton Pitzel n-a putut să reziste acestei tentaţii. La următoarea şedinţă de spiritism de la Madame Freda, Milty s-a aşezat la masa verde, sub lumina reflectoarelor, ţinându-se de mână cu câte o persoană de fiecare parte. Toţi mormăiau ***Oooom, ooom, tonka tooom.***

Madame Freda, cu ochii pierduţi în transă, făcea pase peste o bilă de cristal.

— Mediumul meu... Vashtri, a spus ea. Intră. Cine-i

*********Blum, *Ghost Hunters: William James and Ihe Search for Scientific Proof of Life After Death* (Penguin, New York, 2006).

cu tine? Cine? Domnul Pitzel? Bunicul lui Milton Pitzel?

Milton şi-a înghiţit nodul din gât şi a întrebat:

— Bunicule?

— A, Milteleh? s-a auzit o voce subţire şi tremurată.

— Da! Da! a strigat Milty. Sunt eu, Milty al tău! Bunicule – ***zayde –*** eşti fericit pe lumea cealaltă?

— Milteleh, sunt în extaz. Sunt cu bunica ta, râdem, cântăm. Ne uităm cu veneraţie la faţa strălucitoare a Domnului nostru!

Au urmat alte zece întrebări pe care Milty le-a pus ***zayde-*** ului său, iar la fiecare întrebare a primit răspuns. La un moment dat, vocea a spus:

— Milteleh, acum trebuie să plec. Mă cheamăîngerii. Mai pot să răspund la o singură întrebare. întreabă-mă orice.

— Zayde, a oftat Milty, când ai învăţat engleza?

să-i reflectăm pe cei morţi

Să-i lăsăm pe adepţii New Age-ului să transforme mişcarea rap-tap-tap într-un obiect de consum Ia modă în secolul douăzeci şi unu, *psihomanţia.* Este vorba de o cameră întunecată unde, contra unei sume modice, te poţi uita într-o oglindă imensă, poţi să intri în transă şi să comunici cu morţii. *Psihomanţia* datează încă din vremea vechilor greci, care se uitau în iazuri reflectorizante pentru a invoca lumea spiritelor.

Unii psihologi moderni insistă că toată tără-şenia este o halucinaţie rezultată dintr-o formă de privare de percepţii vizuale produsă într-un mediu

monocromatic fără orizont – aşa-numitul Efect Ganzfeld. Mă rog, spuneţi-le-o tipilor de la psychomanteurn.org, unde un invitat care s-a privit în oglindă a scris:

M-am rugat la Dumnezeu s-o lase pe Blu [pisica mea] să se manifeste dacă voia, şi atunci am văzut un vârtej de energie albă. Am crezut că ar putea să fie Blu, care încerca să se facă vizibilă. M-am uitat la asta, apoi am adormit şi am visat că sunt Blu şi că alerg după un iepure.

Ganzfeld, pe naiba!

gluma originală cu cioc-cioc

Prin urmare, Daryl, poate vrei să-i pasezi şi lui Gladys câte ceva din informaţiile astea.

Vezi să nu! De când am început să umblu cu voi, preferă să stea, de vorbă cu mătuşa Edna, nu cu mine.

moartea ca stil de viață

Did you ever get the feeling that you wanted to go,
But you wanted to stay,
But you wanted to go?[†††††††††]

Jimmy Durante cântând la banjo în *The Man Who Came to Dinner*

††††††††† Ai simţit vreodată că vrei să pleci, / Dar să rămâi, / Dar să pleci? (n. *tr.)*

„Ei bine, în sfârşit, *un om care a înţeles!"*

{11}

o poantă mai bună decât moartea

Hei, Daryl, ce faci aici ? Recunoaştem că abia te-am cunoscut, dar ni se pare că eşti genul de om optimist. Şi-atunci, ce cauţi cu pistolul în gură?

Aaah... Wigos... Phip...

Ce tot îndrugi, Daryl? Serios, nu prea înţelegem ce spui dacă stai cu chestia aia. în gură. Nu vrei mai bine s-o scoţi puţin ca să discutăm ?

Snrgg... Filtm... Snork...

Stai aşa, Daryl. înainte să apeşi pe trăgaci, nu vrei să ne răspunzi la vreo două-trei întrebări mai filozofice? Promitem să nu te reţinem prea mult – deşi, dintr-un punct de vedere, ai destul timp la dispoziţie comparativ cu o eternitate de neant. Şi nu, nu vrem să te facem să te răzgândeşti, indiferent ce-ai de gând să Iaci. Nu, nici vorbă – e sută la sută decizia ta. Noi doar adunăm date-despre înţelesul existenţial al vieţii, despre moralitatea sinuciderii, despre excepţiile din poliţa ta de asigurare de viaţă... genul ăsta de lucruri.

Mai întâi, vrem să te felicităm peni ni că te-ai gândit la chestiunea pe care existenţialistul francez Albert
Camus o numea în secolul douăzeci chestiunea metafizică supremă. Cum spune Al în primele rânduri ale eseului său *Mitul lui Sisif,* **„Nu există decât o problemă filozofică intr-adevăr**

importantă: sinuciderea. A hotărî dacă viaţa merită sau nu să fie trăită înseamnă a răspunde Ia problema fundamentală a filozofiei."‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Ce vrea să spună Al este că din momentul în care o persoană devine conştientă de sinucidere ca alternativă la viaţă, iar persoana respectivă decide să *nu* se sinucidă – să zicem, spre deosebire de tine, Daryl acea persoană a făcut o alegere conştientă în favoarea vieţii. Respectiv în favoarea vieţii *sale.* Ea a făcut primul pas spre acceptarea întregii responsabilităţi pentru existenţa sa. Acea persoană *există* pentru că *a ales să* existe. Intr-un fel, ea a început sarcina de-a se crea pe sine, o sarcină care durează toată viaţa.

De ce ar vrea cineva să facă asta, ai putea să întrebi, şi pe bună dreptate. De fapt, se prea poate ca tu, Daryl, aşa cum stai acum, cu degetul pe trăgaci, să fi răspuns deja la această întrebare într-un mod satisfăcător pentru tine: într-adevăr, nu există nici un motiv pentru care să vrei să continui să-ţi creezi viaţa. Dar în cazul în care există un cât de mic dubiu c-ai analizat această întrebare pe deplin, credem că acum ar putea fi un moment foarte bun să-ţi mai dai o şansă.

Camus nu prea oferă motive optimiste pentru a alege să nu te sinucizi. El crede că viaţa este

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Albert Camus, *The Myth of Sisyphus* (Vintage, London, 1991), p. 3.

complet lipsită de sens în înţelesul comun. De fapt, personajul principal din *Mitul lui Sisifîşi* petrece zilele împingând o piatră

imensă şi foarte grea la deal, toată ziua, pentru ca apoi, după ce se rostogoleşte la vale, s-o ia de la capăt. Nu e chiar un exemplu de viaţă împlinită, nu? Deci am putea să credem că Albert Camus ar fi adeptul graffito-ului de pe peretele de la baie din cafeneaua noastră existenţială preferată: **„Viaţa e o glumă; sinuciderea e doar poanta."** Dar nu, bătrânul Al e *împotriva* sinuciderii.

în paragraful final al eseului său, Camus scrie: „Trebuie să ni-l închipuim pe Sisif fericit." De ce fericit? Poate pentru că, la fel ca antieroul romanului *Străinul* al lui Albert Camus, chiar înainte de execuţie, „se deschidea tandrei indiferenţe a lumii". Ceva de genul viaţa e absurdă, deci şi moartea e tot absurdă – distractiv, nu? Totul e doar o glumă cosmică, aşa că, la naiba, să ne distrăm!

peggy lee se prinde de gluma cosmică

în hitul său *Is That AU There Is? din* 1969, domnişoara Lee vorbeşte pentru o întreagă generaţie de adepţi ai absurdului care vor să se distreze.

Când aveam doişpe ani, tata m-a dus la circ, la cel mai mare spectacol din lume.
Am văzut clovni şi elefanţi şi urşi dansatori.
Am mai văzut o doamnăfrumoasă în colanţi roz, care a zburat sus de tot, deasupra capetelor noastre.
Iar eu stăteam acolo, uitându-mă la acest spectacol minunat.

Am avut impresia că lipsea ceva.
Nu ştiam ce, dar, când s-a terminat,
Mi-am spus: „Atât?Doar atât? Asta e circul?"
Asta e tot, asta e tot?
Dacă asta e tot, prieteni, atunci să dansăm.
Să ne îmbătăm şi să ne distrăm
Dacă asta e tot.
Ştiu la ce vă gândiţi,
Dacă asta simte, de ce nu termină odată cu toate?
Dar nu, nu eu. Nu mă grăbesc spre dezamăgirea finală, Pentru că ştiu prea bine, acum, vorbind cu voi, Că atunci când o să vină ultima clipă şi când o să-mi dau ultima suflare
O să mă întreb:
Asta e tot, asta e tot?
Dacă asta e tot, prieteni, să dansăm.
Să ne îmbătăm şi să ne distrăm
Dacă asta e tot.

Acest imn existenţialist a fost scris de Jerry Leiber şi Mike Stoller, vestiţi pentru *Hound Dog.* Şi mai surprinzător, Stoller spune că a fost i nspirat de povestirea *Dezamăgire de* Thomas Mann.

Dacă argumentul cu distracţia nu te convinge, Daryl, gân- deşte-te la abordarea mai serioasă a, lui Camns în legătură cu sinuciderea: sinuciderea este un eşec al curajului moral, o renunţare la responsabilitatea noastră de-a îmbrăţişa absurditatea vieţii.

Te mişcă argumentul ăsta, Daryl?

Aargh... IVz'gos... *Phip...*

Hei, Daryl, te-ai întors de unde-ai plecat? Sau vrei să spui c-ai citit Goethe şi crezi că sinuciderea are ceva artistic, ceva din eleganţa sufletului chinuit ? Dumnezeu ştie, publicarea

cărţii lui Goethe, Suferinţele tânărului Werther, *a declanşat o conflagraţie de sinucideri romantice în întreaga Europă. Vorbim de romantismul secolului al optsprezecelea.*

Niggum... flirp...

Mai eşti cu noi, Daryl? Chiar ne-ar plăcea să vorbeşti mai clar. Eşti mai greu de înţeles ca Demostene.

A. poate spui că nu-ţi înţelegi condiţia personală, acel set particular de împrejurări care te-a adus în această poziţie existenţială cu pistolul în gură. Te rugăm să ne ierţi!

Pe bune, Daryl, ai vreo boală terminală care-ţi produce suferinţe fizice şi anxietate? De-asta vrei să pui punct ?

Dacă da, poate că le-ar ajuta să ştii că te afli în compania unor filozofi, deosebiţi. Stoicii antici spuneau că scopul vieţii este „ înflorirea „ sau „ trăitul în comuniune cu natura Aşa că dacă nu mai înfloreşti, poţi să-ţi iei viaţa. Cum spunea Cicero: „ Când imediatul unei persoane conţine cu preponderenţă lucruri în comuniune cu natura, e indicat, ca ea să rămână în viaţă; când deţine sau vede în perspectivă mai mult lucruri contrare naturii, e nimerit să se despartă de viaţă.

Cine-a ştiut că doctorul Kevorkian era stoic? Dr. K. (sau, cum ar spune unii, Dr. D.) ridică o problemă şi mai complexă, respectiv dacă e bine să ajuţi pe *altcineva* să se sinucidă. Nu vorbim aici

de problemele juridice; moral vorbind, e sinuciderea asistată un act de dragoste supremă sau, din contră, extrem de aproape de crimă? Sau, aşa cum ar putea întreba eticii situaţionişti, „Nu depinde de fapt totul de situaţie?".

Stoicul Seneca utilizează chiar cuvintele pe care şi le-au însuşit adepţii moderni ai dreptului la sinucidere:

1. Cicero, *De finibus bonorum et malorwn,* trad. de H. Rack- ham (Macmillan, New York, 1924).

„calitatea vieţii". Seneca a scris: „înţeleptul va trăi atât cât trebuie, nu atât cât poate... [El] se gândeşte mereu la calitatea, nu la cantitatea vieţii sale. Când în viaţa lui intervin prea multe evenimente care-l tulbură şi-i periclitează echilibrul interior, el se eliberează."[§§§§§§§§]

Filozoful contemporan Bill Maher spune acelaşi lucru mai succint, deşi într-un registru ceva mai teologic: **„Cred că dr. Kevorkian ştie ce ştie. Şi cred că e un om extraordinar. Pentru că sinuciderea este felul nostru de a-i spune lui Dumnezeu. «Nu poţi să mă dai afară, îmi dau demisia.»„**

un caz special de sinucidere: pentru ce eşti dispus să mori?

---

§§§§§§§§ Seneca, „Epistulae morales", epistola nr. *PPmIj>ttersfmmaStmc,* trad. de Robin Campbell (Penguin (ilassics, New York, 1969).

Regret că nu am decât o singură viaţă pe care să o jertfesc pentru patria mea.

Nathan Hale

Aş fi gata să mor pentru această colecţie de unghii cu praf de diamant Joan Rivers.

The Shopping Channel

Pentru ce eşti dispus să mori?

Da, da, cu tine vorbim, Daryl. b'acem apel la valorile tale transcendentale. Şi ca să le ajutăm să pui întrebarea în context, îţi oferim următoarele rezultate comparative:

„Doamnă Rose, înainte să trecem, la sinuciderea asistată, nu doriţi să încercăm cu aspirină?"

Conform unui studiu[**********], 68% dintre repon- , denţii la un chestionar de tip grilă au spus că şi-ar sacrifica viaţa pentru „Copiii mei", urmat, la egalitate, de „Soţul/soţia mea" şi „Salvarea lumii". Alte răspunsuri au fost „Libertate de cunoaştere şi studiu pentru toţi oamenii de pe pământ" (40%), „Libertate şi democraţie" (36%) şi „Eliberarea de cenzură a presei" (32%).

Ce e, Daryl? Nu poţi să-ţi imaginezi o situaţie în care s-ar pune semnul egalităţii între libertatea de cunoaştere şi studiu pentru toţi oamenii de pe pământ şi viaţa ta ?

********** SciForums.com

Păi, să presupunem c-ar exista un avion încărcat cu cincizeci de mii de seturi complete de Harvard Classics care ar merge spre Congo, tu ai fi în spate cu cărţile, iar pilotul ar face un atac de cord... şi.... şi... Aăă, putem să ne-ntoarcem mai târziu la întrebarea asta, Daryl?

Deoarece la chestionar n-au răspuns decât douăzeci şi cinci de persoane, fiecare dintre ele alegând o medie de 2,7 lucruri pentru care ar vrea să moară, putem să considerăm acest grup ca fiind al celor „însetaţi de moarte". Totuşi, mulţi bărbaţi şi femei cu adevărat mari din istorie au preferat să moară decât să renunţe la idealuri.

Se poate spune că majoritatea soldaţilor – cu excepţia atacatorilor sinucigaşi cu bombă şi a piloţilor kamikaze – nu aleg de fapt, să moară pentru ţara lor, cât mai degrabă aleg să *rişte* să moară pentru ţara lor, un lucru admirabil, dar situat cumva mai jos pe scara implicării. Dar lui Socrate,

conform *Apărării* lui Platon, i s-a oferit achitarea dac-ar fi încetat să-i corupă pe tinerii atenieni cu filozofie. Socrate a refuzat, ştiind că alternativa era moartea. Dar Ioana d'Arc? Teoretic, moartea Ioanei d'Arc a fost voluntară, în sensul că tânăra trebuie să-şi fi dat seama că era inevitabilă, atunci când şi-a început cariera ca soldat travestit în secolul al cincisprezecelea.

Unii filozofi au cântărit situaţia în care îţi dai viaţa pentru o cauză, pentru un ideal sau pentru o altă persoană, dar în general n-au fost prea inspiraţi. Bertrand Russell, de exemplu, a spus: „N-aş muri niciodată pentru credinţele mele, pentru că aş putea să mă înşel". Filozoful şi travestiuri francez Michel Foucault a spus: „Să mori pentru dragostea de băieţi: ce poate fi mai frumos?" Dar Epicur (filozoful din Grecia Antică, nu site-ul omonim de reţete culinare) a avut o opinie ceva mai profundă: el spunea că un înţelept doreşte uneori să moară pentru un prieten. Iată un sentiment surprinzător pentru cineva care susţine că toate acţiunile noastre sunLnăscute din dorinţa de-a ne spori plăcerea proprie. Poate că Eppy nu credea că moartea e ceva ieşit din comun. „Moartea nu e nimic pentru noi", scria el, „pentru că atunci când suntem, moartea nu vine, iar când vine, nu mai suntem." Nu-ţi face griji, fii fericit.[††††††††††]

†††††††††† în original, *Don 't Worry, BeHappy,* bit al lui Bobby McFerrin (n. *tr).*

Tema zilei: în maximum o sută de cuvinte, scrie pentru ce ai vrea să mori? (N.B.: Din cauza stocului

limitat, colecţia de unghii cu praf de diamantJoan .

Rivers nu mai este disponibilă.)

Nungy... snick... frup...

Ce spui, Darylf Vrei să spui că nu-i vorba de asta – eşti perfect sănătos ?

OK, înţelegem: eşti în depresie. Totul a mers prost. Acţiunile ţi-au scăzut dramatic; fiul tău, Daryl Jr., are o aventură amoroasă cu sora ta; soţia ta s-a alăturat unei secte care propovăduieşte dragostea liberă. Nu vrei decât să spui la revedere haosului în care s-a transformat viaţa ta. Ştim ce înseamnă să simţi atâta durere.

Dar înainte să intrăm în discuţii despre latura morală a sinuciderii, la care poate că nu te-ai gândit, iată o istorioară care tratează câteva lucruri practice pe care e posibil să le fi omis:

Un bărbat cam prostănac bănuieşte că-l înşală nevasta, într-o zi, o sună acasă, iar ea răspunde gâfâind. El se face că nu se prinde şi vine acasă fără s-o anunţe. Când ajunge acasă, se furişează pe scări spre dormitor şi deschide brusc uşa, sur- prinzându-şi nevasta în mijlocul unei partide de sex cu vecinul.

Prostănacul face o criză, ţipă, urlă şi plânge. în final, scoate pistolul, şi-l pune la tâmplă şi spune:

— Nu mai suport, o să mă sinucid.

Soţia şi vecinul râd.

La care prostănacul spune:

— Nu râde, voi urmaţi!

Aşa, unde rămăseserăm? A, da, ci im spuneam, tu alegi – asta dacă nu te deranjează că actul tău de pe urmă este

considerat complet imoral de unii dintre cei mai mari gânditori care au existat până acum. Aşa că fă o pauză şi ascultă puţin.

Sfântul Augustin consideră că sinuciderea încalcă porunca „Să nu ucizi". El spune că dragostea de sine e dragostea supremă din Scriptură: iubeşte-ţî aproapele ca pe tine însuţi. Prin urmare, porunca să nu ucizi include, în mod clar, interdicţia de-a te ucide pe tine însuţi. Augustin susţine că teoria stoicilor despre înflorire este mult prea îngustă. Trebuie să ascultăm cuvintele apostolului Pavel, spune el, şi să aşteptăm cu răbdare şi speranţă fericirea inexprimabilă din viaţa de apoi.

Sfântul Toma de Aquino spune că sinuciderea este împotriva legilor naturii, a legii dragostei de sine, adăugând două argumente pe care le considerăm încă valabile în opiniile noastre despre sinucidere din ziua de astăzi: în primul rând, sinuciderea afectează comunitatea – să ne gândim pentru început doar la costurile de înmormântare; în al doilea rând, „doar Dumnezeu poate da pedeapsa vieţii şi a morţii". Acest al doilea argument, cu variaţiuni, se reflectă în diferitele legi ale statelor care interzic sinuciderea.

Pe de altă parte, filozoful iluminist britanic David Hume priveşte argumentul de „afectare a comunităţii" din punct de vedere secular şi-l consideră neconvingător. El spune că vine o vreme pentru mulţi dintre noi când valoarea noastră în

comunitate devine extrem de limitată sau când ajungem chiar o povară pentru comunitate. „Să presupunem că nu mai am puterea de-a promova interesele societăţii, să presupunem că sunt o povară pentru ea, să presupunem că viaţa mea împiedică pe cineva să fie mult mai ulii pentru societate.

în aceste cazuri, încetarea mea din viaţă nu trebuie să fie considerată doar inocentă, ci chiar demnă de laudă."‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Argumentele de acest gen îl propulsează pe Hume în topul celor mai puţin îndrăgiţi scriitori în rândul bătrânilor din Sun City.

Contemporanul german al lui Hume, Immanuel Kant, vedea însă sinuciderea – ca şi aproape toate celelalte lucruri – ca pe o problemă de datorie. Voinţa noastră raţională este sursa datoriei noastre morale, spune el; prin urmare, cum poate fi acceptabil din punct de vedere moral să ne distrugem voinţa raţională prin sinucidere? E genul de întrebare pe care ne putem aştepta s-o găsim într-o carte intitulată, de pildă, *Principiile fundamentale ale metafizicii moralei.*

Poate că reuşim să scoatem puţin la lumină conceptul de datorie cu următoarea istorioară:

0 femeie vine devreme acasă şi-şi găseşte soţul în pat cu cea mai bună prietenă a ei, Lucy. Se uită perplexă la Lucy şi urlă:

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ David Hume, „On Suicide", în *Kssays on Suicide and thelm- mortality of the Soul* (Kessinger, Whitefish, MT, 2004), p. 8.

— Eu, eu sunt ***obligată***[1]***.*** Dar tu?

Daryl? Daryl?

Worggle... flurp... PFUI! Am reuşit să scol bucata aia de Milky Way din măsea!

Foloseai pistolul ca să te scobeşti între dinţi?

Am ieşit să plimb câinele. De ce-aş fi luat scobitori la mine?

„Nu avem o vârstă obligatorie de pensionare, Dave, dar în anumite condiţii tindem să-i încurajăm pe oameni să moară. „

VI

biotehnologia: opriţi presele!

Este moartea desuetă în noul mileniu? Este această carte cu adevărat necesară? Şi, cel mai important, dacă nu este, îmi primesc banii înapoi?

{12}

nemurire prin ne-murire

Nu ştim ce crezi tu, Daryl, dar noi nu ne-am pierdut încă speranţa că toată povestea cu moartea e pe cale să devină de domeniul trecutului. Pe tema asta, suntem pe aceeaşi lungime de undă cu Woody Allen, care a spus ceva ce a rămas celebru: **„Nu aspir la nemurire prin ceea ce fac. Aş vrea să ating nemurirea nemurind."**

Imaginează-ţi o lume în care nu e nevoie de reincarnare sau de zburat spre rai cu aripi străvezii. Poţi să arunci la coşul de gunoi catalogul cu destinaţii extra- lumeşti către care să călătoreşti în viaţa de după moarte, în loc de asta, continui să fii o fiinţă umană pentru eternitate, chiar aici, în Bayonne, New Jersey.

Printre multele avantaje cu care te ademeneşte, o viaţă eternă pe pământ îţi oferă familiaritate; este ceea ce ştii – de fapt, este *tot* ce ştii, Daryl. Poţi să păstrezi toate lucrurile care te-au făcut ceea ce eşti, cum ar fi pasiunea ta pentru Mets şi faptul că ştii că Guido’s este cea mai bună pizzerie din cartier. Toate aceste variante ale nemuririi pe lumea cealaltă necesită însă un salt al credinţei şi o transformare radicală, ca să nu mai vorbim de schimbarea de adresă şi de garderobă.

Mă tromboneşti, nu-i aşa ?

Nu prea, Daryl.

Până de curând, nemurirea biologică a existat doar în fanteziile copilăriei şi în romanele SF. Dar

cele mai recente descoperiri din domeniul biologiei celulare şi al inteligenţei artificiale au dat naştere unor noi personaje – nişte oameni de ştiinţă cu studii postuniversitare care se autoproclamă „Imortalişti Biologici", cercetători care prevăd posibilitatea unor revoluţii genetice, cum ar fi donarea şi terapia cu celule stern, care să elimine orice cauză neaccidentală a morţii. îi avem şi pe Imor- taliştii Conservării prin Criogenie, care mizează pe crio- genarea noastră, în aşteptarea unor revoluţii în domeniu. Mai sunt şi Imortaliştii Cibernetici, care văd în digita- lizarea sistemului nervos al omului cheia nemuririi. Aceşti oameni întrevăd posibilitatea — ba, mai mult de atât, chiar *probabilitatea* – ca, într-o zi, într-un viitor nu prea îndepărtat, ei şi ai lor să ne poată oferi mijloacele unei vieţi eterne care să fie, mai mult sau mai puţin, la fel ca aceea pe care-o trăim în ziua de azi. Un lucru nu foarte uşor de digerat, mai ales prin prisma unui filozof.

Ezitările apar, în primul rând, dintr-o serie de noi probleme etice, ca de pildă: Este suficient loc pentru toţi aceşti nemuritori pe planetă, şi cu atât mai mult în New Jersey? Este viaţa veşnică naturală? Divină? De dorit? Ne-o permitem? E plictisitoare? Care sunt efectele ei asupra obligaţiunilor pe termen lung? Dar asupra relaţiilor pe termen lung? Şi dacă avem tot timpul din lume, n-ar trebui să mai aşteptăm câteva milenii înainte să ne căsătorim?

Această ultimă chestiune ridică însă o altă problemă.

Sean şi Bridget sunt împreună de patruzeci de ani. într-una din zile, pe când se plimbau liniştiţi pe dealurile înverzite din Kerry, Sean se întoarce către Bridget şi-i spune:

— Ştii, poate c-ar trebui să ne căsătorim.

Bridget îi răspunde:

— La vârsta noastră, cine ne mai ia?

Pe măsură ce aprofundăm cercetările realizate în prezent în cele mai mari universităţi pe tema nemuririi prin donare, prin criogenie şi prin mijloace cibernetice, ne vin în minte anumite întrebări metafizice şi epistemologice. Mai sunt tot eu dacă sunt doar un creier scos din congelator? Şi dacă sunt făcut exclusiv din celule stern regenerate? Dacă exist doar pe un microcip? Care sunt eu cu adevărat dacă mai există alţi patru de mine? Am nevoie de prezervativ dacă fac sex virtual?

Dar înainte de-a investiga mai departe viaţa fără de moarte, să încercăm să măsurăm cam cât de lungă este cu adevărat eternitatea. Revenim, din nou, la profesorul Allen, pentru îndrumare: **„Eternitatea este foarte lungă, mai ales spre sfârşit/*** Ce încearcă prietenul Woody să spună este că, tocmai când crezi că te apropii de sfârşitul eternităţii, vine cineva şi mută linia de sosire mai încolo,

Sy se întoarce acasă după înmormântarea mamei lui pentru aîncerca să pună lucrurile în ordine. în pod el găseşte un cufăr vechi. îl deschide şi descoperă înăuntru

uniforma tatălui său din al Doilea Război Mondial. Sy o probează şi vede că-i e un pic strâmtă. Dar, înainte s-o dezbrace, bagă mâna în buzunar şi scoate o bucată de hârtie. Este un bon de la pantofarul Herman de pe West Fifty-third Street, datat 14 ianuarie 1942. Aproape că nu-i vine să creadă. Un bon care n-a fost folosit de aproape şaptezeci de ani!

Câteva săptămâni mai târziu, Sy ajunge dinîntâmplareîn zona West Fifty-third Street şi încearcă să identifice locul unde se găsea atelierul de reparat pantofi. Mare îi este uimirea să vadă că acesta se află tot acolo. Intră în atelier şi-i spune bătrânului de la tejghea povestea găsirii bonului. Bătrânul îi spune că numele lui e Herman şi că are atelierul de şaptezeci de ani.

— Dă-mi bonul, mormăie el şi se duceîn spatele atelierului.

Sy este uluit.

Câteva momente mai târziu, Herman se întoarce, târân- du-şi picioarele, şi-i spune pe un ton morocănos lui Sy:

— Bun, ţi-am găsit pantofii. 0 să fie gata marţea viitoare.

hipocratizie

Din perspectiva medicinii, ideea de-a împiedica moartea este practic scopul suprem al unui medic, aşa că împiedicarea *la nesfârşit* a morţii nu e decât o extindere a jurământului lui Hipocrat pe care l-au depus toţi. Rar ne-a fost dat, probabil, să auzim un doctor spunând: „Gata, am dat de capăt artcriosclcrozei tale, aşa că am plăcerea să te

informez c-o să mori de altceva". Din contră, citim mereu despre scopul glorios al medicinii de-a elimina principalele cauze ale morţii -ybolile cardiace, atacurile cerebrale şi cancerul fără a se menţiona vreodată însă bolile care stau la coadă să ocupe locurile fruntaşe într-un clasament al mortalităţii^Drept urmare, medicii se comportă ca şi cum ar fi ei înşişi nemuritori, ca şi cum ar putea să vindece orice boală pe care o vom avea vreodată.

cine şi-a sărbătorit cele mai multe zile de naştere câştigă

Să trăieşti mai mult pare mai plăcut decât să trăieşti mai puţin, mai ales pentru că este vorba de mai mult – mai multă *viaţă,* distracţia noastră preferată.

Dar pe măsură ce entuziaştii se apropie de punctul terminus, o viaţă mai lungă capătă şi o valoare în plus: este o împlinire, ca obţinerea unui post important, vânzarea drepturilor de ecranizare pentru romanul scris sau seducerea Angeli- nei Jolie. După cum a remarcat Michael Kinsley în eseul publicat de el în *New Yorker* despre experienţele trăite când a fost diagnosticat cu Parkinson, sub titlul „A mea e mai lungă decât a ta”, longevitatea competitivă este concursul de pe urmă al generaţiei Baby Boom. Kinsley scrie:

„Dintre toate lucrurile pe care ni le pot aduce viaţa şi norocul – bani, frumuseţe, dragoste, putere –, longevitatea este cea cu

care oamenii par să se laude cel mai puţin. Mai mult, toţi par s-o perceapă ca pe un soi de virtute – ca şi cum a trăi până la nouăzeci de ani ar fi rezultatul unei munci asidue sau al rugăciunilor mai degrabă decât al unor gene bune şi al norocului că nu te-a călcat camionul."§§§§§§§§§ ***********

§§§§§§§§§1. Michael Kinsley, „Mine is Longer tlian Yours”, *New Yorker,*
*********** aprilie 2008.

doctorii care nu pronunţă niciodată cuvântul „moarte"

O veste bună, doamnă Bryant – cred că avem totul.

Evident, în această competiţie apare şi un paradox: ultimul bărbat sau ultima femeie care se apropie de marea linie de sosire nu mai are pe nimeni din grupa sa de vârstă pe care să-l învingă.

Autorul şi actorul de comedie Steven Wright i-a penalizat pe mâncătorii de cereale din generaţia Baby Boom cu remarca sa: „Mi-e milă de oamenii care nu beau sau nu iau droguri. Pentru că într-o zi se vor afla pe un pat de spital, pe moarte, şi nu vor avea nici cea mai vagă idee de ce.”

nămolul primordial curge mai departe

Din perspectiva evoluţiei continue a microbiologici, o durată de viaţă infinită este la fel de familiară ca o plimbare prin nămolul primordial. Moştenirea noastră genetică, precum şi celulele care produc ovulele şi sperma, toate îşi au originea în acest nămol şi încă purtăm cu noi acelaşi material celular primar din jurul nostru. Aşa că, în cel mai rău caz, microbiologii pot să spună că există anumite *părţi* din noi sortite nemuririi. Totul se reduce la faptul că avem capacitatea de-a ne reproduce materialul genetic la infinit, ceea ce, în mod evident, nu este acelaşi lucru cu a fi un organism singular complex, care trăieşte veşnic, dar e, până la urmă, un pas în direcţia bună.

Din perspectiva evoluţiei, oamenii par să fi dat greş în *modulîn* care ne reproducem: povestea cu bărbaţi/fe- mei, spermă/ovule. Organismele

unicelulare se reproduc prin diviziunea propriului corp, creând astfel două părţi identice din punct de vedere biologic. După această diviziune cu scop reproducător, se creează doi bebeluşi unicelulari. Celula originară nu mai este prin preajmă ca să îmbătrânească, aşa că putem spune că aceste specii au darul nemuririi biologice. Nu e o afacere proastă pentru o viaţă sexuală lipsită de pasiune, dar, din nou, organismele unicelulare nu pot să meargă nici la cursuri de tangou, nici la turnee de Scrabble. Cu toate acestea, esenţial rămâne faptul că, pe măsură ce sistemul nostru reproducător bisexual a evoluat, am fost privaţi de această formă primordială de nemurire. *Femeile — nu poţi trăi veşnic nici cu ele, nici fără ele.*

nemurirea doctorului

Există în prezent numeroase terapii ale vieţii veşnice, multe dintre ele bazate chiar pe modele teoretice solide, iar altele care trag speranţe din cercetări promiţătoare în plină desfăşurare.

Iată, de pildă, *terapia prin înlocuire cu celule stern,* o formă de medicină regenerativă care înlocuieşte componentele defecte sau moarte ale corpului cu componente generate din celule nediferenţiate (celule stern). Majoritatea celulelor îndeplinesc o funcţie specifică – să luăm doar celulele pielii sau ale creierului, ca exemple –, aşa că, odată ce şi-au preluat funcţia specifică (diferenţierea), nu mai pot fi modificate pentru a

îndeplini o altă funcţie, dar, de vreme ce celulele stern sunt nediferenţiate, ele se pot dezvolta practic în orice tip de celulă a corpului uman dacă sunt „programate" prin setul corect de instrucţiuni.

Terapia cu celule stern a avut deja succes în introducerea celulelor producătoare de sânge în pacienţii cu afecţiuni sangvine, dar există multe alte terapii cu înlocuirea celulelor în lucru, cum ar fi înlocuirea mă- duvei şi înlocuirea parţială a creierului. Pe masa de lucru avem o celulă „omnipotentă", care poate fi introdusă într-un corp pentru ca apoi să reconstruiască orice componentă afectată sau moartă a corpului, după cum este necesar, la momentul potrivit.

Pentru a ne face o idee despre cum poate să ducă acest lucru la nemurire, imaginaţi-vă un Chevrolet Bel Air din 1956 căruia, în decursul timpului, i-au fost înlocuite toate piesele, astfel că acum e exact ca atunci când era nou, doar că nu mai are în componenţă nimic din materialul original. Acum închipuiţi-vă că fiecare dintre voi e chiar acel Chevrolet Bel Air.

Te simţi bine, Daryl? Te simţi tu însuţi ? Măcar îţi pasă?

Evident, corpul îşi regenerează permanent propriile celule, însă doar până la un punct — moartea. Nu acelaşi lucru se poate spune însă despre omnipotenta inserţie – ea e veşnic la datorie.

pi astfel ajungem la *terapia cu telomerază,* o strategie pentru nemurire care urmăreşte să corecteze dorinţa de pe urmă întipărită în ADN-ul nostru. Oamenii de ştiinţă compară telomerii cu capetele de plastic ale şireturilor, pentru că împiedică deşirarea sau încurcarea capetelor cromozomilor – un scenariu care poate să bulverseze informaţiile genetice ale organismului şi să
ducă la cancer sau la moarte. Dar această funcţie are un dezavantaj major: ori de câte ori o celulă se divizează, telomerii se scurtează, iar când ajung să fie prea scurţi, celula e terminată. Aceasta e bomba cu ceas care se ascunde în fiecare cromozom din corpul nostru. Băieţii deştepţi de la compania de inginerie genetică Geron au găsit în asta un motiv ca să încerce să ne pună mai multe *telos*[††††††††††] în telomeri.

în 1997, oamenii de la Geron au descoperit o genă care codifică o proteină denumită telomerază, care dă înapoi „ceasul îmbătrânirii" la capetele cromozomilor. Până în prezent, ei au reuşit doar pe culturi de celule, un context în care şansele unei existenţe bogate şi variate sunt dramatic limitate. Bănuiala oamenilor de la Geron în această privinţă este că, pe viitor, terapia cu telomerază va stopa îmbătrânirea pe termen nelimitat, dar majoritatea oamenilor de ştiinţă nu cred că ea poate *inversa* îmbătrânirea. Reţineţi

†††††††††† Capete, în limba greacă (re. tr).

acest aspect, dacă aveţi şaptezeci şi cinci de ani, ca Malcolm:

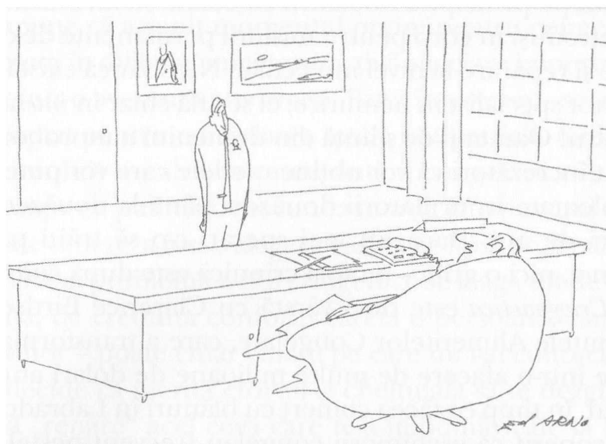
Malcolm făcea o plimbare când a văzut o broască în şanţ. Şi a tresărit când a auzit-o spunându-i:

— Bătrânelule, dac-o să mă săruţi, o să mă transform într-o prinţesă frumoasă. 0 să fiu a ta pe veci şi-o să facem dragoste nebuneşte în fiecare noapte.

Malcolm s-a aplecat, a luat broasca, a pus-o în buzunar şi şi-a continuat plimbarea.

Broasca i-a spus:

— Hei, cred că nu m-ai auzit. Ţi-am spus că dac-o să mă săruţi, o să mă transform într-o prinţesă frumoasă şi-o să facem dragoste nebuneşte în fiecare noapte.

„Nu eşti concediat, Harris.
Doar te congelez până se mai drege busuiocul. „

Malcolm i-a răspuns:

— Te-am auzit foarte bine, dar la vârsta mea mă mulţumesc cu o broască vorbitoare.

O altă strategie biotehnologică pentru prelungirea la infinit a vieţii este cunoscută şi sub pseudonimul de *nanorobotică* în era spaţială. Vorbim aici despre „dispozitive" cu o dimensiune care variază de la 0,1 la 10 mi- crometri, cam aceeaşi cu dimensiunea componentelor moleculare ale corpului omenesc. Nanoroboţii funcţionează pe principiul înlocuirii cu celule stern, adică pot fi introduşi în corp pentru misiuni permanente de căutare şi reparare la nivel molecular. Nu doar că există un doctor specialist în nemurire, el se află chiar în *interiorul* nostru! Oamenii de ştiinţă din domeniul nanoroboticii sunt încrezători că vor obţine modele care vor putea fi exploatate în următorii douăzeci până la douăzeci şi cinci de ani. Dacă nu mai speraţi c-o să trăiţi până atunci, nici o grijă – terapia crionică este după colţ.

Criogenetica este de-o vârstă cu Clarence Birdseye, Părintele Alimentelor Congelate, care a transformat o idee într-o afacere de multe milioane de dolari atunci când, în timp ce făcea comerţ cu blănuri în Labrador, a descoperit că eschimoşii congelau frecvent peştele şi carnea de ren pentru a o consuma ulterior. *Mmm, ce bun,* şi-a spus Clarence, gustând dintr-un delfin decongelat.

Bun, poate că Birdseye n-a inventat crionică, dar principiul descoperit de el se regăseşte în congelatoarele laboratoarelor din întreaga lume. Conservarea crionică este procesul de conservare

a celulelor sau chiar a unor ţesuturi întregi prin ră< ii ea lor la temperaturi de sub zero grade, la care întreaga activitate biologică, inclusiv reacţiile care pot duce la moartea celulelor, încetează complet.

În prezent, sperma, ovulele şi embrionii sunt cel mai des congelaţi pentru a fi utilizaţi mai târziu. Şi-atunci, de ce să nu congelăm întregul corp omenesc pentru folosinţă viitoare, de pildă, într-un moment când se va fi găsit leacul pentru bolile care ne ameninţau cândva existenţa?

Problemele de natură practică apar însă din faptul că modul cel mai bun de-a congela un corp pentru a fi readus mai apoi la viaţă este când corpul e în viaţă. Ne confruntăm aici cu o mare dilemă dacă în clipa când ni se spune că a venit momentul optim pentru congelare suntem în mijlocul unei tranzacţii financiare importante sau într-o aventură amoroasă. Până în prezent, cei care au optat pentru congelarea totală sau parţială (adică a creierului) au ales calea riscantă a congelării cât mai aproape cu putinţă de secunda morţii. Din punctul nostru de vedere, a fost o alegere bazată pe lipsa de credinţă.

O altă problemă a căii criogenice se leagă tot de credinţă, de credinţa conform căreia o persoană, cândva în viitor – poate chiar cineva pe care nu l-ai cunoscut –, va decide că merită efortul şi cheltuiala să te dezgheţe şi să „repare" acel ceva care te-a îmbolnăvit de la bun început. Cam

care ar putea să fie motivele acestei persoane? Poate c-o să reuşiţi să vă puneţi avocaţii la treabă ca să redacteze un contract care să-i impună acestui „dezgheţător" să deschidă uşa congelatorului, dar, oricum am lua-o, nu pare un lucru foarte sigur. Oamenii dezgheţaţi nu mai sunt ce-au fost, asta ca să ştii.

Un tip îşi cumpără un papagal vorbitor foarte scump, cu un vocabular foarte bogat. Pasărea îi citează din Shakespeare şi Dylan Thomas tot drumul până acasă, dar, de îndată ce intră pe uşă, începe o tiradă de cuvinte murdare: „Cretinule! Căcatul ăsta îl numeşti tu casă?" Şi pasărea o ţine aşa, înjurând ca un birjar. Ori de câte ori bărbatul îi spune să se oprească, ea continuă şi mai abitir. într-un final, tipul decide să ia măsuri şi spune:

— Gata, la frigider cu tine până când înveţi să vorbeşti frumos.

Apucă papagalul şi-lîndeasăîn frigider. După câteva minute de scandal, papagalul tace brusc şi tipul nostru deschide uşa frigiderului.

Papagalul sare drept pe umărul omului.

— îmi pare rău, stăpâne, te rog să mă ierţi, se tânguieşte el. Apropo, puiul cu ce ţi-a greşit?

intrarea în şomaj a doamnei cu coasa şi alte considerente

Printre întrebările raţionale ridicate de posibilitatea nemuririi pe pământ se numără considerentele morale ale Eticii Mediului, o recentă subdiviziune a Eticii Aplicate – rezumabilă în formula *Unde naiba o să-i înghesuim pe toţi*

aceşti nemuritori? Intr-o lume stresată deja de epuizarea resurselor disponibile ale unei populaţii tot mai numeroase, ce vom face atunci când stabilizatorul nostru demografic tradiţional – Doamna cu Coasa – îşi va pune în cui obiectul muncii?

Soluţia evidentă este să tăiem de la celălalt capăt – adică să reducem sau chiar să încetăm producţia de corpuri noi pentru a oferi spaţiu vital corpurilor vechi.

Cel mai mare satirist politic de limbă engleză,Jo- nathan Swift, şi-a prezentat versiunea discutabilă a acestei soluţii pentru suprapopulare într-un celebru eseu publicat în anul 1792. *O propunere modestă: pentru a împiedica transformarea copiilor din familiile irlandeze sărace într-o povară pentru părinţi sau ţară şi pentru a-i face utili întregii lumi.* În proza lui, autorul propune ca Irlanda să-şi învingă nenorocul economic cu care se confruntă prin vânzarea copiilor din familiile sărace ca hranăpen- tru bogaţi. Este şi acesta un mod de a pune problema.

lu^ajsmulReformat atacă soluţia nemuririi Iară reproducere într-o maniera mai serioasă, într-o meditaţie prezentată în timpul slujbei de Yom Kippur (Ziua Ispăşirii):

Dac-ar fi să vină un mesager care să ne ofere eradicarea morţii, dar cu o anumită condiţie inseparabilă, şi anume ca naşterea să înceteze; dacă generaţiei existente i s-ar oferi şansa să trăiască la nesfârşit, dar înţelegând că nu va mai

exista niciodată un copil sau un tânăr, sau o primă dragoste, sau oameni noi cu speranţe noi, idei noi, împliniri noi; noi înşine pentru totdeauna, şi niciodată alţii – răspunsul la această dilemă ar mai fi oare supus dubiului?

Evident, chiar dacă perspectiva nemuririi biologice ar fi cu adevărat realistă, probabilitatea ca ea să fie disponibilă pentru toţi e complet neverosimilă. O mare parte a populaţiei planetei nu-şi permite servicii medicale primare sau nu are acces la ele, aşa că posibilitatea ca nanoroboţii care caută şi vindecă să fie la dispoziţia oricui are nevoie de ei e o idee cel puţin naivă. Probabilitatea e însă mult mai mare pentru unii oameni buni ca Warren Buffet, Bill Gates şi Tiger Woods, care îşi permit un hobby scump, cum ar fi Viaţa Veşnică.

Pare extrem de nedrept, pentru că aşa şi este, evident. Sintagma „cel mai puternic supravieţuieşte" capătă astfel un înţeles complet nou – supravieţuirea *veşnică a* celui mai puternic.

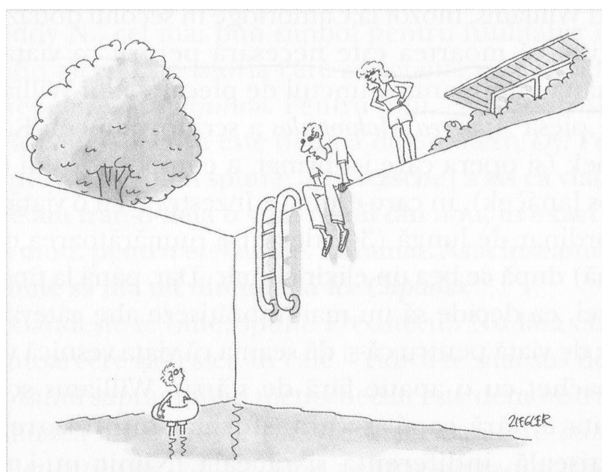
tot nebuni după atâtea ere‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Pe linia subţire care separă fenomenologia de psihologie se află întrebările despre modul în care ne va schimba nemurirea biologică experienţa vieţii omeneşti. Oare asta am cerut?

Să ne imaginăm situaţia în care avem nanoroboţi care repară de zor părţile deteriorate ale trupurilor noastre muritoare, pentru ca boala

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ În original, *Stili Crazy After AU These Eons,* aluzie la hitul *Stili Crazy After AII These Years* al lui Simon & Garfunkcl *(n. tr).*

şi uzura normală să nu mai conducă la Somnul de Veci. Totuşi, harnicii roboţei au şi ei limitele lor, aşa că nu ne pot veni în ajutor dacă suntem striviţi de asfalt sub un pian care a căzut de pe o clădire sau dacă vrem să le imităm pe Thelma şi Louise în saltul final în Marele Canion. Acum, singura modalitate în care putem să murim este într-o astfel de catastrofă. Cum ne va afecta acest lucru starea de spirit? Problema nu se mai pune dacă murim acum sau mai târziu, *ci dacă vom muri sau nu.* Se poate spune că miza este mai mare – *mult mai mare,* acum. în noul context, nu vom fi tentaţi să trăim vieţi lipsite de orice risc – să spunem, sechestraţi într-o cutie anti- bombă îngropată în pământ?

,Mai bine să-ţi fie rău decât să-ţi pară rău, fiule.

ajunge!

Problema *ennui-ului* – termenul găsit de curentul existenţialist francez pentru a sugera plictiseala maximă de viaţă, însoţită de numeroase ridicări din umeri şi oftaturi – atinge o nouă dimensiune din perspectiva vieţii veşnice în vechea şi neschimbata cafenea din Saint-Germain-des-Pres. în lucrarea sa „Cazul Makro- pulos: reflecţii asupra plictiselii de nemurire", Sir Bernard Williams, filozofia Cambridge în secolul douăzeci, susţine că moartea este necesară penţiu ca viata să rămână interesanta. Punctul de plecare a lui Williams este piesa *AfacerecTMakropulos* a scriitorului ceh Karel Capek (şi opera care i-a urmat, a compozitorului ceh Leos Janâcek), în care eroina e înzestrată cu o viaţă extraordinar de lungă (342 de ani şi numărătoarea continuă) după ce bea un elixir chimic. Dar, până la finalul piesei, ea decide să nu mai îmbrăţişeze alte câteva secole de viaţă pentru că-şi dă seama că viaţa veşnică vine la pachet cu o apatie fără de sfârşit. Williams scrie: „Viaţa ei fără capăt s-a transformat într-o stare de plictiseală, indiferenţă şi răceală. Nimic nu-i mai produce bucurie."

Cum vine asta? Williams consideră că odată ce o persoană a trăit un anumit număr de ani (se pare că acest număr diferă de la o persoană la alta), ea devine incapabilă să mai trăiască experienţe noi –

atitudinea de tip „le-am făcut pe toate". *Ip.so fado,* ea ajunge să se plictisească la culme. Viaţa bună, continuă Williams, este cea care se încheie înainte să se instaleze, inevitabil, repetiţia şi plictiseala.

Bineînţeles, există oameni, cum ar fi comicul Emo Phillips, care susţin că aprecierea repetărilor infinite e doar un gust dobândit:

t /

y „Am primit de la un prieten un disc cu Philip Glass. L-am ascultat timp de cinci ore înainte să-mi dau seama că era zgâriat."

Filozoful german din secolul al nouăsprezecelea Friedrich Nietzsche a ridicat problema plictiselii la un nou nivel cu noţiunea sa de Eternă Reîntoarcere. După Freddy N., cel mai bun simbol pentru futilitatea unui destin etern este istoria care se repetă, şi se repetă, şi se repetă... *ad infinitum.* Pentru unii, ca Woody Ailen, această perspectivă este demnă de un etern *Oy!* Profesorul Woody Ailen spune: **„[Nietzsche] a zis că viaţa pe care am trăit-o deja o vom retrăi din nou, în exact acelaşi mod, pentru eternitate. Minunat. Asta înseamnă că trebuie să mă uit din nou la *Ice Capades.”***

Gândeşte-te bine, spune Fredsterul. Nu lăsa eterna reîntoarcere să-ţi stea în cale – ridică-te mai sus de ea! Eroismul supraomului nietzscheean este demonstrat de abilitatea lui de a-şi afirma dorinţa de putere *în ciuda* acelei futilităţi. Foarte

bine pentru supraom! Dar cu oamenii obişnuiţi cum rămâne, cum rămâne cu Lois Lane şi cu Jimmy Olsen, ca să nu mai vorbim de tine, Daryl, şi de noi? Pentru noi, Eterna Reîntoarcere sună mai degrabă ca *Ziua cârtiţei* şi ca acel schimb profund de replici care a dat fiori pe şira spinării multor cinefili:

Personajul lui Bill Murray:

— Ce-ai face dacă fiecare zi ar fi la fel şi nimic din ce-ai face n-ar conta?

Prietenul nou din bar:

— Cu asta ai spus totul despre mine.

să ne amintim acea zi de septembrie[§§§§§§§§§§§]

Pelicula japoneză *După viaţă* (1998) transpune ideea Eternei Reîntoarceri a lui Nietzsche într- un roman şi-i dă o interpretare absolut inedită: clienţii proaspăt decedaţi ajung într-o clădire de birouri unde lucrătorii sociali îi informează că au la dispoziţie trei zile ca să-şi aleagă cea mai dragă amintire. Odată aleasă amintirea, ea va deveni *singura* experienţă pe care fiecare nou sosit o va trăi pentru eternitate. *Asta zic şi eu decizie cu implicaţii majore pe viitor!*

Decorul pare inspirat de Hollywood, dar în mâinile regizorului Hirokazu Koreeda el devine o explorare profundă – ca să nu devenim excesiv de

---

§§§§§§§§§§§ Primele versuri ale unui cântec interpretat de Harry Belafonte *(n. tr.).*

subtili – a *sensului vieţii.*

Ce ar trebui să aleg: experienţa cea mai emblematică a vieţii mele? Pe cea mai dramatică, pe cea mai intensă? (Mulţi dintre oamenii în vârstă încep prin a alege cea mai fierbinţi' experienţă sexuală, dar, după ce mai reflectează, decid că un orgasm etern nu prea admite nuanţările.)

în film, o fetiţă vrea să retrăiască o zi petrecută la Disneyland, dar se răzgândeşte imediat după ce asistentul social o informează politicos că în anul respectiv alte treizeci de persoane au ales acelaşi lucru; un bătrânel chinuit alege adierea de vânt simţită în călătoria cu tramvaiul cu o zi înainte de vacanţa de vară; o bătrână alege amintirea cu ea însăşi dansând într-o rochie roşie pentru prietenii fratelui ei mai mare. Oricât de banale ar părea deciziile lor finale, deliberările care le precedă sunt foarte emoţionante.

e timpul pentru ceva total diferit

Oricât de grea ar fi starea de *ennui,* nu suntem încă pregătiţi să renunţăm la perspectiva unui număr infinit de experienţe, indiferent cât de repetitive ar deveni ele. Tot sună mult mai bine decât încetarea permanentă a *tuturor* experienţelor.

Pentru o soluţie radicală a acestei dorinţe eterne cu privire la multitudinea de experienţe, apelăm la plurivalentul vienezo-australian Manfred Clynes, cunoscut pentru că a trăit mai multe vieţi

într-una singură: el şi-a lăsat amprenta ca neurofiziolog, inventator şi pianist de concert. Aşadar, să-i încredinţăm lui Manfred sarcina de-a veni cu o strategie de prelungire la nesfârşit a vieţii, fără a-i cronometra durata.

Clynes propune prelungirea vieţii, dar nu adău-gând secţiuni la finalul ei, ci prin accelerarea propriei *conştiinţe a timpului,* astfel încât fiecare secundă să fie formată din mai multe „momente". Computerele, ne spune el, au un anumit „ritm” pe baza căruia prelucrează informaţiile, iar acel ritm, în teorie, poate fi accelerat la nesfârşit, pentru ca într-o bună zi şi noi, oamenii, să putem să ne folosim de

o conştiinţă a dilatării timpului, o corecţie acceleratoare, folosindu-se nanotehnologia sau picotehnologia; gândirea ar putea deveni de zece mii de ori mai rapidă decât suntem obişnuiţi în prezent. Ce se va întâmpla atunci? Un an va dura zece mii de ani. Anotimpurile nu se vor schimba timp de două mii cinci sute de ani. îmbătrânirea, aşa cum o cunoaştem noi, va fi eliminată.[************]

Asta ne face să ne întrebăm cum va fi *experienţa* unei vieţi trăite pe baza vitezei. Va fi oare la fel ca a tipului care a urmat un curs de citire rapidă şi a conchis: **„Am citit integral**

************ Manfred Clynes, „Time Consciousness în a Very Long Life", în *The Scientific Conquest ofDeath* (Libros en Red, Buenos Aires, 2004).

Moby Dick **în douăzeci de minute! Este despre o balenă!”?**

Sau senzaţiile pe care ni le dă citirea cărţii se vor accentua şi ele, domnule doctor C.? Şi cam ce va însemna asta?

A, Daryl, asta este soţia ta'? Da, doamnă Frumkin, aveţi o întrebare?

Cum va afecta conştiinţa accelerată a timpului preludiul?

Hm. Poate că dumneavoastră şi Daryl ar trebui săpurtaţi această discuţie în particular.

între timp, să revin la viaţa plină de evenimente a lui Manfred. Unde se găseşte *sensul*\|\| acest peisaj?

în piesa de zece minute *Timpul zboară* a lui David Ives, Horace şi May, două efemeride, se îndrăgostesc nebuneşte la prima vedere. *ţ„M-am născut abia de dimineaţă. „ „Şi eu la fel. „)* La prima lor întâlnire, sunt martorele unui spectacol al naturii şi descoperă că nu vor trăi decât o singură zi: viaţa lor era deja la jumătate! După câteva momente de confuzie şi panică, efemeridele decid să profite la maximum de ceea ce le-a rămas şi să zboare la Paris, pentru câteva momente boeme şi un final fericit.

Horace şi May au reuşit să găsească un sens în foarte scurtele lor vieţi, în ciuda faptului că – sau tocmai *pentru că* – i-au conştientizat finalul. Ar fi fost vieţile lor mai bogate în experienţe cu ajutorul

vieţii în mare viteză? Cum ar fi fost să fie şi la Londra, şi la Paris în acelaşi timp? Sau la Londra, la Paris şi la Rio? în regulă, ultima ofertă, pune şi Vegasul pe listă şi să sperăm că mai sunt bilete la concertul lui Celine Dion.

Sau să luăm, spre exemplu, un călugăr budist care-şi petrece nouăzeci la sută din timpul în care nu doarme stând în poziţia lotus şi golindu-şi mintea de orice gânduri, cu excepţia unuia singur: comunicarea cu Cosmosul ca întreg. Bietul om nu pare să se bucure de prea multă diversitate. Dar înseamnă asta că are o viaţă lipsită de sens?

Clynes ridică nici mai mult, nici mai puţin decât problema fenomenologică perenă a relativităţii timpului trăit. Dacă un minut din viaţa unui om (sau a unei broaşte ţestoase) este o lună din viaţa altui om (sau a altei broaşte ţestoase), atunci cine trăieşte o viaţă mai bogată în experienţe?

Câteva broaşte ţestoase se strâng la iarbă verde. După zece zile de drum, ele şi-au dat seama că au uitat desfăcătorul de sticle, aşa că o trimit pe cea mai mică dintre ele înapoi să-l aducă. Aceasta spune:

— Nu mă duc. De îndată ce-o să plec, o să mâncaţi toate sendvişurile.

Celelalte broaşte îi promit că nu vor face asta, aşa că bros- I cuţa se aşterne la drum. Trec zece zile, trec douăzeci, treizeci ' / de zile. într-un târziu, li se face atât de foame, încât decid totuşi să mănânce sendvişurile. De

îndată ce iau prima muşcătură, apare şi broscuţa din spatele unei stânci şi le spune:

— Vedeţi, de-aia nu m-am dus!

să vină clonele!

Dacă viaţa în viteză pare că necesită prea multă manoperă, luaţi în considerare cea mai sexy – chit că asexuală – tehnică de nemurire prin ne-murire: *do- naţi-vă.* De fapt, nu doar asta, ci clonaţi-vă în varianta tânără, iar apoi, pe măsură ce îmbătrâniţi, faceţi acest lucru încă o dată, şi încă o dată, *ad infinitum.*

Dintre toate schemele biotehnice pentru crearea nemuririi umane, donarea nu numai că pare perfect posibilă în viitorul apropiat, ci se pi ca poate să se fi petrecut deja, deşi nimeni nu vorbeşte despre asta. (Pentru că e împotriva legii.) Cu siguranţă că această tehnică, denumită transfer nuclear de celule somatice, ne-a dat-o deja pe oiţa Dolly. (Zvonurile conform cărora Dolly mormăie în blană că „Fiecare zi mi se pare la fel de naşpa” sunt fără temei.)

Iată cum funcţionează donarea: citoplasmă (materialul dintre membranele nucleului şi cele ale celulei) este îndepărtată din celula ou a donatorului; apoi o altă celulă cu materialul genetic care urmează a fi donat este combinată în celula ou originală. *Voilă!* — o copie identică a originalului a fost pusă la cuptor!

Unul dintre motivele pentru care suntem siguri că e posibilă donarea umană se regăseşte adeseori în natură: naşterea gemenilor identici. Gemenii identici apar când un singur ovul fertilizat se împarte în două mase celulare şi dâ naştere la două persoane cu un ADN identic. Ele pot fi confundate doar cu gemenii fraterni (două ovule distincte, care sunt fertilizate separat, dar când vine sorocul, ies din acelaşi uter în acelaşi moment), însă numai de oameni ca Merle Haggard, care, întrebată fiind dacă nepoţii ei gemeni surrt identici, a răspuns: **„Unul este identic, dar celălalt nu seamănă cu nimeni."**

bancuri care nu merită donate

Clonarea umană a generat cam la fel de multe glume proaste – mai ales despre asemănările dintre donare şi practicile de reproducere ale ţăranoilor – ca sexul cu extratereştri. Dar un sâmbure de adevăr se regăseşte în tot ce auzim: Clonarea oamenilor se află pe lista temerilor „ştiinţifice" ale multor persoane, alături de con-

trolul comportamentului, ingineria genetică, transplantul de cap, poezia cibernetică şi creşterea nelimitată a florilor de plastic.[††††††††††††]

Dar poate donarea să creeze o replică perfectă a originalului? Dacă întrebăm un geamăn identic, el nu va considera niciodată că e aceeaşi persoană ca perechea lui cu exact acelaşi ADN pentru simplul motiv că experienţele lor sunt diferite. Modul în care a fost influenţată dezvoltarea personalităţii fiecăruia este diferit, amintirile şi punctele de referinţă diferă, relaţiile pe care le-au stabilit sunt distincte, sensurile pe care le-au dat lucrurilor nu sunt aceleaşi. în psihologia dezvoltării, acest lucru oferă un model experimental fascinant pentru investigarea vechii enigme moştenit *versus* dobândit, ca şi în cazul cuplului de psihologi ai dezvoltării care au avut gemeni: pe unul l-au numitJohn, iar pe celălalt Control.

Şi-atunci, cât de identici vor ajunge să fie doi gemeni identici? Nu foarte mult. Cu siguranţă nu chiar atât de mult încât, într-o situaţie critică, un observator extern să nu mai poată să-i deosebească.

Reggie se însoară cu o fată care are o soră geamănă identică. După mai puţin de-un an, el intentează divorţ.

—■ Bun, zice judecătorul, spuneţi, vă rog, instanţei

---

†††††††††††† Lewis Thomas, „On Cloning a IIuman Being”, *The Me- dusa and the Snail: More Notes of a Biology Watcher* (Penguin, New York, 1995), p. 52.

de ce doriţi să divorţaţi.

— Ei bine, onorată instanţă, începe Reggie, uneori cumnata mea vine să ne viziteze şi pentru că ea şi soţia mea seamănă atât de bine, uneori ajung să fac dragoste cu ea din greşeală.

— Cu siguranţă trebuie să existe unele diferenţe între ele, spune judecătorul.

— Fără doar şi poate că există o diferenţă, tocmai de-asta vreau să divorţez, răspunde bărbatul.

Pentru scopul nostru, o importanţă şi mai mare o au diferenţele dintre doi gemeni identici la nivelul experienţelor.

Doi bărbaţi stau unul lângă altulîntr-un local din Boston. După o vreme, unul dintre ei se uită către celălalt şi spune: „Te ascult şi nu mă pot abţine să mă gândesc că eşti din Irlanda." Celălalt răspunde mândru: „Da, de acolo sunt!" Primul bărbat continuă: „Şi eu! Şi cam de unde din Irlanda?" Celălalt bărbat răspunde: „Sunt din Dublin, de-acolo sunt." Primul bărbat continuă: „Să vezi şi să nu crezi, şi eu! Şi pe ce stradă ai trăit în Dublin?" Celălalt bărbat răspunde: „Am locuit într-o zonă minunată, pe strada McCleary, în partea veche a oraşului." Celălalt spune: „Ce coincidenţă şi ce mică e lumea, la fel şi eu! Şi la ce şcoală ai fost?" Al doilea bărbat răspunde: „La St. Mary's." Primul bărbat devine din ce în ce mai entuziast şi adaugă: „Şi eu tot acolo. Şi spune-mi, în ce an ai absolvit?" Celălalt bărbat răspunde: „Ei bine, am terminat şcoala în 1964." Primul bărbat exclamă: „Se pare că Dumnezeu ne zâmbeşte astăzi! Nu-

mi vine să cred ce norocoşi suntem că ne-am întâlnit astă-seară în acelaşi bar. îţi vine să crezi că şi eu am absolvit tot la St. Mary's şi tot în 1964?" în acest timp, un alt bărbat intră în bar, se aşază şi comandă o bere. Barmanul se îndepărtează, clătinând sceptic din cap. „0 să fie o seară lungă. Gemenii Murphy s-au îmbătat iar."

Aşa că, dacă te donezi în speranţa de-a atinge nemurirea biologică, ce faci cu copia care are o identitate proprie? Cum faci dona să fie „tu", când de fapt ea spune „eu"?

Foarte simplu, vor răspunde susţinătorii nemuririi prin donare, descarcă tot conţinutul sistemului tău nervos – amintiri, sensibilităţi, concurentul preferat de la *American Idol,* întregul pachet cu „eul" tău – în echipamentul neural al clonei, pe hard-disk-ul ei. Astfel, ea va răspunde la numele tău, va râde la glumele care-ţi plac, va vota cu subţirelul cu voce piţigăiată de la *American Idol* şi va face dragoste pătimaşă cu soţia ta, Gladys.

lată-te, aşadar, faţă în faţă cu dona ta perfectă, care are întregul tău sistem nervos descărcat în propriul ei sistem nervos. Intreab-o ce simte despre sexul în poziţia misionarului şi-ţi va da acelaşi răspuns nuanţat pe care l-ai da şi tu. Gâdil-o într-un loc anume, chiar în spatele lobului urechii, şi va chicoti la fel ca şi cum ai fi făcut tu gâdilat în acelaşi loc. Intreab-o dacă crede în Dumnezeu şi, din nou, va da acelaşi răspuns identic şi fără echivoc pe care l-ai da şi tu. Poţi

chiar s-o întrebi cine e şi va spune „Of! Eu sunt Daryl Frumkin! *Tu* cine naiba eşti?**

Eufemistic spus, dona ta are o grămadă de lucruri în comun cu tine – aceleaşi reflexe, opinii, cunoştinţe şi amintiri. De fapt, n-ar fi deloc exagerat să spunem că are aceeaşi aplicaţie software ca line şi că-şi aminteşte aceleaşi lucruri. Atunci de ce acest dubiu că n-ar fi una şi aceeaşi persoană cu tine, Daryl Frumkin, originalul?

Totul se leagă de ceea ce numim „sine** – un fenomen pe care-l percepem ca Iii ud diferit de „mintea[1]* noastră sau chiar de „sufletul** nostru. Şi indiferent de nenumăratele forme de nemurire la care tânjim, totul se va reduce mereu la această entitate pe care-o numim „sine" şi pe care vrem s-o conservăm pentru eternitate. Peste toate, ăsta ar fi lucrul de care nu vrem să ne despărţim niciodată.

Dar ce este, până la urmă, acest „sine"?

Cândva în secolul al şaptesprezecelea, Rene Des- cartes a deschis o uşă către această întrebare atunci când a încercat să pună la îndoială realitatea tuturor lucrurilor. În lucrarea sa *Meditaţii asupra primei filozofii,* el a mers atât de departe, încât şi-a imaginat un demon malefic care „implantează" o altă realitate în minţile noastre, fără să ne dăm seama, pentru a ne zăpăci. Descartes avansase binişor în experimentul lui de „contestare" când şi-a dat seama că nu putea să-şi

pună la îndoială propriile dubii. Formula sa din momentul respectiv a rămas celebră: „Gândesc, deci exist", adică „Mă îndoiesc, deci nu pot să-mi pun la îndoială propria existenţă (de om care se îndoieşte)".

Pe repede înainte, avansăm către secolul al nouăsprezecelea şi începutul secolului douăzeci, când filozoful german Edmund Husserl a remarcat că Descartes dezvăluise o întreagă nouă dimensiune a înţelegerii experienţei umane, observând că trebuia să existe o experienţă a unui „eu însumi" pentru ca toate celelalte experienţe ale mele să fie resimţite ca fiind „ale mele". Aşa că Ed a început să-şi analizeze propria experienţă a sinelui pentru a vedea ce mai putea să afle din asta.

El a constatat, printre altele, că acest sine nu se poate experimenta doar stând, ca o felie de pizza lăsată pe masă până a doua zi. Experienţa sinelui se face prin corelarea experienţelor personale cu ale celorlalţi şi dându-li-se coerenţă şi sens. Şinele este „punctul de perspectivă" care organizează propriile experienţe. Trăim timpul, de exemplu, ca pe „prezentul trăit". Ca experienţă, timpul nu mai rămâne aceeaşi linie dreaptă care uneşte momente individuale sau o cursă a momentului prezent. Prezentul nostru este întotdeauna împletit cu amintirile noastre din trecut şi cu modul în care anticipăm viitorul. Trăim

şinele ca pe o senzaţie continuă în timp.

teleportează-mă, domnule doctor einstein Teleportarea, cel mai incitant proiect din fizica momentului, a demonstrat deja că repoziţiona- rea instantanee a obiectelor sau a particulelor elementare din punctul A în punctul B e posibilă fără ca aceste elemente să se fi deplasat vreodată prin spaţiu. Până acum, teleportarea „exactă" a fost realizată doar cu atomi şi fotoni. Teleportarea exactă pare a fi un soi de operaţiune *cui and paste-,* tăiem un foton de la acest, capăt şi-l lipim altundeva.

Ce-i asta, Daryl? Spui că textul pe care l-ai tăiat din calculatorul tău nu-i acelaşi text, cu aceleaşi semne grafice, cu cel care apare când faci clic pe „lipire”? Că doar arată la fel?

Ei bine, s-ar putea să ai dreptate. Dar ia în considerare următorul lucru: nici unul dintre „textele" de pe calculatorul tău nu e real până la urmă. Sunt, de fapt, doar traduceri ale cifrelor zero şi unu (care se activează sau se dezactivează) în circuitele computerului. Dar ce-ar însemna să spunem că zerourile şi cifrele de unu de la final nu sunt aceleaşi cu zerourile şi cifrele de unu din apropierea finalului? Zerourile şi cifrele de unu nu există deloc în spaţiu nu m— formă materială!!! Dac-ai văzut un zero şi un unu, le-ai văzut pe toate! Destul de înşelător, nu-i aşa? În orice caz,

am redus Ia zero noţiunea de teleportare „inexactă".

Teleportarea inexactă codifică informaţiile despre un obiect şi-l „aruncă" dintr-o parte în alta; atunci, folosind informaţiile teleportate ca schiţă de asamblare, obiectul este reconstruit perfect în punctul de destinaţie. Este, mai mult sau mai puţin, ceea ce se întâmplă cu „tăierea şi lipirea". Teleportarea inexactă pare să depindă de o proprietate a particulelor atomice denumită *entanglement,* prin care particulele care sunt departe una de cealaltă devin, uneori, „înfrăţite" pe cale naturală, proprietăţile uneia afectând proprietăţile celeilalte. După cum spunea un fizician: „Gâdili o particulă atomică şi începe să râdă cealaltă." De foarte mare ajutor ne-a fost Einstein, care a descris această proprietate ca pe o „ciudăţenie la distanţă". Mulţumim pentru lămurire, Al.

E inutil de spus cât de mult se dezbate subiectul teleportării umane în comunitatea fizicienilor, cea mai promiţătoare cale fiind cea a teleportării inexacte. Cu alte cuvinte, *clonarea la distanţă.*

A, am spus cumva că obiectul original, adică tu, Daryl Frumkin din Bayonne, NewJersey, este nimicit în proces? Nu-ţi face griji, cel teleportat, Daryl Frumkin din Craterul Gusev depeMarte, se simte foarte bine, mulţumesc de întrebare.

Şi astfel revenim la ideea lui Husserl. El şi alţi fenomenologi au susţinut că nu trăim experienţa mediului doar ca pe o înregistrare a minţii noastre, ca şi cum ar fi un film (sau, în prezent, un ecran de calculator). Fenomenologii afirmau că astfel era omis un pas esenţial. O parte integrantă a tuturor experienţelor noastre este că le trăim ca „parte din ele”, prin prisma aşa-numitului „eu fenomenologic" (sau, cum spun cei mai mulţi dintre noi, „eu"). Trăim permanent experienţa acestui „eu" care este punctul central al tuturor celorlalte experienţe, punctul în care se intersectează toate percepţiile, gândurile, sensurile şi intenţiile noastre.

Din perspectiva noastră, Husserl şi adepţii săi au identificat foarte bine ceea ce sperăm cu toţii că are o viaţă dincolo de mormânt. Eul! O nemurire care nu reuşeşte să asigure continuitatea „eului" conştient nu ne interesează.

ne cramponăm de eu

Fapt interesant, Husserl reia o idee pe care liderul spiritual indian Gautama, fondatorul budismului, a promovat-o în secolul alliaselea î.Gh. Gautama s-a gândit că ne construim experienţa eului cer- nând şi alegând dintre cele „cinci agregate". Aceste agregate sau *skandha* reprezintă modul în care ne percepem forma fizică, senzaţiile, gândurile, obiceiurile şi conştiinţa lucrurilor. Dintre acestea, ţesem un eu

şi prin acest eu interacţio- năm cu ce a rămas – cu lumea. Nu e deci de mirare că, după Gautama, ambele erau iluzorii.

Revenind la Daryl Frumkin, clona. Are acest Daryl un „eu fenomenologic"? Are el continuitatea conştiinţei? Dacă ne-am dizolva în propriile noastre experienţe fără nici o perspectivă centrală de organizare, pe cine am găsi de fapt? Cine este cel care-a supravieţuit? Descărcarea propriei personalităţi într-o clonă ne conservă oare conştiinţa de care vom avea nevoie pentru a trăi *experienţa* nemuririi? (Şi dacă tot nu putem simţi că suntem nemuritori, de ce să mai trecem prin toate aceste chinuri?)

Dar cine ştie, poate că vom reuşi să descărcăm şi eul fenomenologic în acelaşi timp, Daryl. Crezi cumva că acest eu vei fi tu, aşa stând lucrurile? Şi, mai important, ar crede clona ta că e Daryl? Şi dacă da, cine va crede că eşti *tu?*

în ceea ce ne priveşte, le-am cerut clonelor noastre să-ţi comunice răspunsul după descărcare. Şi totuşi, ce încredere poţi să ai în două clone care pretind că sunt noi?

eu, cu mine şi ipod-ul

Dacă e să ducem planul descărcării neurale la ultimul nivel, ajungem la nemurirea cibernetică. Oamenii care propun acest plan arată imediat că de fapt corpurile umane sunt făcute dintr-un material şubred, care este permanent supus uzurii, ca să nu mai spunem că se pot deteriora din cauza

pianelor care cad de pe clădiri. Şi-atunci, de ce n-am ambala întregul „eu” în cipuri de calculator unde poate să continue să „trăiască‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡1 şi să se implice (cibernetic) în noi şi noi experienţe? Această abordare dă un nou sens expresiei „aşchia nu sare departe de trunchi§§§§§§§§§§§§.

Dacă existenţa doar sub formă de „minte „ ne sună cunoscut, acest lucru se datorează, probabil, episcopului George Berkeley, un eminent teoretician al empirismului, din secolul al optsprezecelea, care a lansat o idee similară în era premergătoare cipurilor de calculator, făcând următoarea afirmaţie devenită celebră: *Esse estpercipi* („A fi înseamnă a fi perceput*************). Episcopul B. spunea de fapt că nu există „lucruri** *substanţiale,* ci doar percepţiile noastre, pe care le *numim* „lucruri**. La prima vedere, se pare că avem de-a face cu un univers solipsistic, pentru că nu putem fi absolut siguri decât cu privire la ceea ce se află în mintea noastră. Evident, ne putem întreba de unde ne provin informaţiile senzoriale, dacă nu din „obiecte**, dar episcopul a avut un răspuns concis: Dumnezeu ne trimite date senzoriale tot timpul de Sus. E un fel de spam

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Joc de cuvinte intraductibil: *chip off the old block* (aşchia

§§§§§§§§§§§§1. Michael Treder, „Upsetting the Natural Order”, în *ibid.*

*************nu sare departe de trunchi) şi *computer chips* (cipuri de cal

cosmic. Nu trebuie decât să înlocuim „Dumnezeu** cu „inginerul software care a programat creierele noastre electronice să recepţioneze şi să prelucreze date mereu noi şi active** şi teoria lui Berkeley rămâne valabilă.

Adeptul nemuririi cibernetice Michael Treder sugerează **„realizarea unei copii digitale a creierului nostru şi descărcarea tuturor informaţiilor într-un robot. Această metodă are avantajul de-a fi capabilă să păstreze o copie de siguranţă a personalităţii noastre, ca poliţă de asigurare împotriva posibilităţii improbabile ca un lucru catastrofal să distrugă corpul robotului. Cu asta am deveni cu adevărat nemuritori, de vreme ce vom putea să stocăm copii ale noastre în locuri din întregul sistem solar, din galaxie sau chiar dincolo de ea” .**

Nu vrem să stricăm cheful nimănui, dar avem o întrebare fdozofică la care vrem răspuns înainte de descărcare. Filozoful britanic C.D. Broad din secolul douăzeci arată că a avea conştiinţa unui lucru nu este acelaşi lucru cu suma tuturor informaţiilor noastre despre proprietăţile fizice ale acelui lucru. Elementul suplimentar al experienţei se leagă de formula „cum e de fapt”. Putem să ştim tot ce se poate şti despre proprietăţile fizice ale berii şi despre interacţiunile ei cu restul, inclusiv cu papilele noastre gustative, dar tot n-am şti ce gust are berea. Tot n-am şti cum este să

guşti o bere. Barmanul din localul nostru preferat ar fi putut, probabil, să ne spună acelaşi lucru, aşa că C.D. a avut nevoie de un înlocuitor în limba latină pentru „cum e de fapt”, ca să confere observaţiei sale o formă mai pretenţioasă, aşa că le-a numit *qualia.*

Să presupunem că am programat doi roboţi, Dusty şi Lily, să facă sex. Vă invit să tragem cu urechea şi să auzim ce au să-şi spună.

DUSTY: A fost bine pentru tine, Lily?

LILY: O, Doamne, da, Dusty. A fost minunat. E întotdeauna minunat, Dusty.

DUSTY: Aăă... Ştiu că poate ai avut şi alte relaţii, Buze Dulci, şi că-i o prostie să aduc vorba de asta, dar sper că relaţia noastră, prin comparaţie, iese bine, nu? La evaluare, vreau să zic.

LILY: Bineînţeles, dragule. N-am cunoscut o dragoste ca a noastră.

DUSTY: Aşa îmi iese şi mine din calcule. Dar ce *simţi* despre asta, Faţă de înger?

LILY: Mă port atipic, Dusty. Mi-am blocat celălalt software.

DUSTY: Da, da, înţeleg, pisicuţa mea. Dar ce e nebunia asta numită dragoste? Poţi să-i dai un nume? Poţi să-mi spui ce simţi chiar în momentul asta?

LILY: Poţi să reformulezi întrebarea? Nu-mi ies operaţiunile.

DUSTY: Pentru numele lui Dumnezeu, Lily! Nu cred că mă iubeşti cu adevărat.

LILY: Evident că te iubesc, Dusty. Toate lămpile mi se-aprind când îmi apari în vizor.

DUSTY: Asta e doar un lucru mecanic, Lily! O reacţie mecanică pot să obţin şi de la jocuri mecanice! Nu vezi? Dragostea ta o vreau! La dracu', ne vedem mai târziu. Acum mă duc să rulez un software de băut bere cu băieţii.

LILY: (oftând) O să fiu aici, Dusty. Cred că aşa am fost programată.

Ce naiba vreţi să spuneţi cu asia, băieţi?

Ei bine, Daryl, evident că putem să-i programăm pe Dusty şi pe Lily să întrebe şi să răspundă la întrebarea lui Dusty. Mai mult, puteam chiar s-o programăm pe Lily să-şi citească propriile date, să calculeze ce punctaj a obţinut evenimentul faţă de anumite criterii sau prin comparaţie cu partidele de sex pe care le-a avut cu alţi roboţi şi să răspundă în consecinţă. Dar dacă Dusty o întreabă pe Lily despre *qualia,* nu cumva răspunsul ei e pur mecanic?

Ce spui, Daryl? Cam ăsta e răspunsul pe care-l primeşti şi tu adeseori de la Gladys ?

Ei bine, dac-ar fi să ne „prelungim vîaţa” prin „descărcarea personalităţii[11], vrem să ştim: vom fi capabili să descărcăm şi *qualia?* Şi cum va funcţiona asta de fapt? Nu ştiu tu cum faci, dar noi nu mergem nicăieri fără *qualia.* Pur şi simplu n-ar mai fi la fel.

Nu ştim ce vor alţii să facă în viaţă, dar pentru

noi, e ori *qualia,* ori moartea!

Qualia *pe naiba! Aleg să trăiesc în Bayonne pentru totdeauna, chiar dacă sunt făcut din piese de schimb sau sunt îngheţat sau sunt de mărimea unui cip de calculator. Oricum, cu siguranţă e varianta cea mai bună. Aşa că mulţumesc pentru tot, băieţi! V-am pupat!*

Ia stai un pic, Daryl! Nu cred c-ai ascultat cu atenţie. Poate că aceste scheme biotehnologice sună promiţător, dar nu-i momentul! încă sunt pe masa de proiectare. între timp – consolează-te cu asta, prietene — sunt mari şanse să faci parte din ultima generaţie care moare!

Dumnezeule! Cred că fac infarct!

VII

sfârşitul

Se termină abia când bate ceasul.
Hait, tocmai se aude.

{13}

sfârsit

9

Daryl! Nu ne-am văzut, de mult! Ce cauţi aici?

Ce caut aici ? Aici lucrez. E firma mea de pompe funebre.

Fantastic, nu ştiam că te ocupi de asta.

N-aţi. întrebat niciodată. Voi ce faceţi aici ?

Am venit pentru vechiul nostru prieten, Freddy Moriarty.

A, da, bătrânul Freddy. Tocmai pregăteam punerea în scenă pentru slujba lui.

Punere în scenă?

Da, e noua mea şmecherie. După ce-am petrecut ceva timp cu voi, m-ampuspe treabă. Am avut de-a face cu morţi toată viaţa, dar nu m-am gândit niciodată la moarte în sine.

Dar punere în scenă?

Luaţi loc. Mă urc imediat pe scenă. Puteţi să vă uitaţi.

Bună seara, doamnelor şi domnilor. Poate că aţi observat că mai e o slujbă în sală. E vorba de omul care a inventat dansul Hokey-Pokey. Să ştiţi c-a fost foarte greu cu el. Când l-am pus în sicriu, i-am pus piciorul stâng în faţă[†††††††††††††]. De aici a început totul.

Mulţi dintre voi mi-aţi pus întrebări despre mobilierul de-aici din cameră. Este Ludovic al XJV-lea. Asta doar dacă-i dau banii lui Ludovic până pe

††††††††††††† *You put your left foot în* („Iţi pui piciorul stâng în faţă”) – vers cu care începe a doua strofă din popularul cântec pentru copii *Hokey-Pokey,* de origini necunoscute *(n. tr).*

treisprezece.

Am îngropat săptămâna trecută un om care s-a înecat într-un accident cu barca. Da, închinase o barcă, iar oamenii îi tot strigau de pe mal: „Barca 99, a expirat timpul. Barca 99, a expirat timpul. Te rugăm să tragi la mal.” Au strigat de mai multe ori, fără să primească răspuns. Apoi şi-au adus aminte că nu aveau decât şaptezeci şi cinci de bărci – nu era nici una cu numărul 99. Abia atunci şi-au dat seama că barca 66 avea probleme.

Oamenii mei tocmai s-au dus să ridice trupul neînsufleţit al unui maestru al rebusului. Familia vrea să-l îngroape la intersecţia dintre 6 vertical şi 3 orizontal.

Dar dacă puteţi să fiţi serioşi pentru o clipă, oameni buni, am citit în ultima vreme o grămadă de filozofi care au scris despre sensul vieţii, al morţii şi al vieţii de apoi. Ei au tot felul de teorii despre aceste lucruri şi, ca să fiu sincer, nu prea sunt preocupaţi de modul în care oamenii obişnuiţi, ca mine, ca tine sau ca bătrânul Freddy, aici pe masă, se gândesc la chestiile astea.

Dar e unul care iese în evidenţă, un filozof american de acum o sută de ani, pe nume William James. El a spus câteva lucruri care pun punctul pe „i”. Cum ar fi că filozofii nu sunt cu nimic diferiţi de noi în ceea ce priveşte modul cum ajung să creadă în ceea ce scriu despre sensul vieţii. James a spus că toţi ne răspundem la întrebările

existenţiale întru câtva prin intuiţie. El a numit asta „ce simţim despre sensul adevărat şi profund al vieţii" – fără ca formula să aibă nimic ofensator. Indiferent dacă suntem filozofi profesionişti sau oameni de rând, ca Freddy sau ca mine, ne bazăm cu toţii în cea mai mare parte pe intuiţie pentru a ne da seama despre ce e vorba. James a spus că avem toţi un fel propriu „de-a percepe şi de-a simţi presiunea şi acţiunea cosmosului[14].

Unii filozofi, nu dau nume – în special pentru că nu pot să le pronunţ încearcă să ascundă faptul că *merg pe dibuite* spre Marile Răspunsuri, aşa cum facem şi noi, ceilalţi. Ei inventează tot felul de motive plăsmuite şi impersonale pentru care au ajuns la concluziile respective, dar felul cum au ajuns la ele este bazat pe intuiţie de la bun început, ca şi la noi. Insă pentru că voiau să existe o filozofie impresionantă, pe măsura intuiţiei lor, au inventat-o. Şi iată unde o dau la întors, din punctul meu de vedere: scotocesc prin univers după dovezi care să le susţină intuiţia, ignorând orice dovadă contrarie. Trişori, dacă mă-ntrebaţi.

Şi iată încă un lucru pe care l-a spus James ăsta şi care mi-a atras atenţia. Şi anume că în clipa când faptele nu sunt foarte clare – adică nu se află în lumina unui reflector imens –, suntem liberi să alegem filozofia care ne place cel mai mult. Şi aici James vorbeşte de Sensul Suprem — al vieţii, al morţii, al tuturor lucrurilor. Deci, dacă raiul dintre

nori e locul spre care vă împinge universul, atunci care-i problema? Cine sunt eu să zic că n-aveţi dreptate? Sper din tot sufletul să ajungeţi acolo, şi de fapt sper să pot şi eu să trec să vă vizitez la un moment dat. Poate reluăm legătura, bem o bere, discutăm. Cum fac câteodată cu prietenii mei de-acolo din spate, din ultimul rând. Da, da, ăia doi.

A, şi încă ceva. A mai existat un tip, un american pe nume Thornton Wilder. Era dramaturg, iar în al treilea act al piesei *Oraşul nostru,* eroina lui, Emily, moare în chinurile facerii şi primeşte o şansă să-şi trăiască din nou o zi din viaţă. Ea alege aniversarea de doisprezece ani. La început, e cuprinsă de bucurie pe când retrăieşte această zi, dar în scurt timp îşi dă seama cât de repede trece viaţa şi cât de mult a luat-o ca pe ceva ce i se cuvenea. „Nici măcar nu avem timp să ne uităm unii la alţii!” plânge ea. La sfârşitul vizitei, Emily se întoarce către regizor şi întreabă: „Nu-şi dă nimeni seama de viaţă în timp ce-o trăieşte? în fiecare minut?" Iar regizorul răspunde: „Nu. Poate sfinţii şi poeţii; doar ei reuşesc cât de cât."

Vă mulţumesc tuturor pentru participare. Ştiu c-aţi venit să-l vedeţi pe Freddy, nu pe mine, dar Freddy nu se simte prea bine. Apreciez că m-aţi ascultat. A, încă un lucru – ultimul, promit.

Heidegger şi un hipopotam se apropie de Porţile Raiului, iar Sfântul Petru le spune:

— Nu mai e loc decât pentru unul astăzi. Aşa că

acela din voi care îmi dă cel mai bun răspuns la întrebarea „Care este sensul vieţii?" e primit înăuntru.

Heidegger spune:

— A ne gândi la Fiinţă în sine ne impune să ignorăm Fiinţa în măsura în care este fundamentată şi interpretată exclusiv în termeni de fiinţe şi pentru fiinţe ca fundament al acestora, ca în întreaga metafizică.

Şi chiar înainte ca hipopotamul să apuce să scoată un cuvânt, Sfântul Petru îi zice:

— E ziua ta norocoasă, băiete!

Noapte bună tuturor. Mergeţi cu bine acasă. Şi tu, Freddy.

mulţumiri 9

Există un mare număr de persoane din această parte a lumii cărora dorim să le mulţumim pentru ajutor şi susţinere: dragului nostru agent Julia Lord; redactorului nostru superinteligent, Stephen Morrison; asistentei sale mereu pe fază, Becca Hunt; şi agentului nostru literar de la Penguin, Yen Cheong. Cât despre cei din cealaltă parte a lumii, o să ajungem cât de curând şi la voi.

Intorcându-ne puţin la zilele studenţiei noastre, să spunem că doi profesori au îndrăznit să iasă din tiparele analitice ale colegilor şi ne-au făcut introducerea în problemele mari şi de nepătruns pe care voiam cu adevărat să le studiem. Aceşti profesori au fost John Wild şi Paul Tillich, decedaţi în această ordine. A fost o onoare să învăţăm de la ei.

Cea mai bună sursă a glumelor noastre este Gil Eisner, o enciclopedie ambulantă de bancuri clasice. Mulţumim, Gil. De asemenea, le mulţumim luijoan Griswold şi lui Paddy Spence pentru câteva glume bune.

Ne scoatem pălăriile noastre de mucaliţi în faţa unora dintre cei mai inventivi scriitori comici pe care

i-am citit vreodată: Groucho Marx, Woody Ailen, Emo Phillips, Steven Wright, Merle Haggard şi Martin Heidegger. Şi-i mulţumim luijack Nessel fiindcă ne-a arătat nişte filme despre Rai de care nu auziserăm niciodată.

Cât despre soţiile noastre, Eloise şi Freke, şi despre fiicele noastre, Esther şi Samara, ce putem să spunem? Sunteţi drăguţe. *Foarte* drăguţe.

Cu mulţi ani în urmă, pe când tatăl lui Freke, reverendul Jan Vuijst, Dumnezeu să-l odihnească, se afla pe patul de moarte, am petrecut (eu, Danny) cu el un moment de intimitate. Printre ultimele sale cuvinte, Jan a spus ceva ce n-o să uit niciodată: „A fost un privilegiu c-am trăit."

cuprins

cuprins

Teologii, psihoterapeuții, gânditorii și campionii discursurilor de nișă au o anume solemnitate a rostirii care poate să inhibe. Din fericire, există și oameni care știu să ia peste picior vorba scrobită. Să se exprime în registrul jovialității, inclusiv în marginea temelor grave. Ceea ce fac ei se cheamă accesibilizare. Altfel spus, împrietenire cu marile chestiuni care-i frământă pe oameni, printre care și chestiunea timpului, a morții, a vieții de apoi. Thomas Cathcart și Daniel Klein, autori cu palmares în domeniu, preiau ideile lui Heidegger și le filtrează prin citate nu doar din Freud sau Kierkegaard, ci și din Groucho Marx sau Woody Allen. Li se adaugă zeci de anecdote cu bancheri și piloți, cu soții înșelate și testamente false, cu îngeri și zombi. *Heidegger și un hipopotam intră pe Porțile Raiului* este, în această lumină, o carte în care întrebările noastre grave sunt privite prin lentila bunei dispoziții.

În aceeași colecție:

Des MacHale
Comicpedia

Andrei Pleșu
Comèdii la Porțile Orientului

Jean-Claude Brialy
Cele mai amuzante vorbe de duh ale actorilor

* Să trăieşti ca şi cum ai muri (n. *Ir.).*

* Joc de cuvinte intraductibil: *Mala me. one with everything,* care poate să însemne „Fă-mă una cu universul", dar şi „Fă-mi unul cu de toate" *(n. tr.).* Benjamin Jowett (Random House, New York, 1937), p. 349ff.

1. Mica 6:8

1. Aceste poveşti privind investigaţiile şedinţelor de spiritism ale lui James, Sidgwick şi Munsterberg se regăsesc în Deborah

culator) *(n. tr).*